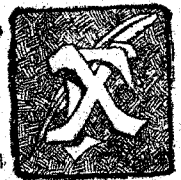

ΜΕΛΕΤΑΙ

ΠΑΡΑΤΟΧΜΕ

† ΙΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ (ΙΩΑΣ)

2 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1878 — 31 ΙΟΥΛΙΟΥ 1920

10 άρθρα του
στο «Νουμά»

ΤΑΚΤΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΣΜΕΝΑ
ΑΠΟ ΤΟ Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΥΠΟΥ
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 3, ΑΘΗΝΑΙ

ΤΟΥ βιβλίου αὐτοῦ τυ-
πώθηκαν ἑκατὸ ἀντί-
τυπα σὲ χαρτί χειροποί-
ητο Ὁλλανδικό, ἀριθ-
μημένα στὸ πεστήριο.

.....
Λευκὴ ὡς βάλθη ὅπου ἔπεσες κολώνα,
(Πῶς ἔπεσες, γραφὴ γὰρ μὴν τὸ λέει...)
λευκὴ μὲ τῆς Πατρίδος τὴν εἰκόνα
μόνο ἐζείνη ταιριάζει γὰρ σὲ κλαίη,

βουβή, μαρμαρωμένη γὰρ σὲ κλαίη.

SS.220

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ

43547

ΓΙΑ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Εξόν από τὰ τρία βιβλία του κι από τρία - τέσσερα ακόμη φυλλάδιά του, πολιτικά και παιγρωτικά πάντοτε, όλα σχεδόν ή άλλη λογοτεχνική εργασία του Ι. Δραγούμη ("Ιδα"), δημοσιεύτηκε στο «Νουμά». Κι από τὰ τρία ακόμη βιβλία του, τὸ ἕν, ἡ «Σχομοθράκη», στο «Νουμά» πρωτοκυκλοφόρησε (1909 — 1910), κι από τις σελίδες του «Νουμά» τραβήχτηκε σὲ βιβλίο ξεχωριστό. Γιατί ὁ Ίδης, ἀγωνιστὴς τοῦ Δημοτικισμοῦ κρατερός, στάθηκε πλάι στο «Νουμά», στήριμά του ἀκριβό, σωστά δέκα χρόνια, από τὰ 1905, πού πρωτοφάνηκε στις στήλες του με τὴ μελέτη του : «Στὴν Πόλη», ἴσαμε τὰ 1915 πού βγήκε δικό του, καθαρά πολιτικό περιοδικό, τὴν «Πολιτικὴ Ἐπιθεώρηση». Μὰ κι τὴν «Πολιτικὴ Ἐπιθεώρηση» σὰν ἔβγαζε, δὲν ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὸ «Νουμά», κι ἄς ἔπαινε νὰ στολίζει τις στήλες του με τὰ ἄρθρα του, μόνο τοῦ ἀπόμεινε φίλος πιστὸς κι ἑλικὸς ἀκόμα ὑποστηρικτὴς. Ἔτσι, μιὰ δεκάχρονη σπηνή συνεργασία μαζί του σ' ἕναν ἀγῶνα ἀπεγνωσμένο κι ἀπολυμέτωπο», ὅπως εἶπνε στὴν πρώτη περίοδο τοῦ «Νουμά» ὁ δημοτικιστικὸς ἀγῶνας, μοῦδώσε ὅλον τὸν καιρὸ κι ὅλες τις εὐκαιρίες νὰ τὸν μελετήσω καλά, κατὰβάθος, κι νὰ χαρῶ τις τόσες ἀρετὲς του, πὺν στολίζανε τὴν ψυχὴ του κι ἀποτελοῦσαν τὸ χροαχτήρα του. Θυμιάμαι μὲ πόσο πόνο, σὰν αὐτοχτόνησε ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος, μοῦπε τὰ βαθιοστόχαστα τοῦτα λόγια :

— Πάει κι αὐτός ! Κρίμα ! . . . Κ' εἴμαστε τόσο λίγοι ! . .

Τὸν' ὄθε πὸς εἶπνε κι αὐτὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς λίγους, ἀπὸ τοὺς τόσο λίγους ἀγνοὺς ἰδεολόγους, πὺν ἀφίνονταν τὸ ἄτομὸ τους κατὰμέρος, μόνο μιὰ Ἴδέξ προσκυνοῦν κι ἀκολουθοῦν, κι φεύγοντας, θεληματικά ἢ ἄθελα, ἢ καὶ μὲ βία, ἀπὸ τὴ ζοή, ὅπως ἔφυγε κι αὐτός, ἀφίνοῦν πύ-

σω τους όχι κείνο που συνηθίζουμε να λέμε συμβολικά «κείνον», μα ἀληθινά κάποιο χείος.

Ο Ἰδας, μ' ὅλα τὰ ξεχωριστά λογοτεχνικά του χαρίσματα, θαλομένει στην ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας περισσότερο ὡς πολεμιστή, militant, παρά ὡς λογοτέχνη. Ἡ κυρίαρχη γραμμὴ σ' ὅλη τὴ σκέψη του, σ' ὅλη τὴν ἐργασίαν του, εἶναι ὁ ἀγὼνας, ὁ πόλεμος. Γιὰ τοῦτο, ἂν κοιτοπροσέξει κανεὶς καὶ κείνες τὶς σελίδες του ἀκόμα, πού φαίνονται, σὲ πρῶτο διάβασμα, καθιστὰ λογοτεχνικῆς, θὰ ἰδεῖ πὼς κάτω κι ἀπὸ τὶς ἀπαιχτότερες φράσεις κουφοβοῶζει ἡ ἀκράτητη ὀρμὴ τοῦ πολεμιστῆ.

Ἡ Ἐταιρεία «Γύπος» τιμώντας τὴ μνήμη τοῦ εὐγενικοῦ αὐτοῦ πολεμιστῆ, θέλησε νὰ βγάλει τὸ βιβλίον τοῦτο, ὡς μνημόσυνο τοῦ φιλολογικῆ, κι ἀνάθεσε τὴ σύνταξή του καὶ τὴ φροντίδα του σὲ μένα. Τμῆ μου πού καὶ δεύτερη φορὰ μοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ βάλω τῆνομά μου πλάι στὸ δικό του. Στὰ 1916 τὰ Ἀλεξανδρινὰ Γράμματα» βγάλανε μιὰ σύντομη καὶ δυσκολόβρετη σήμερον μελέτη μου μετ' ὅν τίτλο «ΙΔΑΣ», καὶ νά, πού καὶ τώρα, σὲ μένα μοιροζία πέφτει ὁ κλήρος νὰ βγάλω τὸ ἐπιμνημόσυνο βιβλίον του.

Βέβαια, θάπρεπε νὰ μαζωχτοῦνε στοργικά καὶ νὰ βγοῦνε σὲ τόμο ποικιλόμορφο, ὅλα τὰ ἔργα του κι ὅλες οἱ μελέτες του, πούναι τυπωμένες στὸ «Νομιά». Τοῦτο σίγουρα πρόκειται νὰ γίνει, μιὰ μέρα, ἀπὸ τοὺς θευμαστῆς του. Σήμερον, τὸ βιβλίον τοῦτο ὡς λογαριαστὴ γιὰ περίληψη τῆς σκοπιμότητος στοὺς τόμους τοῦ «Νομιά» ἐργασίας του. Καὶ τέτοιαι ἀληθινά, εἶναι : Περίληψη. Γιατὶ τὰ ἔργα καὶ οἱ μελέτες πού διάλεξα νὰ τυπώσω σ' αὐτό, ἂν καὶ εἶναι γραμμένα πάνου σὲ διαφορετικὰ, τὰ περισσότερα, θέματα, εἶναι κινημένα ὅλα ἀπὸ τὴν ἴδια «ἀφρητορία», καὶ καταλήγουνε στὸ ἴδιο «τέμα» : τὴν ἐθνικιστικὴν τὴν ἰδεολογία. Μιὰ συνείδησις ἀξιοθαύμαστη παρατηρεῖ κανεὶς σ' ὅλη τὴν ἐργασία του. Οὔτε τὸ παραμικρότερο παραστράνισμα. Δὲν ξεχνιότανε ποτέ, ποτέ τὸ θέμζ δὲν τὸν παρότρυνε. Ἀκόμα καὶ στὴν «Ἀγνή», σὲ μιὰν ὄσση ὀλοκράσινη ἀγάπης, πού ἀπλώνεται γιὰ ξεκοφρασμα τῆς ψυχῆς, μέσα στὶς ἀμυγδαλιένες σελίδες τοῦ «Ἡρώων καὶ Μαρτύρων αἵμα», ὁ ἀνθρώπινος ἔρωτας θαμποσκεπάζεται, ἂν δὲν χάνεται ὀλοτελα, ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς Πατρίδας. Πάντοῦ καὶ πάντοτε ὁ ἰδεολόγος ἐθνικιστῆς. Καὶ στὶς ἀπαιχτότερες γραμμῆς του ἀκόμα.

Τὸ μαρτυρικὸ τέλος του, τὸν ἀνέβασε πολὺ στὴν κοινὴ

συνείδηση, σχεδὸν τὸν ἐξέπλωσε — τοῦ πρόστεσε κάτω τὸ θεολογικὸν τὸν τίμα κι ὀλοκράσινη ζωὴ του. Χωρὶς νὰ μποροῦ νὰ ξελαγκρῶσω κάτω βολὸ κι ἄμορφο πού κοιθορονοῦστικε ἐπίμονα μέσα στὴν ψυχὴ μου καὶ νὰ ἐρημνέσω μετὰ λόγια ὅ,τι τώρα, τούτῃ τῇ στιγμῇ, πού σίγνω στὸ χαρτὶ τὶς γραμμῆς μου αὐτῆς, σφηνώθηκε μέσα στὴ σκέψη μου, γεννημένο ἴσως κέτοματτ ἀπὸ τὴν ἴση δόξαση του κι ἀπὸ τὴν ἴση πνευματικὴ του ἐργασία πού εἶναι ἀπλόωμνη ἀνάκατα, δίχως τάξη, στὴ θύμησή μου — χωρὶς νὰ μπορῶ λοιπὸν νὰ πῶ πὼς ἔτσι θάπρεπε νὰ πεθάνει ὁ ἀνθρώπος ὁ ξεχωριστός, πού εἶχε σ' ὅλη τὴ ζωὴ του ὀδηγῶ τὸ ΧΡΕΟΣ καὶ πού ἔναν ἀφέντη μοναχὰ ἔνωσε πάντα πάνω του, τὸ ΠΡΕΠΕΙ τὸ ἀδυσώπητο*. Δὲν ξαίρω, δὲ μαθεύτηκε, τί εἶπε, σὺν τὸν σφαιρῶνα καταγῆς οἱ σφαίρες, οἱ ἠρωικῆς**. Ἄν τὸν ἔβριαν οἱ σφαίρες καὶ οἱ λογισμοὶ νὰ παῖ μιὰ λέξη, σίγουρα ἡ λέξη αὐτὴ θὰ εἶταν κείνο πού θροντοφώναξε μέσα στὸ πρῶτο του βιβλίον — καὶ θὰ τὸ εἶπε σὺν εὐκὴ ὀλοψυχη πρὸς τὴν Πατρίδα του, πού τόσο τὴν ἀγάπησε καὶ πού τόσο τίμα σ' ὅλη του τὴ ζωὴ τὴν ὑπερέτης :

— Σῶνον οἱ μάστρες ! . . .

ΣΟΦΙΑ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

(*) «... οὔτε ζύγισα τὰ χρήσιμα πράγματα γιὰ νὰ ἰδῶ ποιὰ εἶναι τὰ πιὸ χρήσιμα. Αὐτὸ πού σοῦ εἶπα, πρέπει νὰ γίνει». (Ἡρώων καὶ Μαρτύρων αἷμα, σελ. 64).

(**) «...» Ὄταν τὸν εἶδομεν νεκρόν, τὸ αἷμα ἔρρεεν ἀκόμα ἀπὸ τὰ ἄγρια τραύματά του, ἀλλὰ τὸ πρόσωπόν του, μετὰ τὴν ἀσύντητον μερδίαν του, ἔλεγεν ἀκόμη « Ἄφες αὐτοῖς οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι. Ἐν τῇ βαθείᾳ στοργῇ, τὴν ὀποιαν, ὡς κ' ἐκεῖνος, ἔχομεν πρὸς τὸν στρατόν μας, θέλομεν μάλιστα, παρὰ τὴν ὀδύνην μας, νὰ ἐξάρωμεν τὸ γεγονός ὅτι οἱ κακουργήσαντες δὲν ἀνήκουσιν εἰς σῶμα τοῦ τακτικοῦ στρατεύματος. (Ἀπὸ τὸ ὑπέροχο ἄρθρον τοῦ κ. Ἀθ. Σουλιώτη Νικολαΐδη πού δημοσιεύτηκε στὴν «Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις» — σελ. 209-210, 29.8.920.)

ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Δημοσιεύτηκε στα φύλλα 129 και 130 του «Νουμά» (Γεννάριος του 1905) στην επιφυλλίδα, με την υπογραφή «Τοξότης», μία υπογραφή που την έβαλε, εκεί, στο γραφείο μου, χαμογελώντας, γιατί, μου είπε, γεννήθηκε στο μήνα που ο Ήλιος είναι στον Τοξότη. Είναι το πρώτο άρθρο του που δημοσίεψε στο «Νουμά», και στο άρθρο του αυτό μέσα βρίσκεται ολόκληρος ο Ίδας. Το άρθρο του αυτό, όπως έγραφα άλλου (ΙΔΑΣ, έκδοση «Γραμμάτων», 1916) είναι «το προσκέδιο, το πρόγραμμα, το πρώτο κύτταρο της κατοπινής του εργασίας». Ακόμα κι ολόκληρος ο *άνθρωπος* χαρακτήρας του, όλος ο έσωτερικός ο άνθρωπος, βρίσκεται σ' αυτό. Στον παράγραφο που αρχίζει: «Ένα πρωί, στο δρόμο, είδα την κόρη της Ίωνίας, τη μαυροφόρα...», έξω που μάς πρωτοπαρουσιάζει την ασύγκριτη κόρη, που θα μάς χαρίσει το κεφάλαιο «Αγνή» στο «*Ηρώων και Μαρτύρων αίμα*», μάς δείχνει, μάς αποκαλύπτει, και τον εαυτό του. Στο άρθρο αυτό, που περίληψή του βρίσκεται στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του Ίδα: «*ΟΣΟΙ ΖΩΝΤΑΝΟΙ*», είχα διαπράξει τότε, που τόβαλα στο «Νουμά», και μίαν άσέβεια. Είχα αφαιρέσει ολόκληρο κεφάλαιο, που περιέγραφε σ' αυτό με ζωντάνια και με πρωτοτυπία, το Προσχώνημα του Χαμίτ, «όχι γιατί δέ μου άρεσε (ΙΔΑΣ, σελ. 5) μη γιατί τότε κάτι Τουρκομερίτες αναγνώστες του φύλλου μου γράφανε και μου ξαναγράφανε ξορκίζοντάς με να μην τυπώνω λέξη για το Σουλτάνο, μήπως και παρπέσει κανένα φύλλο και τους πάρω έτσι στο λαϊμό μου».

ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ από την Αθήνα για την Πόλη ένας ποιητής, θά ένοιωθε γονιμότητα σαν από θρούσες κριφές θά ανάβρουζαν μέσα του πικρές ιστορίες, και λέξεις θά μουρμούριζαν διαβαίνοντας. Η γνώση πως ταξιδεύει κατά την Ανατολή, θά του έλεγε λόγια χρυσά και παραμύθια. Έγώ είμαι γυμνός από αντιλαλιές, ξερός από αναβουστικά νερά, και άδειος, και άγονος. Έγώ βλέπω πως ό-ταν ο ήλιος πέφτει κατεπάνω τους, τὰ νησιά και η Αττική είναι τριανταφυλλιά και η θάλασσα πολύ βαθειά χρωματισμένη.

Έκαναν δαντέλλες τὰ κύματα που έσπαναν επάνω στα πλευρά του πλοίου, κ' έπειτα οί δαντέλλες, άνοιγονταν, γί-

νούνταν ἀνθρωπάκια πού βαστιοῦνταν ἀπὸ τὰ χέρια τους ἀνάλκαρα καὶ χόρευαν τρελλοὺς χορούς. Καὶ χάνουνταν ἔπειτα καὶ γίνονταν ἄλλοι, καὶ πάλι χάνουνταν. Ὅταν σήκωσα τὸ κεφάλι, ὁ ἥλιος, σφαίρα δόλοπυρη, κατακυλοῦσε ἐπάνω στὸν ὀρίζοντα τῆς θάλασσας τῆς σκοτεινῆς. Ἄμα τὸν ἀντίκρισα, στάθηκε· φώτιζε χαϊδευτικά τὰ νερὰ πού κουνοῦσαν, καὶ τὰ περνοῦσε με στενώτατα φύλλα χάλκινα, καὶ ἀγάλλε βούλιζε ἀπὸ τὸ πολὺ βάρος.

Μιά μέρα ἕστερα εἶμαι στὴν Ἰωνία, κ' ἐπειδὴ ἦταν ἄλλοτε λεπτός καὶ πλούσιος ὁ πολιτισμός της, τὸ ὄνομά της ἔχει μάγισ. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα μόνο ἡ Ἰωνία ὑπάρχει στὸν κόσμο, τὰ νησιά της, τὰ βουνὰ της, καὶ ἡ θάλασσά της. Περνῶ ἀπὸ τὴ Λέσβο τὴ νύχτα, τὸ φεγγάρι φέγγει στὰ νερὰ καὶ τὴ Σαπφὸ μού φαίνεται πὼς τὴν ἀκούω. Στὴν Πόλη πού σηραγίνω, εἶναι μιὰ κόρη νόστιμη καὶ λιγερόη, πού εἶναι ἀπὸ τὰ νησιά τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς λένε Σαπφώ.

***

Ὅταν περνοῦσα τὸν Ἑλλήσποντο, τὰ ξημερώματα, ὁ νοῦς μου στενοχωρημένος, σὰ φυλακισμένος, χτυποῦσε παντοῦ. Ἑλληνες ἔλεινοι, σῶς σχαίνουμαι!

Μπαίνω στὴν Πόλη με ρωσικὸ πλοῖο. Μὲ τί ἄλλο πλοῖο μπορούσα νὰ μπαίνω στὴν Πόλη, γιὰ νὰ νοιώσω τελειότερα τὸ ταπεινωμά μου; Στὴν πρόρη εἶναι ὁ δικέφαλος ἀητός, ὁ ρωσικός· τὸ πλοῖο εἶναι φορτωμένο Ρώσους στρατιώτες καὶ πεζοναῦτες Ρώσους πού γυρίζουν, φαίνεται, ἀπὸ τὴν Ἰαπωνίαν στὴν Ὀδέσσο. Τὰ χρώματα αὐτὰ καὶ τὰ δέντρα τῆς Θράκης θέλουν νὰ τὰ διάσουν σλαβικοὶ τράγοι, καὶ τὰ λερώνουν οἱ ἀβάσταχτοι πόθοι τους. Ποιὸς θὰ τὰ φυλάξει; Ἑλληνες ἔλεινοι, μήπως θὰ τὰ φυλάξετε σῆς; Χωρὶς πίστη, ἀκούω καὶ μουρμουρίζει στ' αὐτί μου φωνὴ : «Πάλι με χρόνια μὲ καιρούς, πάλι δική μας θάνατο»

Ἦμουν στὴν πλώρη καὶ φουσοῦσε ὑγρασία στὸ πρόσωπό μου ὁ πρωινὸς ἄερας. Κάτι Τοῦρκοι πίσω μου, κοιτάζαν. Περάτησα στὸ κατάστραμα καὶ εἶδα μερικὸς Ἑλληνες, πού εἶχαν ξυπνήσει νὰ δοῦν, με κανέναν πόθο ἴσως, τὰ Δαρδανέλλια καὶ τὴν Πόλη*. Ἦταν καὶ μιὰ Ρωσίδα φουσωμέ-

(*) Ἐδῶ, φοβᾶμαι, πὼς θάνατι κάπιο ζωντὸ λάθος τυπογραφικό. Εἶναι ἀδύνατο μπαίνοντας κανεὶς στὴν Πόλη, νὰ ἰδῆ μαζί Δαρδανέλλια καὶ Πόλη. Ἴσως τὸ χειρόγραφο ἀντὶ Δαρδανέλλια νᾶγε Βόσπορο.

νη, πού κοιτάζε με βουλμία. Κοίταζαν καὶ δυὸ Ἀμερικάνοι με ἀπλοϊκὴ περιέργεια. Ἐνας Γερμανὸς στάθηκε κοντά μου καὶ εἶπε : «Οἱ Ρῶσοι ἀπὸ πάνω τὴν θέλουν, ἀν τοὺς ἀφήσουν οἱ Ἄγγλοι ἀπὸ κάτω». Καί, Ἑλληνες, ἐπειδὴ εἶστε ἔλεινοι καὶ ἄκαρδοι, ντοῦπῆκα νὰ τοῦ πῶ πὼς θὰ τὴν πάρομε μεῖς. Μέσζ μου μονάχα εἶπα : «Καὶ ὅμως, εἶναι δική μας».

Μου ἦρθε νὰ δοκιμῶ τότε στὸ ὄνομά της, πὼς θὰ κάνω κάτι γιὰ τὸ γένος μου καὶ μόνον ἀργότερα συλλογίστηκα πὼς δὲν μπορῶ νὰ κάμω, παρὰ μόνον ὅ,τι μπορῶ, καὶ τότε χάθηκα στὴν ἀπελπισία τῆς ἀδυναμίας μου καὶ ἤμουν κατάκαρδα κουρασμένος.

***

Γεμάτο πίκρα εἶναι τὸ πρῶτο ἀντίκρισμα τῆς Πόλης. Μὰ ὁ πλοῦτος της βράζει μέσζ μου. Ποῦ εἶναι ἡ φτώχεια καὶ ξεροχάλα πού μ' ἔβερναν τίς περασμένες, ὅταν ταξίδευα! Γυρῶ τὰ μεσημέρια στοὺς δρόμους καὶ δὲν ξέρω τίς ὡρες. Ἀπὸ ἕναν ἀνηφορικὸ δρόμο, πού ἔχει ἀριστέρα πύργους ἀραδιασμένους βυζαντινοὺς, κ' ἔχουν χτισμένα σπίτια ἀνάμετξῆ, διαφόρων χρωμάτων, ἀνεβαίνω πρὸς τὴν Ἁγία Σοφία.

Μόλις μπῆκα, — δὲν κοιτάζε οὔτε ὁ Ἑβραῖος πού θέλησε κ' ἔγινε ὀδηγός μου, οὔτε ὁ Χότζας Τοῦρκος, — κ' ἔκμα, χωρὶς νὰ θέλω, τὸ σταυρό μου.

Μπαίνω σὲ κάθε τζαμί, πού ἦταν πρῶτα ἐκκλησιῶ! Τὴ δροσιά πού εἶναι μέσα καὶ τί θύμισες ἀλλάγητες. Μπαίνω καὶ σὲ τζαμὰ πού ἔχισαν, με βυζαντινὸ πάντα σχέδιο, οἱ Τοῦρκοι. Ἀντὶ ψηφιδωτά, ἔχουν συχνὰ χρωματιστὲς πλάκες στοὺς τοίχους, με κλαδιά, φύλλα καὶ λουλούδια, ἄσπρα καὶ μαβιά καὶ πράσινα. Τὰ παράθυρα ἔχουν κάποτε γιालὰ χρωματιστὰ, ὁμορφα, με σχέδια ἀπλὰ ἢ λουλούδια. Ἡ Ἁγία Εἰρήνη εἶναι κλειστή, καὶ ποτὲ δὲν τὴν ἀνοίγουν γιὰ τοὺς ξένους οἱ Τοῦρκοι, πού τὴν ἔχουν κάμει τζαμί· ὁ τροῦλλος της ὅμως φαίνεται καλὰ ἀπ' ἔξω.

Περίεργη εἶναι ἡ ἀνάγκη τοῦ προσκυνήματος. Μόνο νὰ πάγω ὡς στὸ μέρος πού με συγκινεῖ, μόνο αὐτὸ με φτάνει.

Ἄλλου εἶναι κάτι ἀρχαιότερα πράματα· ἡ στήλη τοῦ Θεοδοσίου, καὶ σ' ἄλλη μεριά ἡ καμένη στήλη. Στὸν Ἰππόδρομο εἶναι ἕνας ὀβελίσκος, καὶ τῶν Πλαταίων τὸ χάλκινο τροπλοῦ φίδι, πού δὲν τὸ εἶδα στοὺς Δελφούς, ὅταν διάβαζα τὸν Παισαγνία. Τὶ νὰ θυμηθῶ πρῶτα στὸν Ἰππόδρομο;

Τὸν Κωνσταντῖνο, τὸν Τουστιμανό, τοὺς Ἰσχύρους, ἢ τὸν κληρὸ πὸν ἄφιναν καὶ γίνονται ἐρείπιζ ὁ τόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς καὶ τῆς τραχῆς ; Αὐτὸς ὁ καιρὸς εἶναι πῶς σιμά μου. Ὅταν ξέπεφε τὸ κράτος καὶ ὁ Ἰππόδρομος, βρόιλευαν οἱ Κοιμητοὶ καὶ οἱ Παλαιολόγοι καὶ ἦσαν οἱ ἑλληνικώτεροι ἀπὸ τοὺς βασιλιάδες. Πολεμοῦσαν, οἱ ἄτυχοι, πολεμοῦσαν νὰ βαστάξουν κάτι, κοίταζαν νὰ βροῦν ἄλλοῦ βοήθεια, καὶ Φράγχοι νὰ γίνουν ἴσως γιὰ νὰ σώσουν τὸ κράτος θέλησαν, τὴν ἀδυναμία τους τὴν ἔβλεπαν, τὴ δύναμη τὴν ἐνοιῶσαν, καὶ τίποτε δὲν ἔκαναν. Σὰς ἀγαπῶ, ὦ τελευταῖοι βασιλιάδες, γιατί εἶστε Ἕλληνες καὶ δυστυχισμένοι. Ἄν μὲ εἶχαν μάθει καλλίτερα τὴν ἱστορία μου, τὴ βυζαντινὴ, ἐκείνοι πὸν μὲ μάθαιναν τὰ γράμματα, θὰ ἤξερον νὰ ξυπνῶ περισσότερες ψυχὲς τῆς περασμένης ζωῆς. Τώρα, σὰ λάβζ πυρωμένη, χυμίζει ἀπὸ μέσα μου ἡ ἀξεδιάλυτη, πλεγμένη ἱστορία τῶν Αὐτοκρατορῶν.

***

Σκύλοι κοιμοῦνται στοὺς δρόμους, σκύλους βλέπω στὰ πέδια μου μπροστά, καὶ εἶναι μερικὰ ἄσπροι καὶ οἱ περισσότεροι κτρινωποί. Καὶ κάθε τόσο παρκαμερίζω γιὰ νὰ τοὺς ἀρῆσω νὰ κοιμηθοῦν.

Οἱ Τοῦρκοι νοιώθουν τὰ ἐρείπια καὶ τὴ σχέση τους μὲ τὴ ζωὴ. Στους τοίχους τοὺς ἀρχαίους, τοὺς βυζαντινοὺς, ἀκουμποῦν τὰ στίπια τους, καὶ ἀπάνω στοὺς πύργους ἀφήνουν νὰ φυτρῶνουν δέντρα καὶ χαμόκλαδα. Δὲν τοὺς μέλει τοὺς ζωντανούς ποιὸς ἔχει χτίσει τὰ ἐρείπια, οὔτε γιατί, καὶ ἡ ἀδιαφορία αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ. Ἄντὶ νὰ γκρεμίζονται καὶ νὰ ξαναχτίζονται τοίχους, μεταχειρίζονται τοὺς παλιούς. Ἔτσι καὶ στὰ νεκροταφεῖα τους περνοδιαβαίνουν σκύλοι καὶ ἄνθρωποι καὶ πατοῦν τὰ μνήματα γυναῖκες κάποτε κἀθονται ἄρες ἐκεῖ, ὅταν ὁ καιρὸς εἶναι καλός, καὶ κουβεντιάσουν καὶ λέγουν. Καὶ τὰ κνπαρίσσια δὲν εἶναι πένθημα καὶ οἱ πέτρινες στήλες τῶν τάφων πέφτουν μία μία καὶ σκεπάζονται ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὰ θήματα καὶ ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων.

***

Τὴν ὥρα πὸν περπατεῖ ὁ κόσμος ὁ Ἑλληνικός, ὁ Τοῦρκος, ὁ Ἀρμένικος καὶ τῶν Φραγκολεβαντίνων ἢ σάρα, — ἀνγκατωμένοι σάν τὰ νερὰ μεγάλου λασπωμένου ποταμοῦ. — στὸ Σαυροδρόμι, τὸ Φανάρι εἶναι ἡσυχο καὶ λίγες εἶναι

στὶς πόρτες οἱ γυναῖκες, λίγες στὸς δρόμους οἱ ἄνδρες. Βλέπω κάποιους πικράδες. Οἱ πλεῖστοι ἔφυγαν τοὺς τραβήξε ἢ ζωὴ καὶ πῆγαν ν' ἐφτείασαν καινούρια στίπια στο Πέρο τοῦ Γαλατῶ. Γι' αὐτὸ τὰ στίπια, τὰ ξύλινα καὶ τὰ πέτρινα, εἶναι παλιά καὶ μευρισμένα στὸ μεγάλο δρόμο τοῦ Φανζοῦ, — στίπια πὸν εἶναι σὰ νὰ μὴν κάθεται κανένας μέσα τους, καὶ θέλω νὰ καθίσω ἐγώ. Τὰ παρὰθωρα εἶναι βυζαντινὰ καὶ μευρημένα, δροσιά δὲν ἔχει θέση νὰ περάσει, τ' ἀπόγεμα εἶναι πληγτικά ν' ἡ θάλασσα δὲ βλέπει τὸν πλωμένο δρόμο. Τὶς ἀνηφορικές, τὶς ἄλλες στρατές, ὅμως καὶ τὰ στενά σοκάκια, ἐκεῖνα πὸν καὶ πὸν τὰ βλέπει ἡ θάλασσα. Γιὰ νὰ νοιώσω λίγη ζωὴ Ἑλληνική, πρέχω στὰ σχολεῖα, ἀλλ' εἶναι κλειστά γιατί εἶναι κλοκαῖρι ν' ἔχουν τελειώσει τὰ μαθήματα. Ὁ κλιόγερος, ὁ δειθυντής, μόνος μ' ἔνα παιδί φυλάγει τὴ μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γένους. Κ' ἐπειδὴ εἶμαι ξένος, ὁ νέος μ' ἔδειξε τὸ σχολεῖο, καὶ ἀνεβαίνουμε μαζί στὸν πύργο τὸν ὑπερήφανο, πὸν περῶ καὶ στίπια καὶ μινζοέδες· βασίλευε ὁ ἥλιος μέσα στοὺς ἀτσιούς, καὶ ἡ φορωμένη μέρα εἶναι γεμάτη ζέστη. Καὶ εἶπα στὸ νέο : «Ποτὲ νὰ μὴν ξεχάσεις πὸς ζεῖς γιὰ τὸ Γένος». Μαζί του ἔπειτα πῆγα στὴν Παναγία τὴ Μονγλιώτισσα καὶ στὸ ἅγισμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ποτηρά. Ὁ κννητανάφτης μὲ πῆγε σ' ἕνα τζαμί ἐκεῖ κοντά, πὸν φαίνονται ἀκόμη μερικὰ ψηφιδωτὰ χριστιανικά στὸ ταβάνι, ἀλλ' ὁ χότζας εἶχε φύγει καὶ κανεὶς ἄλλος δὲν μποροῦσε ν' ἀνοίξει τὴν πόρτα τῆς παλιάς ἐκκλησίας. Ἀκούω φωνές, καὶ πρέχει ὁ κόσμος, σωρὸς, παιδιά καὶ ἄνδρες Τοῦρκοι. Λέγει ὁ κννητανάφτης : «Πυρκαῖα».

***

Ἔνα πρωί, στὸ δρόμο, εἶδα τὴν κόρη τῆς Ἰωνίας, τὴ μαυροφόρα, ἐκεῖνη πὸν μονάχη μὲ εἶχε φωτίσει στὸ ταξίδι, ὅταν ἡ μεγάλη ξεραῖλα μ' ἔδευνε. Ἦθελα νὰ τῆς πῶ πράγματα εὐχάριστα, μὰ ἦταν ἄλλοῦ ὁ νοῦς μου, συλλογισμένος, ν' ἤμουν σκληρός. Ἄφου διηγῆθηκε κείνη μερικὲς παλιές θύμησης, τῆς εἶπα : «Αὐτὰ μὰς ἀρέσουν, μὰ δὲν μποροῦν νὰ μ' ἐξηγήσουν τὸν πόνο μου πὸν βρίσκομαι στὴν Πόλη. Θέλεις, λές, νὰ γίνεις καλογριά, μὰ θὰ ἦσουν πὸν σύμφωνη μὲ μένα ἂν ἤθελες νὰ μείνεις δασκάμισσα, δπως εἶσαι, καὶ νὰ δώσεις νέα ζωὴ, πνοὴ ἑλληνική στὶς Ἑλληνίδες». Φεύγοντας, μὲ ρώτησε ἂν θὰ μποροῦσε νὰ μὲ ξαναῖδει προτοῦ φύγω ἀπὸ τὴν Πόλη. Ἀποκριθῆκα : «Ὅχι, γιατί πρέπει

νά πάω στο Φανάρι σήμερα, και αύριο θα δώ τα κάστρα και τους τοίχους, και μεθαύριο θα φύγω». Τότε γύρισε να φύγει. Ξεπεφτε πολύ φως επάνω της, και ήταν λιγνή και κατάγλυμη, το δέρμα της είχε χάσει τη δροσεράδα του, και είπε: «Τότε... χλίρε...» και πέρασε. Εύπηρησε τότε μέσο μου μια λαχτάρα για την περιωσμένη γνωριμία μας, και με τραβήξε ή δυστυχία της, και θέλησα να γυρίσω να της πω να έλθει να με ιδεί όταν θέλει. Κοι δέ γύρισα κατέβηκα στο Γαλατά, πήρα ένα καίκι και πήγα στο Φανάρι.

***

Γνώρισα έναν παπᾶ στο άγίασμα της Ἁγίας Βλαχέρνας ἤλθε μαζί μου περάσαμε ἀπὸ τὸ Γαλατᾶ καὶ φτάσαμε στὸ Πενταπύργιο, κοντὰ στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο. Εἶναι, κατὶ πύργοι ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καὶ ἔχουν φυτρώσει δέντρα πολλὰ καὶ πυκνὰ γύρω τους· ἀνάμεσα σὲ κατὶ τάφους τουρκικοὺς, πνιγμένους μέσ στὸν ἴσκιο καὶ στὴ δροσιά, καὶ μπλεγμένους μέσα στὰ χαμόκλαδα, εἶναι κρυμμένο ἓνα ἥσιγχο τζαμί· τόπος ταιριασμένος γιὰ τὴν ἀτάραχη, τὴν ἀπαλή, τὴ σιωπηλὴ τὴν τουρκικὴ τὴ σκέψη. Σ' ἓναν πύργο εἶναι μιὰ καταχωσμένη πόρτα, ποὺ μόλις χωροῦσα νὰ περάσω. Σηκώθηκε ἓνα κικινέζι, ἢ καμιά κοικουβάγια, καὶ φτερούγισε στὰ σκοτεινὰ κ' ἔφυγε ἀπὸ μιὰ τρύπα· ἓνα σταχτὶ φτερὸ ἔπεσε κοντὰ μου. Ἐνα σκυλί, ἢ ἦταν τσακάλι; ἢ ἀλεπού; τρόμαξε καὶ βγήκε σιωπηλὰ ἀπὸ μιὰ τρύπα, ἔξω στὸ φῶς, καὶ χάθηκε στὰ χαμόκλαδα. Ἀνατρίχιασα.

Ὅταν βγήκα ἀπὸ κεῖ μέσα, ἤρα τὸν παπᾶ, χωρὶς ράσα, καὶ σκαρφάλωσα σ' ἓναν ἄλλο πύργο· σκαρφάλωσα καὶ γώ· ἦταν ψηλὸς κὶ ἀπὸ μέσα εἶχε μαυρισμένους τοὺς τοίχους· φῶς ἔπεφτε ἀπὸ τὸ χαλασμένο καμαρωτὸ ταβάνι· στὸν τοῖχο φαίνονταν οἱ τρύπες δυὸ σταυμάτων καὶ κατὶ ντολίπια μικρά, λίγο ψηλότερα ἀπ' τὸ καθένα. Πρὶν πάγω στὸ Πατριαρχεῖο, πέρασα ἀπὸ τὸ λόφο ποῦ ἦταν τὰ ὑστερινὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων, τὰ παλάτια τῶν Βλαχερνῶν.

***

Σ' ἓνα σπίτι Ἑλβετικῶν ρυθμοῦ, εἶδα τὸν Πατριάρχη, καὶ φαίνονταν σὰ νὰ φοβᾶται τοὺς Τούρκους, νὰ σέβεται τοὺς Ρώσους, καὶ νὰ μὴν τοῦ πολυαρέσει νὰ μπλέκει μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ἄλλὰ καὶ σὰ νὰ μὴν πρέπει νὰ τὰ χαλάσει μὲ κανένα.

Δὲν εἶδα τὸ μέγα Λογοθέτη θὰ εἶναι κανένας κύριος μὲ φρογγικια. Ὁ Μέγας Χαρτοφύλαξ ὁμοίως, ὁ μικροκαμωμένος, μὲ τὰ μακριὰ τὰ μαῦρα ρούχα καὶ τὰ γυαλιά του καὶ τὴν ποικιλίσια μύτη του καὶ τὸ μουστάκι καὶ τὴ γυναικεῖα του φωνή, ψευδίζει καὶ μοῦ λέγει πράγματα βυζαντινὰ στὸ δρόμο καθὼς πηγαίναμε.

— «Αὐτὰ τὰ σπίτια εἶναι τὸ πολὺ διακοσίων χρόνων. Νά, τοῦτο δῶ εἶναι τοῦ Παναγιώτη Νικουσίου, τοῦ διερμηνέως, τὸν ξέρετε; Μοῦ ἔδειξαν ἓνα σπίτι ἐκεῖ πάνω στὸ λόφο τοῦ Φαναριοῦ, καὶ μοῦ εἶπαν πὼς εἶναι πολὺ παλιό. Θὰ εἶναι μόλις τριακοσίων χρόνων. Μὴ νομίζετε πὼς τὰ παλαιότερα βυζαντινὰ σπίτια ἦταν ἔτσι. Ζοῦσαν κλεισμένες οἱ γυναῖκες, χειρότερα ἀπὸ τὶς Τούρκισσες· ἓνα δυὸ παράθυρα μικρά, καὶ ὅλο τὸ ἄλλο τοῖχος...»

— «Ναί, τέτοιο εἶναι τοῦ Μπάμπουρα ἢ Φλάμπουρα τὸ σπίτι στὸ Μελένικο. Τὸ εἶδα· λέν πὼς εἶναι 500 χρόνων».

— «Οἱ δρόμοι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἴδιοι τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ Τούρκοι δὲν τοὺς ἔχουν ἀλλάξει. Αὐτὸς ὁμοίως ὁ μεγάλος δρόμος τοῦ Φαναριοῦ, βλέπετε, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη· πρὶν ἦταν θάλασσα ἐδῶ· ὕστερα ἔγινε καὶ ὁ δρόμος καὶ τὰ σπίτια τοῦτα. Δὲν ἦταν ὁμοίως ἔτσι στρωμένοι οἱ δρόμοι, ἦταν στρωμένοι μὲ μεγάλες πέτρες. Θὰ σᾶς δείξω ἓνα πλακόστρωμα τέτοιο ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη, στὸ δρόμο τῆς Σηλυμβρίας. Τὸν ἔστρωσε, λέγουν, ὁ Ἰουστινιανός».

— «Τί εἶναι δῶ;»

— «Ἄ, αὐτὸ εἶναι ἔμβολος».

— «Δηλαδή;»

— «Σκεπαστὴ ἀγορά, μὲ θολωτὰ καμαρωτὰ ταβάνια, καθὼς βλέπετε, ἢ μόνη ποὺ μᾶς ἀπέμεινε· μοναδικὸ δείγμα τέτοιου χιτριῶν. Οἱ Τούρκοι αὐτοὺς τοὺς ἔμβολους μιμήθηκαν κ' ἔκαμαν τὰ παζάρια τους. Τίποτε δὲν ἀνεκάλυψαν οἱ Τούρκοι· ὅλα τὰ ἔχουν πάρει ἀπὸ κείνους, ἀρχιτεκτονικὴ, ὕδραγωγεῖα, κάστρα, δρόμους. Ἐδῶ κοντὰ εἶναι καὶ ἡ παλαιότερη ἀπὸ τὶς ἐκκλησίαις ποῦ μένουν ἀκόμη ὄρθιες στὴν Πόλη. Τὴν ἔχουν κάψει καὶ αὐτὴν τζαμί οἱ Τούρκοι».

Ἀπὸ τὸ παλιὸ γεφύρι γύρισα στὸ Πέρα στὸ δρόμο πουλοῦσαν, σὲ καλαθάκια, χαμοκέρασα, σέσουρα, φραγκοστάφυλα καὶ βερύκοκα. Ἄλλοι πουλοῦσαν παγωτὰ τοῦ δρόμου καὶ λεμονάδες παγωμένες, γιὰτὶ ἦταν μεγάλη ζέστη.

***

“Υστερα πῆγα στο Ζάππειο. Είναι κεί για την τελετή ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Πρεσβεία· καὶ ἡ Σύνοδος, σὲ δυὸ ἀράδες, δεξιά καὶ ἀριστερά τους. Ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι χαμηλότερα καθισμένος, ἀναρίθμητος, στολισμένος καὶ ἀνακατωμένος. Τὰ κορίτσια τραγούδησαν ἀπὸ μακριά, σ’ ἓνα μέρος μισοφωτισμένο ἀπὸ κίτρινα προζαπτάσματα. Τραγουδοῦσαν οἱ Ἑλληνίδες, οἱ βυζαντινές· ἐνοιῶθα πὼς ἦταν δροσερὸς καὶ καλοκαιριωμένες οἱ ἀδερφές μου αὐτές. Καὶ ἡ κόρη ἐκείνη τῆς Ἰωνίας ἐδῶ ἀντράφηκε· εἶναι τὸ μεγαλύτερο σχολεῖο τῶν κοριτσιῶν τοῦ Γένους. Τὴν εἶδα μιὰ στιγμή, ἀνάμεσα στὸν κόσμο, μυροφόρα καὶ γλωμῆ, σὰν τὴν Πενταγία στὸν τάφο τοῦ Γιοῦ της.

***

Τότε με πῆραν οἱ γνώριμοι μ’ ἓνα καλάκι στο Βόσπορο, καὶ τραβήξα κοπι. Πέρασαμε ἀνάμεσα σὲ πλατῖα, σπίτια καὶ περιβόλια. Εἶναι πάρα πολὺ ἡ ζωὴ ποὺ γεμίζει αὐτά τὰ μέρη καὶ δὲν ἔχω καιρὸ νὰ ξεκαθαρίσω τίς καλλονές ἀπὸ τὰ ξένα βάρη, ἀπὸ τὰ φράγκικα καὶ ἀσιατικὰ στολίδια. Τὸ βράδι - βράδι μόνο, ὅταν βασίλευε ὁ ἥλιος κ’ ἐγίναν ὅλα λεπτότερα καὶ περασμένα, καὶ μαλάκωσε τὸ φῶς, καὶ μεγάλωσαν οἱ ἴσκιοι, οἱ καλλονές αὐτὲς καθάρισαν μόνες τους καὶ στέκουνταν σὰν ἀνάγλυφα μπροστά μου. Διὰ μιᾶς κοίταξα κατὰ τὴν Ἀσία εἶχαν ἀνάψει καὶ ἀστραφταν ὅλα τὰ γυαλιὰ τῆς Χρυσοπόλεως.

***

Ἐφαγα σ’ ἐνὸς τὸ σπίτι ποὺ πᾶντα, μόλις τὰ πιάσει, καλῶνὰ τὰ πράγματα ποὺ μᾶρέσουν, ξεσκεπάζει σκεπασμένα κάλλι, καὶ τὰ λόγια του με κρυώνουν. Μ’ ἔκαμε καὶ συλλογίστηκα πρῶτα ἓναν ποὺ μ’ ἄρεσε, καὶ τώρα τὸν καταφρονοῦν ὅλοι, κι αὐτός. “Υστερα, με τὰ ἀνόητα χτυπήματά του, γκρέμισε ἓναν ποὺ πίστευα πὼς τὰ λόγια του ἦταν ἀληθινά. Καὶ ἀργότερα, στὸ θέατρο, ποὺ μιὰ ἔπαιζε με δόλο τοῦ κορμιοῦ τῆ δύναμη τὸν γυναικεῖο ἔρωτα, αὐτὸς ἔλεγε με ἡρεμία πὼς τὸ στόμα της εἶναι πολὺ μεγάλο.

***

Πέρασαν τὰ μεσάνυχτα, καὶ τώρα χορεύουν μέσα μου χορὸ σατανικό, ὅλες οἱ ταραχές τῆς μέρας. Ἡ μιὰ, κουτρώνας με τὴν ἄλλη, τὴν ἀνάβει περισσότερο, καὶ τσοῦζουν καὶ καιοὺν σὰ λαβωματιές, καὶ ὅλο ξετρελλαινούνται καὶ ζωντανότερες γίνονται, καὶ θέλει ἡ κάθε μιὰ νὰ γεμί-

σει τὸν κόσμο καὶ τίς ἄλλες νὰ τίς πνίξει. Κοντεύει νὰ φέξει ἡ αὐγὴ καὶ νὰ χαράξει ἄλλη μέρα, κ’ ἐγὼ μένω ἀγρονπνος, με μιὰ θέρημ ὑπεράνθρωπη, καὶ τόσο σκληρός, ποὺ ὁ ὕπνος δὲ με πιάνει.

***

Πὼς ξέρουν καὶ μπερδεύουν τὴ ζωὴ οἱ ἄνθρωποι! Θὰ ἦταν τόσο ἀπλὴ χωρὶς αὐτούς, καὶ τόσο καθύπερθε, καὶ τόσο πῶ ἀληθινὴ! Θὰ ἦμουν σὰν τὸ κῆμα, θὰ ἦμουν σὰν τὸ χορτάρι καὶ σὰν τὸν ἀνεμο καὶ σὰν τὸ βράχο. Δὲν εἶμαι ἄνθρωπος, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι δὲ μ’ ἄρῆσουν. Μὰ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ εἶμαι κάτι ἄλλο, ἔχω τοῦ ἀνθρώπου τὴ μορφή, καὶ ὅλα τὰ πράγματα με ἀναγκάζουν νὰ πάγω στὴ θέση μου, νὰ κάνω τὸν ἄνθρωπο, νὰ ζῶ σὰν ἄνθρωπος, νὰ εἶμαι ἄνθρωπος.

***

Παθίζουμαι στὴν Πόλη· ἀν καὶ δὲν ἐνδιαφέρει τοὺς ἄλλους, ὅμως παθίζουμαι· πρέπει νὰ ἔβγω ἀπ’ αὐτὴ τὴν πυρωμένη κατάσταση καὶ νὰ νοιώσω τί θέση ἔχω στὴν Πόλη... Θὰ ἰδῶ τὴν Πόλη, τὸ πρωτὶ, ἀπὸ τὸν Ἅγιο Στέφανο.

***

Πρωτὶ - πρωτὶ ἦμουν ἐκεῖ, κι ἀπὸ τὸ χωριὸ πῆγα στοὺς λόφους, ὅπου ἔχουν χτίσει οἱ Ρῶσοι τὸ μνημεῖο τους γιὰ τὴ νίκη τοῦ 1878. Ἀπὸ κείνους τοὺς λόφους φαίνονται κάπου κάπου, μακριά, ὕστερ’ ἀπὸ τὰ κίτρινα χωράφια, στὴν καταχνιά τῆς ζέστης, ὁ τοῖχος τῆς Πόλης, οἱ πύργοι, καὶ μερικοὶ σθησμένοι μινωαῖδες. Ἄς φύγουν μιὰν ὥρα ἀρχήτερα οἱ Τούρκοι, γιὰτὶ δὲν μπορῶ νὰ νοιώθω ἀπὸ πάνω μου, σὰ Μοῖρα, τὴ Σλαβικὴ ἐπιδρομὴ. Ἄς πάρουν δευτέρη φορὰ τὴν Πόλη, ἄς τὴν πάρουν Σλαῦοι, ὅποιος ἄλλος θέλει, γιὰ νὰ ἔρθει γρηγορότερα ἡ μέρα ποὺ θὰ τὴν ξαναπάρουμε μεῖς. Γιατὶ θὰ ζήσει τὸ Γένος ὡς ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ἰσως νοιώσουν τίποτα οἱ Ἕλληνες, ἅμα καταλαμβάνουν πὼς τὴν πῆραν δευτέρη φορὰ ξένοι. Κι ἀν εἶναι ν’ ἀποκοιμηθοῦν οἱ νυσταγμένοι, μόλις δοῦν στὴν Πόλη χριστιανούς, κι ὀρθόδοξους μάλιστα, τότε ἄς πάγει νὰ πηνίγει τὸ Γένος μας στὰ νερά τῆς Ἀσπρης θάλασσας. Ἀρκετὰ ζήσαμε, κι ἀν δὲν μποροῦμε νὰ ἐπιθυμήσουμε τίποτε ἄλλο, παρὰ μιὰ βοαιμοζωή, καλλίτερα νὰ μὴν ὑπάρχουμε.

Εἶναι σκληρὴ ἡ ἰδέα πὼς χάνεται ἡ Πόλη, ἀλλὰ δὲ με ταραζοῦν βυζαντινὰ ὄνειρα τόσο, ὅσο ἡ γνώση πὼς εἴτε ἔχουμε εἴτε δὲν ἔχουμε τὴν Πόλη, εἶμαστε μέτριοι, ψόφιοι,

κακομοιριασμένοι, κοιμισμένοι, και μέτροι, μέτροι. Οί λέξεις «Νά πάρουμε την Πόλη», είναι σύμβολο, που δέν σημαίνει «Νά ξαναφτιάσουμε τή βυζαντινή αυτοκρατορία», αλλά «Νά είμαστε δυνατοί».

Πρέπει νά νοιώθω τήν Πόλη, όπως πρέπει νά νοιώθω τήν αρχαία Ελλάδα. Δέ σημαίνει πώς πρέπει νά γίνουμε αρχαίοι Έλληνες, ούτε Βυζαντινοί. Σημαίνει πώς πρέπει νά ξέρω τήν περασμένη μου ζωή, νά μή λημονώ τὰ παλιά καλούπια που μπόρεσε νά εύρει ὁ Ἑλληνισμός γιά νά γίνει κράτος ανάμεσα στά κράτη, και ξανοίγοντας ὅσο μπορῶ τήν τωρινή ζωή μου, νά ξεκαθαρίζω τὸ δρόμο, νά εύρω τὸ νέο τόπο που θά διαλέξει ὁ Ἑλληνισμός γιά νά γίνει κράτος δυνατό.

***

Τὸ μεσημέρι εἶχα φτάσει στὰ τείχη ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλην ὁ πρῶτος πύργος εἶναι μαρμαρένιος, και πλένει τὰ πόδια του γλυκὰ ἢ θάλασσα. Καλοὶ εἶναι οἱ Τούρκοι που ἀφῆσαν και δέν ἐχάλασαν τὰ τείχη και τοὺς πύργους. Καὶ δούλειψε μόνη, ὅσο θέλησε, ἢ πολυκαιρία. Πίσω, πρὸς τὴν Πόλην, εἶναι ὁ μεγάλος τοῖχος με τοὺς μεγάλους τετραγώνους πύργους, ἀραιὰ χτισμένους. Μπροστὰ εἶναι ὁ δεύτερος τοῖχος, μικρότερος, με μικρότερους και πυκνότερα χτισμένους πύργους στρογγυλοὺς. Καὶ πιὸ μπροστὰ εἶναι τὸ χαντάκι ὁ ἔχτος του φαίνεται ὡς τρίτος τοῖχος, χαμηλότερος. Σὲ πολλὰ μέρη τὸ χαντάκι γέμισε χώμα, και οἱ ἄνθρωποι ἔχουν φυτέψει μέσα ζωηροὺς λαχανόκηπους. Στὰ τείχη ἐπάνω φυτρώνουν δέντρα και χαμόκλαδα, τρὺ οἱ ρίζες τους χώνονται στὸ ἀσβέστι, ἀναμεταξὺ στῆς πέτρες, σὰ νά πεισματώσαν νὰ διαλύσουν και καλὰ τοὺς τοίχους. Πότε θὰ νικήσει τάχα τὰ βυζαντινὰ κάστρα ἢ ζωή; Προχώρησα και ἤδη τὴν πρώτη πόρτα, και ὕστερα ἄλλη, και ὡς στὸν Κεράτσιο κόλπο ἄλλες πέντε ἀπ' αὐτὲς τὶς πόρτες βγαίνουν ἀπὸ τὴν Πόλην οἱ δρόμοι οἱ μεγάλοι, πρὸς ὅλα τὰ θέματα τῆς Εὐρώπης. Εἶδα και κεινὴ τὴν ἁγιασμένη πόρτα, που κοντὰ ἐκεῖ πολέμησε κ' ἔπεσε ὁ τελευταῖος Κωνσταντῖνος.

***

Ἀριστερὰ ἦταν ἓνα νεκροταφεῖο ἀπέραντο τῶν Τούρκων, με φουντωτὰ, πυκνὰ, βαθυπρόσινα κυπαρίσσια. Κοίταξα πίσω, και εἶδα χαμηλὰ τὴ θάλασσα, βαθειὰ μεσημεριὰτικα θαμμένη, ἀνάμεσα στὰ τείχη και στὰ κυπαρίσσια. Κοντὰ στὸ δρόμο ἦταν ἓνας τάφος, χαμόκλαδα γεμάτος και

χορτάρια σπονισμένα, και εἶχε γύρω κάγκελα και κυπαρίσσια μὸλις μπῆκα μέσα, ξαφνίστηκε και οὐράσισε ἓνας σκύλος ἀγοριτζαμάτησα, και με κατεβασμένη τὴν οὐρὰ ὁ σκύλος ἔφυγε. Ἦταν μέσα στὰ χαμόκλαδα και στὰ χορτάρια πέντ' ἔξη θαμμένες στήλες, με σαφίρια, ὄρθιες, ἀλλὰ γερομένες λίγο ἀπὸ διάφορες μεριές. Ἐκεῖ εἶναι θαμμένος ὁ Ἄλῃ Πασσῶς ἀπὸ τὸ Τεπελένι. Πάρα πέρα, τριγυρισμένη ἀπὸ τὰ Τούρκικα ἀπέραντα νεκροταφεῖα, εἶναι ἢ Ζωοδόχο Πηγὴ, ἐκεῖ που ζωντάνεψαν τὰ ψάρια που τηγάνιζε ὁ καλόγερος στῆς 29 τοῦ Μάη τοῦ 1453, ἡμέρα Τρίτη. Ὅταν γύρισα ἀπ' αὐτοῦ, ἀνέβηκα και περπατοῦσα ἐπάνω στὸν τοῖχο μέσα κοιτούνταν ἢ Πόλην, ἀπέραντη, μπερδεμένη με τὴ ζωή και γεμάτη σπῆτια ἀπ' ἔξω ἐρημιὰ και νεκροταφεῖα ἀπότομα κόβεται ἢ ζωή. Ἀπὸ μέσα οἱ Γύφτοι ἔχουν κολλήσει στους τοίχους τὰ σανιδένια χάρβαλά τους, που τὰ στολίζουν τενεκέδες. Ἐβλεπα κάτι στενὲς αὐλές, θρόμικες, και ἦταν μέσα σιθραγμένες γύφτισες μισόγυνες, και γυφτόπουλα κουρελιασμένα. Ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸν τοῖχο σκύλοι κοιμώνταν στὸ ρίζωμα τῶν ρημαγμένων πύργων, και ἄλλοι περιδιάβαζαν ὡς περνασμένοι. Ἄλλοι ἔχωναν μ' ἀπελπισιὰ τὴ μούρη τους μες στὰ σκοπιδία και γύρευαν φαγί, ἀνταμωμένοι με τὰ κοράκια. Κάποτε περιδιάβαζε και κανένας Γύφτος, γυρεύοντας κουρέλια ἢ θησαυροὺς. Σηκωνούνταν ἀγοριοπερίστερα κάποτε, καθὼς περνοῦσα. Κάργες φτεροῦγίζαν πολλές μαζί, φωνάζοντας πάντα. Ἀπὸ ψοφίμια, τὰ σκοπιδία και τὰ κουρέλια που σῦναζαν τοὺς σκύλους και τὰ ὄρνια, ἔβγαζε ἢ μεσημεριὰτικὴ λάβρα μιὰ θρώμα θεόρατη. Ὁ ἥλιος εἶχε πιεῖ τὸ ζουμί τῶν χορταριῶν, και ἀφοῦ τᾶφησε ξερά, τὰ ἔκαψε ὕστερα. Κάτι κακομοιριασμένα χαμόκλαδα ξεροψήνουνταν στὸν ἥλιο, και πάντα με δρόσιζε κανένα βαθὺ κυπαρίσσι, μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὸν τοῖχο. Κατέβηκα και ἔξω, και ἀπὸ μιὰ μεγάλη πόρτα μπῆκα στὴν Πόλην. Ἀπὸ κεῖ βγαίνει ὁ δρόμος που πάει στὴν Ἀδριανούπολη, και ὁ δρόμος αὐτὸς μέσα στὴν Πόλην, τὴ διαπερνᾷ, και ἀπὸ τὸ ψήλωμα παίρνει τὶς ράχες τῶν λόφων και πᾶγει κάτω. Πῆγα στὸ Κεχρὲ τζαμί, ἄλλοτε ἐκκλησία, που στὸν πρόναο ἔχουν ἀφήσει οἱ Τούρκοι τὰ μοσαϊκά. Ἐχουν ἀνοικτὰ χαώματα, πολλὴ ζωή και ὄχι πολὺ σωστὴν ἀνατομία. Τὰ ἄλλα ψηφιδωτὰ τῆς ἐκκλησίας τὰ χάλασαν οἱ Τούρκοι, ἀλλὰ ὁ χότζας λέγει πὼς τὰ χάλασε ἢ πυρκαϊὰ. Ἀπὸ κεῖ φαίνεται ψηλότερα ἐν' ἄλλο τζαμί, μεγάλο, μαυρισμένο ἀπὸ τὴν πολυκαιρία και ραγιαμένο ἀπὸ

τοὺς σεισμούς, κλειστό καὶ μὲ γυαλιὰ καὶ περσικὰ σπασμένα. Παλαιὰ σπίτια, σχεδὸν ἀκατοίκητα, παλαιοὶ δρόμοι, περσμένοι τοῖχοι, ἐρημιὰ καὶ ἀνωμαλία, τέτοιο εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο. Πῆρα ἓνα δρόμο καταφορικὸ κοντὰ στὸν τοῖχο καὶ ἀπὸ μέσα, ὡς πού ἔφτασα σ' ἓνα πολῆτι ἄμορφο, τοῦ Πορφυρογέννητου, χτίριο βυζαντινόν. Ἄλλο ἀπὸ ἐκκλησία, μεγάλο σπίτι βυζαντινὸ ἄλλοτε δὲν εἶδα. Γιὰ νὰ φανεῖ ἀπὸ τὴν ἄλλη του πλευρὰ, πέρασα, ἀπὸ μιὰ ξύλινη σκεπαστὴ εἴσοδο, ἀπὸ μιὰν αὐτὴ γεμάτη γυαλιὰ σπασμένα, χώματα, σανίδια καὶ κάρβουνα· δεξιά, κοντὰ στὰ τεῖχη, ἦταν ἓνας φουῖνος πυρωμένος κ' ἔφτειαναν μπουκάλες, ἐργάτες πού ψήνονταν κ' ἔλυωναν στὴν ἀνθρακιά. Ἀφοῦ πέρασα τὴν αὐτὴ, εἶδα τὸ χαριτωμένο παλάτι, ὀλόκληρο, σχεδὸν κολλημένο στὸ μεγάλο τοῖχο. Εἶχε δυὸ πατώματα καὶ δυὸ σειρὲς κωμαρωτὰ παράθυρα. Τὸ ἐπάνω πάτωμα ἔφτα καὶ τὸ κάτω ἔξι. Τὸ ἰσόγειο εἶχε στὴν ἀράδα ἔξι κωμαρωτὲς πόρτες. Ὁ τοῖχος ἦταν στολισμένος μὲ κεραμιδιένια σχέδια. Βυζαντινὲς προγυμνάσιες καὶ βασιμιάδες ἔστνησαν πάλι μέσα μου. Ἀπὸ τὸ δεύτερο πάτωμα ἔβγαине στὸν πρῶτο πύργο τοῦ τοῖχου μιὰ βασιλοπούλα καὶ, ἐπειδὴ ἦταν ἀντηλιά πολλή, εἶχε ἀνοίξει τὸ χέρι της, σὰ στέγη ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ μάτια της, καὶ κοίταξε ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη, πέρα.

***

Πάλι βγῆκα ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη. Πάλι νεκροτάφειο τούρκικο μὲ κυπαρίσσια ἦταν ἀπέναντί μου. Πάνω σὲ μιὰ πλάκα τάφου ἦταν ξαπλωμένος ἓνας σκύλος, σὴν ἀνάγλυφο. Πέρασα, ἦταν καταπράσινος ὁ τόπος ἀπὸ ἄλλα δέντρα. Δεξιά εἶδα μιὰν ἄλλη θάλασσα, τὸν κόλπο τὸν Κεράτσιο. Οἱ πύργοι ἦταν πολυγωνικοὶ καὶ ὁ τοῖχος μονός, τώρα, ψηλὸς καὶ καλοχτισμένος· πέρασα ἀκριτὰ μακριὰ ἀπὸ τοὺς πύργους τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου καὶ τοῦ Ἀνεμῆ, ἐπειδὴ ἀνάμεσα στὸ δρόμο καὶ στὸν τοῖχο, σὲ κείνο τὸ μέρος, φυτρῶναν περιβόλια. Ἐνα δυὸ σπίτια ξύλινα, σὴν κυψέλες γεμάτες ἀνθρώπους, ἦταν κολλημένα στὸν τοῖχο. Κι ἀπὸ τὴν τελευταία πόρτα, προτοῦ φτάσω στὴ θάλασσα, μῆμα πάλι στὴν Πόλη. Πέρασα τὸ Γαλατῆ, τὴ Βλαχέρνα, τὸ Φανάρι, σ' ἓναν ἀτέλειωτο δρόμο, καὶ τὰ πόδια μου πονοῦσαν. Τὸ σῶμα μου ἔκαμε καὶ ἀγέρας δὲ φυσούσε.

Κοίταξα ὅλα τὰ μαυρισμένα σπίτια, γιὰ νὰ ἰδῶ ἂν εἶναι βυζαντινὰ καὶ νὰ ποτιστῶ ἀπὸ τὸν τύπο τους, ἀλλ' ἦμιον κατακομμένος, τὰ μάτια μου πονοῦσαν κ' ἔτσουσαν καὶ μοῦ ἤρχονταν νὰ πέσω.

Εἶμαι ὅλος ἄρνηση στὴν Πόλη καὶ ἀντιλογία. Ἡ διήγησή τῶν ἄλλων γιὰ τὴν Πόλη μοῦ χαρίζει γλιτ δῶρα καὶ δὲν τὰ δέχομαι. Ἡ φράση, πού τὴν ἀκούω ἀπὸ μικρός, «Θά τάρουμε τὴν Πόλη», μοῦ λέγει ψέματα. Ἡ Πόλη δὲν εἶναι ἢ Χάλκη, ἢ Πρίγκηπο, τὰ Θεραπιά, δὲν εἶναι τὰ Γλυκὰ Νερά τῆς Ἀσίας. Ἡ Πόλη δὲν εἶναι οἱ δερβίσηδες, πού ἄλλοι γυρίζουν σὰ σβοῦροι, ἄλλοι οὐρλιάζουν σὰ λύκοι. Δὲν εἶναι οἱ χοτζάδες, οἱ χαμάηδες, οἱ χανούμισσες, οὔτε ἡ πολυχρωμὴ ἀνκατωσοῦρα, πού ἀρέσει μερικῶν ζωγράφων. Ἡ Πόλη δὲν εἶναι ὁ Σουλτάνος, τὸ Γιλδίξ, τὸ προσκόνημα, καὶ τὰ παλάτια του στὸ Βόσπορο, καὶ οἱ θησαυροὶ του στὸ Στάμπουλ. Οὔτε οἱ Ἀρμένηδες, οὔτε οἱ Λεβαντινοί. Ἡ Πόλη δὲν εἶναι ἴσως οὔτε καν οἱ Ἕλληνες οἱ τωρινοὶ μὲ τὸ ἐμπόριό τους, οὔτε οἱ Ἑλληνίδες πού περιφέρουν τὴν πυχουλή τους· χάρη καὶ τὰ στολίδια τους στὸ Σταυροδρόμο, στὰ θέατρα καὶ στὰ καφενεῖα. Ἀκόμη λιγώτερο εἶναι ἡ Πρεσβεῖα καὶ τὸ Προξενεῖο, πού ἔχουν μεταφερθεῖ ἐκεῖ μὲ ἄπειρη πεζότητα καὶ γραφειοκρατικὴ ἀνσπία ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Πόλη εἶναι ἄραγε πιά καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριχεῖο;

Πῆγαινα κάθε μέρα στὸ Φανάρι καὶ στὴν Πόλη τὴν κἀθαντό, κ' ἐκεῖ ἔπαιρνα ὅ,τι εὑρισκὰ δικό μου. Τὴν Ἁγία Σοφιά, μὲ τὸ Σταυρὸ πού ἔκαμα, τὴν ἔκαμα δική μου, τὴν πῆρα πίσω τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Τις ἐκκλησιᾶς, τίς πέτρες καὶ τοὺς πύργους, τὰ φίλησα, τὰ τεῖχη τὰ ἀγάπησα μέσα στὸ λιπύρι τοῦ μεσημεριοῦ. Καὶ σκληρὰ σκληρὰ στάθηκα στοὺς ρωσικοὺς τοὺς λόφους τοῦ Ἁγίου Στέφανου, ἐκεῖ πού δὲν εἶναι ἄλλο καλλίτερο μέρος γιὰ νὰ σταθεῖ τὸ Γένος ὅλο, νὰ κοιτάζει τὴν παρμένη Πόλη. Σκληρότατα οἱ Ρῶσοι ξεδιάλυσαν τὰ ὄνειρά μου τὰ βυζαντινὰ καὶ μ' ἔδωσαν ἀλύπητα μὲ τὴν τωρινὴ κατάστασή μου. Ἡ Πόλη, δὲν εἶναι ἡ Πόλη ὅπως τὴν ἤξερα εἶμαι ἐ γ ὠ. Δὲν ὑπάρχει πιά ἡ Πόλη. Στὴν Πόλη ἔστνησαν καὶ ἀνάψαν μέσα μου ὅλες οἱ παλιὲς οἱ ταραχές μου καὶ ἀποκόμησαν, καὶ δὲν ἀπόμεινε μέσα μου παρὰ ἡ στάχτη.

Ἦμιον κουρασμένος καὶ ψυχρὸς, καὶ κοίταξα μὲ ἀπονία τὴν Πόλη, ὅταν ἔβγαине τὸ πλοῖο μου ἀπὸ τὸ Βόσπορο· καὶ ἴσως ἦμιον ἔτοιμος νὰ θελήσω μεγάλα ἔργα ἑλληνικὰ γιὰ τὰ ἐρχόμενα χρόνια.

ΤΟ ΕΘΝΟΣ, ΟΙ ΤΑΞΕΣ ΚΑΙ Ο ΕΝΑΣ

Δημοσιεύτηκε στὸν ἀρ. 271 τοῦ «Νουμᾶ» (25 τοῦ Νοέβρη 1907). Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε ἀνάψει στὸ «Νουμᾶ» ἡ σοσιαλιστικὴ συζήτηση. Ἀφορμὴ τῆς, τὸ βιβλιαράκι τοῦ Γ. Σκληροῦ «Τὰ κοινωνικὸν μας ζήτημα» ἢ σωστότερα τὸ τετρασέλιδο ἄρθρο ποῦ μᾶς ἔστειλε τότε ἀπὸ τὸ Starnburg ὁ κ. Ἀλέξ. Δελμούζος, καὶ ποῦ μὲ τὸν τίτλο «Στὸς δημοτικιστὰς» καὶ μὲ ὑπογραφή «Α. Ντέλος» δημοσιεύτηκε στὸν ἀριθ. 257 τοῦ «Νουμᾶ» (19 Ἀυγ. 1907). Ὁ κ. Δελμούζος στὸ ἄρθρο του ἐκείνο, καθὼς καὶ στὸ δευτέρῳ του ποῦ μὲ τὸν τίτλο «Γιὰ τὸ ζήτημα» (Schloss-Bieberstein, 10.9.97) δημοσιεύτηκε στὸν ἀριθ. 261 (16 Σεπτ. 1907) τοῦ «Νουμᾶ» σύστανε στοὺς δημοτικιστὰς νὰ προσέξουν τὸ βιβλιαράκι τοῦ Σκληροῦ καὶ μᾶς ἐξόριζε νανοίξουμε τίς στήλες μας σὲ μιὰ τέτια, σοσιαλιστικὴ δηλαδὴ, συζήτηση, «γιὰ νὰ χυθεῖ στὸν κύκλο μας νέα ζωὴ». Στὸν ἀγῶνα αὐτὸν τότε κατέβηκαν, πάνοπλοι, ὅλοι σκεδὸν οἱ δικοὶ μας, χωρισμένοι σὲ δύο στρατόπεδα. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὴ σοσιαλιστικὴ, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Γ. Σκληρό, ὁ Πέτρος Βασιλικὸς (Κ. Χατζόπουλος), Α. Δελμούζος, Μ. Σ. Ζαβιτσιάνος, Ν. Γιαννιός, Ἡλ. Βουτιερίδης κλπ. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὴν ἐθνικιστικὴ, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἴδα, ὁ Ἐρμοναῖος, ὁ Στέφ. Ραμᾶς καὶ ἄλλοι. Ἡ συζήτηση αὐτὴ κράτησε δύο περίπου χρόνια στὶς στήλες τοῦ «Νουμᾶ» καὶ ἦταν ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ συζήτηση ποὺ γινε στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ. Ὁ Δραγοῦνης, ἐξὸν ἀπὸ τοῦτο τὸ ἄρθρο του, ἔγραψε τὴ μελέτη του «Κοινωνισμὸς καὶ Κοινωνιολογία» ποῦ θὰ δημοσιευτεῖ στὶς κατοπινὲς σελίδες, κι ἔνα δύο ἄρθρα ἀκόμα.

ΑΠΟ τότε ποῦ διάβαζα τὸ βιβλιαράκι ποῦ ἐπιγράφεται «Τὸ Κοινωνικὸν μας ζήτημα», μοῦ ἤρθε νὰ ἀποκριθῶ εὐτὺς, γιατί χοροπηδοῦσε μέσα μου πολλὴ ἀντιλογία. Ὅχι πὼς δὲ λέει σωστὰ πράγματα, μπορεῖ μάλιστα κι ἀλάκερο νὰ εἶναι σωστὸ καὶ λογικὸ. Ἀλλὰ κάτὶ ἔχει ὅλο τὸ σύμμαχ τοῦ κ. Σκληροῦ, ποῦ δὲν ἔρχεται στὴν ἰδιοσυγκρασίαν κάτω τῆς γραφῆς, κάθε φιλοσοφικὸ σύστημα ἕσμα χωριστῆς ἰδιοσυγκρασίας.

Καὶ ὁ κ. Σκληρός, ὅπως ὁ κάθε ἄνθρωπος, εἶναι ψυχολογικὸ φαινόμενο. Καὶ γὰρ τὸ ἴδιο. Θὰ ἔπρεπε νὰ βρεθεῖ κάποιος ἔξω ἀπὸ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνο, γιὰ νὰ μᾶς ζυγίσει ὅλους καὶ νὰ μᾶς κρίνει. Ἐχομε ὁ καθένας μᾶς διαφορετικὰς ἰδιοσυγκρασίας, ψυχολογίας, φιλοσοφίας, ἢ ἴσως, καλύτερα, εἶμαστε διαφορετικὰς ἰδιοσυγκρασίας, ψυχολογικὰ φαινόμενα, φιλοσοφικὰ συστήματα. Τὸν κ. Σκληρό, ἄς ποῦμε, τὸν ἔχει ρουφήξει ἡ ψιλὸλογη ἐπιστήμη, ἐμένα ἢ πολυμορφῆ, ἢ πλούσιαν ζωὴ.

Γιὰ νὰ νοιώσεις τὴ φιλοσοφία ἐνὸς ἀνθρώπου, πρέπει πρῶτα νὰ μελετήσεις τὰ προηγούμενα, δηλαδὴ τὸν ἄνθρωπο, τὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο.

Καὶ συμπέρασμα : ὅλων οἱ ἀντίληψες εἶναι σωστὲς — γιατί εἶναι ἀναγκαῖες — καὶ κανενὸς ἀντίληψη δὲν εἶναι πῶς σωστή.

Καὶ δὲ θάπαντοῦσα τίποτα στὸ βιβλιαράκι ἐκεῖνο, ἀν δὲν ἔβγαιναν παραμορφωτὲς του, σὰν τὸν κ. Π. Βασιλικό.

***

Ἐχει πολλὰ προτερήματα τὸ βιβλιαράκι. Εἶναι χυμένο σ' ἓνα σύστημα, ἔχει ἐνότητα καὶ πάστρα, καὶ γυροῦναι νὰ τριοῦραξαι τὴν ταυρὴν ἑλληδικὴν κοινωνίαν (μεταχειρίζομαι τὴ λέξη ἑλληδικὴ ἢ ἑλληδινικὴ καὶ ὄχι Ἑλληνικὴ, ἢ διαίριση αὐτὴ θὰ μᾶς χροιαστεῖ παραπέρα), σ' ἓνα κοινωνιολογικὸ σύστημα, γερμανικὸ, ὑποθέτω. Ἴσως τὸ σύστημα εἶναι ἁμορφο, συμμετρικὸ, εὐχάριστο, ἀλλὰ πάντα σύστημα μένει, δηλαδὴ θὰ ἀφίνει καὶ κάποιο ἔξω, θάχει καὶ τὰ στραβὰ του.

Ἐγὼ δὲ γνώρισα τὸ Χέγκελ, οὔτε ἔμαθα τί πάει νὰ πεῖ διαλεχτικὴ καὶ μεταφυσικὴ μέθοδο. Εἶμαι πρακτικὸς ἄνθρωπος, Ρωμιός, Τουρκομερίτης, ραγιαῖς, καταγίνουμαι σὲ πολιτικά, ἐδῶ, στὴν Τούρκικη Ἑλλάδα, ποῦ δὲν καταδέχτηκε νὰ στοχαστεῖ γι' αὐτὴν ὁ κ. Σκληρός. Ἴσως ἐμᾶς δὲ μᾶς καταφρόνεσε, γιατί δὲ θὰ μᾶς γνωρίζει, ἀλλὰ περιγέλασε κείνους ἀπὸ τοὺς Ἑλλαδίτες ποῦ καταγίνονται μὲ μᾶς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ὀνομάζει μεγάλη ἰδέαν!

Τὸ βιβλιαράκι τοῦ κ. Σκληροῦ τὸ ἔκρινε ἀρκετὸ καλά ὁ Ραμᾶς, καὶ συμφωνῶ μαζί του σὲ πολλὰ, ὅπως σὲ τοῦτο : ὅτι ὁ ἀνοικτὸς καὶ ἄγχιος πόλεμος ἀναμεταξὺ μιᾶς κοινωνικῆς τάξης καὶ μιᾶς ἄλλης, εἶναι σημάδι πὼς διαλύνεται μιὰ

κοινωνία, αφού δεν μπορούν οι τάξεις αυτές να βρουν πια κανέναν τρόπο για να τα ταιριάξουν και να ζήσουν μαζί, — αφού αδιάκοπα, σαν έχτροι, μελλιοτραβιούνται, ενώ μπορούσαν φιλικά να ξεδιαλίσουν τους λογαριασμούς τους, — αφού στα άτομα δεν αρέσει σ' άλλο τίποτα να καταγίνονται, παρά στόν ξεστρίλωτο κομματικό, κοινωνικό πόλεμο μεταξύ τους. Ο κ. Σκληρός αναφέρει τη Γαλλία, από την επανάσταση και δώθε. Μα και πριν βρισκονταν τάξεις στη Γαλλία (όπως και στην Αγγλία είχαν και είναι), που ζούσαν μ' έναν ανταγωνισμό άναμεταξύ τους, φυσικό κι όχι υπερβολικό, και με μιάν αλληλεγγύη τέλεια.

Κοινωνικές τάξεις θα βρίσκονται πάντα στη γη επάνω, άλλου πού ξεχωρισμένες ή μιὰ από την άλλη, άλλου λιγότερο ξεχωριστές, και τότε θα παλεύουν λιγότερο άναμεταξύ τους, τότε περισσότερο, τότε και καθόλου, γιατί θα έχουνε φτάσει σέ μιάν ισορροπία (άλληλεγγύη φρόνιμη και σοφή), που δικαιώματα και χρέη θα είναι κανονισμένα και θα εμποδίζουν τὰ άλληλοφαγώματα. Είναι καιροί που ξεσπάνουν πάλι και μελώνουν άγρια οι τάξεις μεταξύ τους, (και με τουφέκια και δίχως τουφέκια), είναι και καιροί που μελώνουν άτέλειωτα και δεν μπορούν νάβρουνε ισορροπία. Αυτοί είναι οι καιροί τής κοινωνικής άρρώστιας. Κι από τις τάξεις όλες άλλες διοικούν κι άλλες υποτάσσονται, και κάποτε τούτες ρίχνουνε κάτω τις άλλες και διοικούν αυτές.

Αυτά δεν είναι καινούρια πράγματα, ούτε άξιοθαύμαστα. Πάντα έτσι ήταν στις κοινωνίες και θα είναι.

Και σέ τούτο συμφωνώ με τὸ Ραμᾶ, ὅτι ἡ κοινωνιολογία είναι μερδεμένη άκόμα, πολύπλοκη, όχι καλά μελετημένη επιστήμη, ὥστε τὰ συμπεράσματά της δεν μπορούν ούτε πρέπει νὰ βγαίνουν σὲ φεταδάδες. Πολλά, πάρα πολλά στοιχεία τῶν κοινωνιῶν ἔχουν νὰ μελετηθοῦν άκόμα.

Συμφωνῶ με τὸ Ραμᾶ και σ' ἕνα άλλο : ὅτι ἔξελξε ὁ Σκληρός τὸν ἀ γ ρ ὅ τ η ν .

Ἄλλά θυμῶσε ὁ Π. Βασιλικός πού ὁ Ραμᾶς εἶπε τὴ γνώμη του εὐσυνείδητα, και ξεσπάθωσε και χύπησε δεξιά, και χύπησε ζερβιά, και άβρισε, ἔβγαλε φλόγες από τὸ στόμα του, πυρόβόλησε στόν άέρα — για νὰ υποστηρίξει κάποιον Μάοξ, ὅπως θάκανε κανέναν κομματάρχη για τὸ Μεξικό.

Μᾶς ἐρημεύει λοιπὸν αὐτὸ τὸ τί θὰ πεί ἔ ξ ἔ λ ι ξ η και π ὅ ο δ ο .

Μὰ και πάλι ἐγὼ αισθάνομαι σάν τὸ δισταχτικό τὸ Ραμᾶ,

πού δεν ξέρει καλά καλά ἂν «ἐξέλιξη» και «πρόοδο» είναι τὸ ἴδιο πράμα. Μα ἐγὼ παθαίνω και χειρότερα. Ἄπο μεγάλη μου στενομυαλιά, οὔτε τί θὰ πεί τὸ καθέναν χωριστὰ μερῶ και νούσω. Π ὅ ο δ ο ; προβαίνει κανένας ἢ κάτι, κατὰ κάποιο σημάδι ; Τί είναι αὐτὸ τὸ σημάδι ; Ἄραγε μὴν πάει νὰ πεί προκοπή ; ἢ μήπως κι ὅταν πάει νὰ χαντακωθεῖ κανένας, κι αὐτὸ τὸ λένε πρόοδο ; και γιατί νὰ μὴν τὸ λένε ἔτσι, αφού είναι πρόοδο νὰ χαντακώνεται ἡ Γαλλία, ὅπως χαντακώνεται ; Και ἡ λέξη «ἐξέλιξη» ξέρω πὼς πάει νὰ πεί ἐπάνω - κάτω ἀλλαγὴ. Τὴν ἀνακύλιψαν οἱ Ἄγγλοι σοφοί τοῦ καιροῦ μας, για νὰ ἐκφράσουν τις λογικές παραδοξολογίες τους, πού μπορεί νὰ είναι λιγάκι ἀλήθειες και λιγάκι ψευτιές.

Ο κ. Βασιλικός με τρομερὴ φούρια ξεσηκώθηκε, ἀνασκουμπώθηκε και ξεσπάθωσε. Ἡ ριζοσπαστική του αὐτὴ ἐπαναστατικὴ φούρια ἄξιζε καλύτερο περιεχόμενο. Ἄν και δὲν ξέρω. Ὁ ριζοσπάτης αὐτός, μόλις ἔφτασε νὰ ξεστομίσει τὴ λέξη «ἐπανάσταση», διάστηκε νὰ βύλει ἀποκάτω μιὰ σημειωσοῦλα για νὰ ὀρμηγέψει τὸν κατατρομαγμένο κοσμάκη, πὼς ἐπανάσταση δὲ θὰ πεί ν' ἀδράξει ὁ λαὸς τὰ τουφέκια, παρά ἔχει τὴ «νεώτερη κοινωνική της σημασία» (;).

Ἄν δὲν ἔβαζε αὐτὴ τὴν ἐξήγηση, πολλὰ μπορούσε νὰ υποθέσει ὁ κ. Εἰσαγγελέας και νὰ τονέ χώσει ἄξαρνα μέσα. Και ἴσαμε και δὲν πήγαινε τὸ θάρρος τοῦ κ. Βασιλικού.

Ἄραδιάζει ἔπειτα πολλὰ ὁ κ. Βασιλικός, βρίζει τοὺς Ρωμιοὺς γιατί δεν ἔχουν ὄρεξη νὰ φᾶν πολὺ, τις Ρωμιές γιατί δὲ γίνονται όλες φοιτήτριες νὰ τρέξουν στις Εὐρώπες, γυροῦει σιδηρόδρομους, τραίμ, ἠλεκτρικά και δὲν ξέρω τί ἄλλο, γνώρισε τοὺς βαλκανικούς λαοὺς και τοὺς βρήκε καλύτερους από μᾶς, (πὺ «προοδευτικούς» βέβαια), γιατί ἔχουμε μέσα στις Σκουπίνες και Σομπράνες τοὺς μερικὸς ψευτοσοσιαλιστές, ψευτοριζοσπάστες, ψευτοφιλελεύτερους, πού δεν ξέρουν τί τοὺς γίνεται και με λίγα χρήματα ἢ λίγο κνούτι ἀκολουθοῦν ὅποιον και νάναι...

Δὲ βλέπω τίποτα ἄξιο νὰ ἐνθουσιάζει κανέναν αὐτοῦ μέσ. Δεν εἶμαι κακόπιστος, όχι, ξέρω τί θέλετε νὰ πῆτε, ξέρω πὼς από τὸν πόλεμο ἀναμεταξύ στις κοινωνικές τάξεις προσμένετε τὴν ἀναγέννηση τής μικρῆς Ἑλλάδας. Αὐτὸ ἴσως — μ' ὄλη τὴ μικρότητά του — μπορούσε νὰ ἐνθουσιήσει κανένα. Τί λέτε; Νὰ δῆτε ἄξαρνα τὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο νὰ μεταμορφωθεῖ μονομᾶς σὲ Κάτω χῶρες. Θὰ πῖνα-

με όλοι πολλή μίτρα, θά τρώγαμε λαχαναριμά και λουκά-
νικα μπόλικα, θά καπνίζαμε ήδονικά όλλαντέζικα χοντρού
πούρα και θά ζούσαμε με περίσσια «εξιμάρεια». Αέ θά βρι-
σκουνταν πιά κρασάδες για να τσιρίζουν και να κάνουν πζ-
ράπονα στην Κυβέρνηση, ούτε να ταραζούν την ήσυχία
του κ. Βασιλικού, γιατί θά είχαν πινγεί από τους μπιράδες.

— Κ' έπειτα ; . . .

— "Ε, έπειτα «θά έβχίνουμεν προς την . . . Προόδον».

— Ούφ ! Αίγο καθαρόν άέρα, γιατί σκάνω !

* * *

Θά μιλήσω λίγο σοβαρά με τον κ. Σκληρό που τον εκτι-
μώ για τό καθαρίο μυαλό του, και την ήσυχία που συζητεί
όλα, και καθίζει στο κάθε τί τό σύστημά του. Θά τον ήθε-
λα μονάχα λιγάκι πιο άνθρωπο σωστό και λιγώτερο σκλη-
ρο της επιστήμης. Σε κανενός τις θεωρίες ό άνθρωπος δέν
τσιριάζει να σκλαβώνεται, ούτε στής δικές του. Και τής έ-
πιστήμης υπάρχουν σύνορα. Πρέπει να τά βλέπει ό άληθι-
νά σοφός, Άπό τά λόγια μου αυτά καταλαβαίνει ό άναγνώ-
στης, πώς δέ μου πολυαρέσουν οι θεωρίες και τά συστήμα-
τα, ούτε και σαστιζώ μπροστά στην επιστήμη, ούτε ξεπαλά-
ζομαι όπως τά 999)1000 των συγκαιρινών μου Εθρωπαί-
ων. Την επιστήμη δέν την πολυπιστεύω, και ή υπερβολική
πίστη του κόσμου σ' αυτήν, μου φαίνεται έμένα σαν καμιά
άρρώστια του καιρού μας — ίσως σύμπτωμα κι αυτό ξε-
πεσμού μερικών λαών τής Εθρώπης. Το επιστημονικό πνεύ-
μα, άφού ξαπλώθηκε στους άρχαίους λαούς, τους έφαγε. Να
δοίμε μάς τί θά μάς κάμει.

Μου φαίνεται πώς φρόνιμο θά εΐταν να βάζαμε κάποια
σύνορα : έ μ ε ι ς , οι πολλοί, να ζοϋμε και να συλλογιζόμα-
στε ολότελα, έξω από τη μολυσμένη άτμόσφαιρα τής έπι-
στήμης, — όσο για τους έ π ι σ τ ή μ ο ν ε ς , αυτοί να κρα-
τούν την επιστήμη για τον εαυτό τους και ό,τι χρειαζόμα-
στε άπ' αυτούς να τους τό γυρεύουμε. Ένώ αυτοί έχουν
τώρα πλημμυρίσει τον κόσμο.

Θά μου πεί βέβαια ό κ. Σκληρός : «Και λοιπόν δέν πα-
ραδέχεται πώς θά φανερωθούν και στην Ελλάδα πόλεμοι
άγριοι μιά μέρα ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις ; »

Και θά του άποκριθώ : «Είμαι, κ. Σκληρέ, πολιτικός.
Μεις οι πολιτικοί πηγαίνουμε σύμφωνα με τις περιστάσεις,
— δηλαδή βλέποντας και κάνοντας. Ό καλός πολιτικός, με
τό δυνατό ψυχολογικό του μάτι, προβλέπει πολλά που είναι

να γίνουν, και προετοιμάζεται να τά δεχτεί, να τά διορθώ-
σει όσο μπορεί, να τά μπαλώσει προσωρινά, να τά ξερι-
ζώσει τελειωτικά αν μπορεί και είναι ανάγκη, να τά σπρώ-
ξει να μεγαλώσουν, να δυναμώσουν, να πάρουν δρόμο, αν
κρίνει πώς έτσι πρέπει. Τι πράμα όμως κανονίζει όλες κί-
τές τις πράξεις του ; Πώς ξέρει και διαγνώνει σε κάθε πε-
ρίσταση τί τζο έπει ; "Αν είναι πολιτικός όπως χρειά-
ζονται τά κράτη, θά έχει νόμο άπαράβατο και σταθερό τό
αύστηρό πολιτικό συμφέρο του κράτους, δηλαδή την αυτο-
συντηρησία του κράτους, και τη νίκη τής εθνικής ζωής, ως
είναι και εις βάρος άλλων κρατών. Αυτό ήθελαν να πούν
και οι Ρωμαίοι — οι μεγάλοι πολιτικοί — με τό salus
populi suprema lex esto. Άλλά πρόσεχε δώ, κύριε Σκλη-
ρέ, έδώ είναι ό κόμπος. Πρέπει λοιπόν να θυσιαστούν τά
συμφέροντα τής κάθε τάξης ; οι προλετάριοι πρέπει να άρ-
ρωστήσουν, να μείνουν δίχως ψωμί, γυμνοί, χωρίς σπίτια,
να χαντακωθούν, να χυθούν ολότελα, να πεθάνουν ; (Βλέ-
πω δάκρυα στα μάτια σου, κ. Σκληρέ, γιατί ; μην είσαι και
σόν σπλαχνικός, φιλόανθρωπος, μαλακός ; — και τότε είσαι
κθωνό του καιρού μας φαινόμενο, ή μήπως, επειδή παίρ-
νω άλλη βάση στις σκέψες μου από σένα, λυπήθηκες που σε
βγάζω από τό σύστημά σου ;)

Ναι, αν είναι ανάγκη να ζήσουν έτσι οι εργάτες, αν τό
κράτος έχει γενικώτερες δουλειές να κοιτάξει, αν δέν είναι
σεβαρός κίντυνος για τό κράτος, — ως ζήσουν ακόμα έτσι.
"Αν πάλε είναι να σηκωθούν, ως κάμουν τό σηκωμό τους,
και θά πάρουν με τό «έτσι τό θέλω» άλλο κανένα κόμκαλο
για να ζήσουν. "Αν ό σηκωμός αυτός καταντήσει μεγάλος,
σαν τη γαλλική επανάσταση, θά αλλάξει ή τάξη που κυ-
βερνώ και θάρθει να κυβερνήσει άλλη τάξη. Αυτό όμως δε
μ' ένδιαφέρει. "Οποια τάξη κι αν θέλει ως ξερθεί, αν μπο-
ρεί, να κυβερνήσει, σύμφωνα με τά συμφέροντά της και
τό ιδανικά της. Φτάνει τό κράτος να ζεί, να στέκεται στα
πόδια του, να μπορεί να έχει τη θέση του ανάμεσα στα τό-
σα άλλα κράτη. Κάθε τάξη που κυβερνώ ένα κράτος, προέ-
πει μεταξύ στα ιδανικά της, (στις φαντασίες της, να πού-
με,) να έχει και την εικόνα του κράτους, τη συνείδηση,
πώς κάτι τι κοινό έχουν όλοι όσοι κάνουν τό κράτος, και ό-
λες οι τάξεις τής κοινωνίας, και ότι και οι άλλες τάξεις, μ'
όλες τους τις διαφορές, έχουν κάποια κοινά αισθήματα,
κοινές ιδέες, κοινές παραδόσεις, κοινά συμφέροντα, κοινές
ανάγκες, και τη μεγάλη ανάγκη τής άλληλεγγύης άναμεταξύ

τους. Δέν μπορεί νά τά πραγματοποιήσει αὐτά ἡ τάξις πού κερθερνά, γιατί ἀλλοιῶς δέ στέκεται.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ σένα, κ. Σκληροῦ, καί τοὺς δημοτικιστές, μπορεί νά εἶναι, καθὼς λές, πὼς τοῦτοι εἶναι μεταφυσικοί ἐνῶ σὺ εἶσαι διαλεκτικός (ὅπως λέγει ὁ Χέγκελ). Ἀλλὰ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δυνῶ μας, εἶναι, κ. Σκληροῦ, ὅτι σὺ ταράζεις πάρα πολὺ μὲ τὰ συμφέροντα μᾶς τάξης ἢ καὶ δυό, ἢ καὶ μὲ τὰ μαλλιοτραβήγματα τους, — ἴσως εἶσαι καὶ σὺ σπλαχνικός, χωρὶς νὰ τὸ πολυνοιώθεις, (ἢ ὑπερβολικὴ ψυχοπονία εἶναι καὶ αὐτὴ σημαδὶ τοῦ καιροῦ μας) — ἐνῶ ὁ ἀληθινὰ σκληρὸς εἶμαι ἐγώ, ὁ πολιτικός, πού δὲ μὲ ταράζουν, ἀν καὶ τὰ βλέπω, τὰ μαλλιοτραβήγματα ἀπὸ τάξις σὲ στάξις, εἴτε ἀπὸ ἄτομο σὲ ἄτομο, καὶ κοιτάζω προσπάντων τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Τίς τάξεις τίς λογαριάζω καὶ αὐτές, ἀφοῦ καὶ αὐτές εἶναι μέσα στοῦ ἔθνους, ἀλλ' οὔτε τόσο τίς ξεχωρίζω, ὅπως σὺ, οὔτε τίς ἐπαναστάσεις τους τίς θεωρῶ ἀπαραίτητες, ἀφοῦ ἀνταγωνισμὸς ὑπάρχει καὶ μπορεί ἐλεύθερα πάντα νὰ γίνεται. Σὺ παίρνεις βάση καὶ ἀρχὴ γιὰ τίς σκέψεις σου τίς κοινωνικὰς τάξεις. Παίρνεις ἕνα μεγαλωτικό φρακὸ καὶ ξεδιαλύνεις τοὺς οικονομικοὺς λόγους πού πλάθουνε τίς τάξεις. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ προχωρεῖς καὶ βγάζεις συμπεράσματα λογικά καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ σου. Ἄλλ' ὁ φρακὸς σου μεγαλώνει πάρα πολὺ ἐκεῖνα πού μ' ἐπιμονὴ παρατηρεῖς. Πιάνεις τὰ πλήθη καὶ χάνεσαι αὐτοῦ μέσα, καὶ ὅλα ἀπὸ κεῖ γυρεύεις νὰ τὰ βρεῖς. Τὴ μεγάλη δύναμη, πού μιά ἐξαιρετικὴ ἰδιοφυὰς μπορεί νὰ μαζέψει στὰ χέρια της, δὲ φαίνεται νὰ τὴ διακρίνεις καλά, οὔτε τὴν ὑπερβολικὴ σπρωξιά, πού μπορεί, τὴν κατάλληλη στιγμή, νὰ δώσει σ' ἕνα ἔθνος ὀλόκληρο — ὄχι μονάχα σὲ μιά τάξις — μιά ἰδέα, καὶ ὅταν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ στομάχι.

Ἐγὼ γιὰ βάση τῆς σκέψης μου βάζω τὸ salus populi, τὴ σωτηρία, τὴ ζωὴ ὅλου τοῦ ἔθνους πού μὲ γέννησε. Ἀγαπῶ ὅλες τίς τάξεις τοῦ ἔθνους μου καὶ κάποτε δὲν τίς ξεχωρίζω. τὰ παλέματα τῶν ἀτόμων, καθὼς καὶ τῶν ὁμάδων, τῆς κοινωνίας μου, δὲν τὰ πολυλογαριάζω παντοῦ καὶ πάντα ὑπάρχουν. Δὲ συλλογίζομαι συχνὰ τὰ στομαχικά συμφέροντα. Δὲ λυποῦμαι κείνους πού, μὴν ξέροντας νὰ βροῦν ψωμί, πεθαίνουν ἀπὸ τὴν πείνα. Ἄξιός ὁ μισθὸς τους. Ἔτσι δὲ μὲ πολυσκοτίζουν οὔτε οἱ ἀρρωστοὶ καὶ οἱ ἀρρώστιες τους. Πιστεύω πὼς ὅταν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ στίς τάξεις — πού ὑπάρχει πάντα — μπεῖ στὴν πρώτη γραμ-

μὴ καὶ γίνει ἡ πρώτη φροντίδα καὶ σκέψη τῶν ἀνθρώπων ἑνὸς κράτους, καὶ γίνει αὐτὸ ἰδανικὸ καὶ ὅλα, τὸ κράτος αὐτὸ δὲν εἶναι πιά γιὰ νὰ ζήσει. Μπορεῖ τὸ ἔθνος νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ, μὰ τὸ κράτος θὰ χαντακωθεῖ. Πιστεύω καὶ τοῦτο, πὼς μιά ἰδέα, ἀμὰ καταφέρει ἕνας ἢ πολλοὶ νὰ τὴ βάλλουν στοῦ κεφάλι ἑνὸς ἔθνους, ὄχι μόνο δύσκολα βγαίνει, ἀλλὰ ὅσο ὑπάρχει, μπορεί νὰ σπρώξει τὸ ἔθνος, νὰ ἀναποδογυρίσει θουνά, καὶ τὰ δικὰ του τὰ συμφέροντα τὸ κάθε ἄτομο γιὰ καιρὸ νὰ τὰ ξεχάσει. Καὶ πιστεύω πὼς ἕνας ἀνθρώπος μπορεί νὰ ξίξει περισσότερο ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων: Μ' ἀρέσει ὁ ἀνθρώπος, δὲ μ' ἀρέσουνε τὰ πλήθη μὲ τὴ χοντροκοπιὰ τους. Ἐχουν βέβαια δύναμη τὰ πλήθη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἕνας ἀνθρώπος ἔχει δύναμη πὺ τρανὴ καὶ πὺ δημοφφ. Δέν πιστεύω ποτὲ πὼς οἱ μεγάλοι ἄντρες ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανό, οὔτε πὼς ξέρονε «ἐξ ἀποκαλύψεως» μυστικὰ πού δὲν τὰ ξέρει τὸ πλήθος. Ξέρω καὶ πὼς, γιὰ νὰ βγεῖ ἕνας Σαξπηρος, χρειάστηκε γιὰ ἕνα αἰῶνα οἱ δραματογράφοι καὶ θεατρῖνοι νὰ πληθύνουν τόσο στὴν Ἀγγλία, πού νὰ καταντήσουν τάξις καὶ προλετάριοι. Ἀλλὰ πιστεύω πὼς οἱ κοινωνίες τίποτε ἄλλο δὲ χρησιμεύουν, παρὰ γιὰ νὰ ξεφυτρώνουν ἀπὸ μέσα τους ἐξαιρετικοὺς ἀνθρώποι, καὶ γιὰ τοῦτο ὀνομάζω τίς κοινωνίες μαγερικὰ ἀνθρώπων. Στίς κοινωνίες ἐπάνω ἀκουμποῦν οἱ λιγοστοὶ πού φανερόνται ἐξαιρετικοὶ ἀνθρώποι, ἀπὸ τίς κοινωνίες παίρνουν τὴ δύναμή τους, τὸ εἶναι τους, ὅλα, μὰ εἶναι διαφορετικοὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία, καὶ αὐτὸ μ' ἀρέσει.

Βλέπεις, μᾶς χωρίζουν, τὸν κ. Σκληρό καὶ μένα, οἱ ἰδιοσυγκρασίες μας.

Ἀλλὰ τώρα θὰ μιλήσω γιὰ ἕνα τελευταῖο ζήτημα, πού δὲ μὲ φαίνεται νὰ τὸ σκέφτηκε καλά ὁ κ. Σκληρός.

***

Σ' ὅλο τὸ βιβλιόμα ἀναφέρεται ἡ Ἑλλάδα ὡς διδόμενο, ὡς βάση ἀσάλευτη. Μὰ ποῖς λέει πὼς εἶναι ἡ Ἑλλάδα πραγματικότητα;

Μὴ φοβάστε, δὲ μὲ ταράζουνε βυζαντινὰ ὄνειρα, δὲν ἔχω στοῦ νοῦ μου τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα. Ἐκάμε τὴ δουλειὰ καὶ αὐτὴ γιὰ μίαν ὥρα, καὶ τὴν ὥρα ἐκεῖνη εἴτανε πραγματικότητα.

Ἀλλὰ ρωτῶ τὸν κ. Σκληρό τι θὰ ἔλεγε ἂν βρίσκονταν αὐτὸς σὲ κάτι περιστάσεις πού βρέθηκα ἐγὼ ἐξαφναί Φέρω

παρδείγματ^α, γεγονότα, κρίσεις δὲν κάνω, παρτηρῶ μόνάχα.

1). Τὸ Ἑλληνικὸ τὸ Κράτος εἶναι κεῖ πέρα μετὰ τὰ σύνορά του. Ἐξω ἀπ' αὐτὸ βρίσκονται ἄλλα κράτη. Σὲ μίαν ἐπαρχίαν ἐνὸς ἀπὸ τὰ τριγυρινὰ κράτη γίνεται σφαγὴ ἀνθρώπων, κι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι Ἕλληνες, κι ὅσοι σφάθθηκαν ἀπὸ τὴ σφαγὴ, φεύγουν ὅπως ὅπως στὸ Ἑλληνικὸ κράτος.

2). Σ' ἓνα νησί ἐνὸς ξένου κράτους βαρυνέστησαν πιά νὰ τυραννιῶνται οἱ κάτοικοι (Ἕλληνες) ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ μονοπάλιου τῶν κελῶν — τοὺ σκλάβωσαν μετὰ τὸ χρῆμα τους καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐπίσημους τυράννους (Τούρκους), καὶ τοὺς κάνουν ὅ,τι θέλουν, διοικοῦν αὐτοὶ τὸ νησί ἀντὶ γιὰ τοὺς Τούρκους, — λοιπὸν βαρυνέστησαν οἱ κάτοικοι καὶ σηκώθηκαν στὸ πόδι καὶ εἶπαν πὼς θέλουν νὰ ἐκωθεῖ τὸ νησί τους μετὰ τὴν Ἑλλάδα.

3). Σ' ἓνα ἄλλο νησί, μισοανεξάρτητο καὶ προνομιούχο, θέλει νὰ χῶσει τὴ μούρη του πάρα πολὺ ἓνας Βεζύρης ἀπὸ τὴν Πόλη, καὶ οἱ κυβερνητὲς τοῦ νησιοῦ δὲν τοὺς ἀρέσει αὐτὸ καὶ σηκώνουν τὸ νησί στὸ πόδι, γυρεύουνε βοήθεια ἀπὸ τοὺς ἀδερφούς τους, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ζητοῦν ἔμωση κι αὐτοὶ.

4). Ἐνα χωριὸ στὴ Θράκη (Τούρκικο κράτος), φτωχὸ καὶ κακομοιριασμένον, ποὺ μόλις μπορεῖ καὶ ζεῖ μετὰ τὴν ψωροκαλλιέργειαν ποὺ κάνει, ζητάει ὡς τόσο δάσκαλο καὶ σχολειό, γιὰτὶ οἱ γερόντοι θέλουν τὰ παιδιὰ τους νὰ μάθουνε γράμματα, σὰν κάτι καλὸ τοὺς φαίνεται αὐτό. Μὰ αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ πληρώνουν τὸ δάσκαλο, οὔτε ἔχει περισσευσόμενα νὰ τοὺς στείλει ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή. Λοιπὸν παρακαλοῦν οἱ χωριάτες νὰ τοὺς σταλθοῦν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χρήματα. Κι αὐτὸ τὸ κάνουν ὅχι ἓνα, ὄχι δύο, μόνον ἅπειρα χωριά.

5). Ἐνα χωριὸ στὴ Μακεδονία (Τούρκικο κράτος) τὸ βασανίζουνε συμμορίες βουλγάρικες, ἢ νὰ γίνει βουλγάρικο ἢ νὰ ξεσπιτωθεῖ καὶ ν' ἀδειάσει τὸν τόπο, σκοτώνουνε κάθε χωρικὸ ποὺ ἀντιστέκεται. Γυρεύει τὸ χωριὸ βοήθειαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιὰτὶ ἡ νόμιμη ἀρχὴ του, ὁ Τούρκος, δὲν τὸ προστατεῖ. Κι αὐτὸ γίνεται ὄχι σ' ἓνα, ὄχι σὲ δύο, μὰ σὲ πεντακόσια χωριά.

6). Στὴν Ἡπειρὸ (Τούρκικο κράτος) τυρρακεῖται ἑξαφνα τοῦ Σουλτάνου καὶ 100 ρωμαίικα χωριά, κεφαλοχώρια, τὰ κάνει τσιφλίκια δικὰ του, καὶ λέει στοὺς χωρικούς: «ἢ θὰ γίνετε δουλοπάροικοι, σκλάβοι μου, ἢ νὰ ξεσπιτω-

θῆτε καὶ ἀμέτε ὅπου θέλετε». Κι τὰ χωριά αὐτὰ γράφουνε στὸν Πατριάρχη ἀπελπιστικὰ γράμματα, μὰ ὁ Πατριάρχης δὲν ἔχει ἀρκετὴ δύναμη γιὰ νὰ πάρει πίσω τὰ χωριά. Πιάνουν λοιπὸν κι αὐτοὶ κάτω στὴν Ἑλλάδα καὶ γυρεύουν προστασίαν.

Κάθε μέρη χωριά Ἑλληνικά, ἄνθρωποι Ἕλληνες, ἑλληνικὲς ἐπαρχίες (κοινωνίες), στρέφουν κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ γυρεύουν προστασία, βοήθειαν, ὑποστήριξιν, καὶ στὸ τέλος ἔμωση.

Αὐτὰ, κ. Σκληρέ, δὲν εἶναι μεγάλες ἰδέες, οὔτε μικρές. Εἶναι πραγματικότητες.

Καὶ τότε ἡ μικρὴ Ἑλλάδα, τὸ μικρὸ κράτος, ποὺ μιλεῖτε γι αὐτὸ σὰ νᾶτανε τελεωτικὸ, τί πρέπει νὰ κάμει, κατὰ τὴ γνώμη σας; Νὰ ἀπαντήσῃ τάχα στὰ ἑλληνικὰ νησιά, στὰ Ἑλληνικὰ χωριά, στοὺς Ἕλληνες: «Εἰστε ξένο κράτος, τί γυρεύετε ἀπὸ μένα; Σεῖς λέγεστε Τουρκιά, ἐγὼ Ἑλλάδα, τὰ σύνορά μου δὲν τὰ βλέπετε; εἶναι ὁ Πηνειὸς καὶ ὁ Ἄραχθος. Δὲ σᾶς γνωρίζω. Πηγαίνετε στοὺς ἀρχοντὲς σας. Μὴ μᾶς σκοτιζετε, ἐμᾶς ἐδῶ πέρα, ἔχουμε ἄλλες δουλειές: οἱ προλετᾶριοι γυρεύουν κι αὐτοὶ ψωμί: ὁ Φαρδούλης φρενιάζει τὸ κεφάλαιον δὲν ἀκούει ἢ βορζουαζία κοιμάται».

Ἴσως θὰ εἶταν κι αὐτὸ μὰ πολιτικὴ. Μὰ ἔλα ποὺ παθαίνονται πολλοὶ στὴν Ἑλλάδα, ἀμα μάθουν καμιά τέτοια εἰδηση ἀπὸ κείνες ποὺ περιγράφω. Μπορεῖ νὰ τοὺς ὀνομάσει ὁ κ. Σκληρὸς μετὰ καταφρόνια, πατριώτες, ὅμως εἶναι γεγονὸς πὼς κάποιον κάπως ταράζονται. Καὶ μπορεῖ μὰ μέρη νὰ σηκώσουν πολλοὺς στὸ πόδι.

Ἐ! Τί σημαίνουν δὲν αὐτὰ τὰ πράματα; Δὲ σοῦ φαίνεται, κ. Σκληρέ, πὼς σὰ νὰ λέγουν ὅτι αὐτὸ τὸ μικροῦτακο Ἑλληνικὸ κράτος, ποὺ μᾶς ἔφρειασαν οἱ ξένοι βασιλιάδες καὶ διπλωμάτες, δὲν εἶναι φυσιολογικὰ φτειασμένο; Ὅτι πότε ἀπὸ δῶ, πότε ἀπὸ κεῖ, τοῦ μνηοῦν τοῦ κράτους αὐτοῦ τὰ ἔθνη καὶ νεῦρα πὼς μίαν ἄκρην τοῦ ἔθνους παθαίνει πάλι, μίαν ἄλλη ἄκρην γυρεύει κάτι, μίαν ἄλλη πονεῖ, ἐκεῖνη χαιρεταί, ἐτούτη στεναχωριέται; Ὅτι, στὰ τωρινὰ τὰ χρόνια τοὺλάχιστον, πέρα δὲν εἶναι, δὲν εἶναι ἰδέαν, παρὰ εἶναι ἀλήθειαν ἢ ἐνότηταν μίαν φυλῆς; Ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ τὸ κράτος, ὅτι ὅσο δὲν ἐνώνεται ἡ φυλὴ, κανένα κράτος ἑλληνικὸ δὲ θὰ εἶναι τελεωτικὸ, οὔτε θάχει ἡσυχίαν ἀπὸ «ἔξωτερικὰ ζητήματα»; Ὅτι τὰ ἔξωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἑλλάδας δὲν εἶναι σὰν τὰ ἔξωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἀγγλίας,

ἄλλὰ εἶναι ἐσωτερικὰ ζητήματα; "Οτι ὁ κλεφτοπόλεμος τῆς Μακεδονίας εἶναι ὁμοια ἐσωτερικὸν ζήτημα, ὅπως εἶναι καὶ τὰ κινήματα τῶν σταφιδοπαρκαγωγῶν τοῦ Πύργου καὶ οἱ τσαρλατανταροῖες τοῦ Φαρδούλη; "Οτι ὁ ἐπιστημονικὸς πόντος πιάνει καὶ ἐξετάζει τὴν Ἑλλάδα ὡς κανένα Βέλγιο ἢ Ὀλλανδία ἢ Ἀγγλία, καὶ θγάζει συμπεράσματα, ὁ ἐπιστήμονας αὐτὸς δὲ δουλεύει ἐπιστημονικῶς;

Λένε Μεγάλῃ Ἰδέᾳ τὴ φαντασία καὶ τὴν ἐλπίδα πὸς θὰ ἀνασπῆθῃ μιὰ μέρα τὸ Βυζαντινὸν κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴν Πόλιν; Ἰσως! Ἀλλὰ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ δὲν εἶναι ὅτι μόνῃ ἢ Θράκη, ὅση ἀπομένει στὴν Τουρκία, ἔχει μαζὶ μὲ τὴν Πόλιν σχεδὸν ἕνα ἑκατομμύριον Ἑλλήνων. Αὐτὰ εἶναι ἀριθμοί. Τί θέλουν οἱ Ἑλληνες αὐτοί, δὲν ξέρω. Μὰ σεῖς ποῦ μιλεῖτε γιὰ τόσα γενικὰ ἐθνικὰ ζητήματα, δὲ στοχαστήκατε πὸς ἴσως σᾶς διαβάσουν καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, καὶ βλέποντας πὸς μικραίνετε ὅσο μπορεῖτε τὰ σύνορα τοῦ ἔθνους καὶ πὸς μιλεῖτε γιὰ μιὰ μικροῦτσικὴ Ἑλλάδα, καὶ πὸς μιλεῖτε ὡς ἦσαν τελειωμένη ἢ Ἑλλάδα καὶ νὰ μὴν εἴχε νὰ σκεφτῆ πᾶν γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ γιὰ τοὺς προλεταρίους τῆς — ἄε στοχαστήκατε, λέω, πὸς ἴσως τολμήσουν καὶ σᾶς ρωτήσουν: «Ἐ, καὶ μᾶς τί μᾶς ἔκαμες, τοὺς ἄλλους; Σὲ ποῖο κράτος θὰ εἴμαστε προλετάριοι ἢ διοικοῦσα τάξι; Ποῦ μᾶς βάσεις; Ποιὸς σοῦ εἶπε πὸς θ' ἀφήσουμε τὴν Ἑλλάδα ἡσυχῇ, ἐμεῖς, νὰ γίνεται Βέλγιο τῆς Ἀνατολῆς; Μεῖς τὴν χρειάζομαστε γι' ἄλλα, γιὰ τὴ ζωὴ μας ποῦ κιντυνεύει ἀπὸ ἐχτροὺς ποῦ δὲν τοὺς βλέπεις ἐπειδὴ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Τὴν χρειάζομαστε καὶ γιὰ νὰ καλλιτερέψουμε τὴν τύχη μας. Πὸς σὺ ὀρίζεις τὰ πράγματα, χωρὶς νὰ μᾶς ξετάσεις καὶ μᾶς, νὰ δεῖς τί εἴμαστε, καὶ τί θέλουμε, καὶ ἀπὸ τί παθαίνουμε, καὶ πὸς βλέπουμε τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικόν; Τοὺς Ἑλληνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ποῦ, ὡς καὶ σένα, στοχάζονται τὴν Ἑλλάδα ἕτελειωμένο κράτος, ὀλοστρόγγυλο, ὡς ὀλλανδέζικο τυρί, μὲ σύνορα καὶ ὅλα τὰλλα σημάδια ἐνὸς κράτους, — σᾶς ὀνομάζουμε μεις Ἑλλήνων καὶ σὺ, μὲ μᾶς μᾶς καταφρόνια. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ποῦ σᾶς δίνουμε, ἀποδείχνει πὸς ὁ τρόπος ποῦ νοιώθετε τὴν Ἑλλάδα σεῖς, (δὲν εἶναι ἀληθινός. Γιὰ νὰ σᾶς δίνουμε αὐτὸ τὸ παρατσούκλι, πᾶν νὰ πεῖ πὸς νοιώθουμε πὸς ἔχετε ἢ θέλετε νὰ ἔχετε ἄλλη ψυχὴ ἀπὸ τὴ δική μας. Καὶ πάντα δὲν τὸ παραδεχόμεστε. Ἡ ψυχὴ ἢ δική μας θέλει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἔθνους, τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους,

τὴν ἑνωσὴ τοῦ ἔθνους ὅλου σ' ἕνα κράτος. Κι ὅτι λέει ἡ ψυχὴ μας, αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια*».

Ἄν πιστεύει ἀλήθεια ὁ κ. Σκληρός, ὅτι πόλεμος εἶναι ζωὴ, ὅπως τὸ πιστεύω καὶ ἐγὼ, ἂν θέλει κίνησι καὶ ἀγῶνες, ὡς θυμηθεῖ τὸ τί κίνησι καὶ ἀγῶνες καὶ στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς καὶ οἰκονομολογικὸς χρειάστηκε νὰ κάμουν οἱ Ἴταλοι προτοῦ καταφέρουν τὴν ἑνωσὴ τους. Ἐκεῖ θὰ βρεῖ ὁμοιότητες. Οἱ Ἑλληνες οἱ τωρινοὶ—Ἑλλαδίτες καὶ Τουρκομερίτες, — βρίσκονται στὴ θέσῃ ποῦ εἶταν οἱ Ἴταλοι πρὶν ἀπὸ τὰ 1868.

(*) Γιὰ τοὺς «Ἑλλαδικούς» στίς 6 τοῦ Μᾶη 1907 δημοσιεύθηκε στὸ φύλλον τοῦ «Νουμά» ἕνα ἄρθρον δικό μου σχετικὸ μὲ αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ σημερινοῦ μου ἄρθρου.

“Ο ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ,”

Δημοσιεύτηκε στον αριθ. 245 του «Νουμά» (29 του «Αποίλη» 1907) με την υπογραφή ΙΩΝ και με την ακόλουθη σημείωση: «Τὸ κριτικώτατο αὐτὸ γράμμα στάλθηκε στὸν ποιητὴ Παλαμά ἀπὸ κάποιον φίλο σημαντικὸ, ποὺ μᾶς ἔδωσε τὴν ἀδεία καὶ τὸ δημοσιεύουμε».

Φίλε ποιητή,

ΠΩΣ μπορῶ νὰ κρίνω ἓνα τέτοιο ποίημα; Δὲ θὰ σᾶς πῶ τὴ γνώμη μου, μὰ μερικὰ μου συναισθήματα, σὰν τὸ διάβαζα. Πρὶν νὰ μοῦ τὸ στείλετε σεῖς, τὸ εἶχα πάρει καὶ τὸ διάβαζα ἀνάκατα. Ὑστερὰ τὸ ξαναδιάβαζα πάλι ἔτσι. Καὶ τώρα τὸ πῆρα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Σὰν ὅλα τὰ ἀληθινὰ καὶ βαθειὰ ἔργα τέχνης, τὸ πρῶτο κοίταγμα δὲν ἀρκεῖ ὅσο περισσότερο τὸ κοιτάζω, τόσο μ' ἀρέσει περισσότερο, καὶ τόσο βρίσκω περισσότερους θησαυροὺς μέσα του. Πιὰτὶ εἶναι πλούσιο, πάρα πολὺ πλούσιο, τὸ τρίμημά σας, — ὅπως ἄλλως τεκαὶ ὅλα τὰ ποιήματά σας. Εἴσθε δημιουργὸς δηλαδὴ φιλόσοφος, δηλαδὴ ποιητῆς. Ἡ ἐπική διήγηση τοῦ ποιήματος μόλις διακρίνεται, γιατί ἡ λυρική μουσική τὴ σκεπάζει, τὴν πνίγει κάποτε. Ὁ Γύφτος εἶναι σὰ μὴ πρόφραση, γιὰ νὰ πῆτε πὺξ ἑστέρα καὶ πὺξ ἐλεύθερα ἐκεῖνο ποὺ στοχάζεσθε. Ἀλλὰ τὴ καλὰ διαλεγμένη ποὺ εἶναι ἡ πρόφραση αὐτή. Καὶ σ εἶς βέβαια δὲν τὸν ἐδίαλξαιτε τὸ Γύφτο, ἀλλὰ τὸν ἐνοιώσατε κατάβαθα, καὶ μόνος ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη σᾶς συντάραξε καὶ σᾶς μίλησε στὴν ψυχή. Κι ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς Γύφτους ἐφτειάσατε, ἐντεινόντας, δυναμώνοντας κάθε Γύφτικα χορδή, ἐφτειάσατε ἓνα Γύφτο ξεχωριστό, μεγαλύτερο, ὡραιότερο, δυνατώτερο— καὶ στὸ στόμα του βάλατε τὴν ἑλληνική, τὴ νεοελληνική, τὴ βαθύτατη ψυχὴ σας. Βάλατε τὴν ψυχὴ τὴ νεοελληνική, ποὺ

βαρέθηκε στοὺς περασμένους πολιτισμοὺς, ἐπειδὴ εἶδε διάφρανα πὺξ πέθαναν καὶ πᾶνε, κ' ἐπειδὴ ἔχει κάτι μέσα της, ἔχει κάτι καινούρια νὰ δημιουργήσει, — γιατί ἡ ψυχὴ αὐτὴ κουράστηκε μονάχα ἀπὸ τὴ θύμηση τῶν περασμένων, ἀλλὰ δὲν κουράστηκε ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν ἐρχόμενων. Ὅταν ἤμουν στὴ Βενετία, μ' ἔπιασε μιὰ λαχτάρια τρομερὴ νὰν τὴν ἔβλεπα νὰ βούλιαζε, μαζὶ μὲ τὰ παλάτια της καὶ μ' ὄλες τὶς θύμησης, καὶ μ' ὄλη τὴν ἱστορία της, καὶ μοῦ ἤρθε ἔπειτα ἓνας πόθος, κάτι νὰ γεννήσω καινούριο κι ὁμορφο, ὅσο ἄσκοπο κι ἂν φαίνονταν. Κ' εἶναι, βέβαια, ὅλα ἄσκοπα στὴ ζωὴ αὐτὴ, ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ δύναμη δὲν τῆς μέλει, καὶ ὅλο γρομεῖζει καὶ ξαναφτειάνει τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Μ' ἀρέσει ἡ αἰσθησιμὴ ποὺ δίνει τὸ ποιημά σας, πὺξ ὅλα αἰώνια περνοῦν καὶ ὅλα αἰώνια ξαναγυρνοῦν ἀλλαγμένα. Τὸ ὀνομάζω αὐτὸ ἐγώ, τὸ ὄραμα τοῦ αἰώνιου περάσματος, ἢ τὸ ὄραμα τῆς αἰωνιότητος. Ἄμα ὁ ἄνθρωπος εἶναι τόσο καθαρῶματος ἢ ἀνοιχτομάτης, ποὺ νὰ ἔχει πάντα τὸ ὄραμα αὐτό, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀξίζει, γιατί εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε του πράξη, καὶ οὐδὲ χάνεται μένοντας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ὅμως ἡ ψυχὴ μου εἶναι παρθένα.

Πάντα μόνος θὰ εἶναι, μὰ ἡ μοναξιά καὶ ἡ ἐρημιὰ του θὰ εἶναι χαρὰ του.

Ὅλα περνοῦν ἀγύριστα,

Μὰ ἡ Ἑλλάδα μὴ καὶ ἀγύριστη;
πάει, καὶ νὰ τὴν κλαῖς!

Ὅλα ὅμως ξαναγυρνοῦν, ὅσο ἀλλαγμένα κι ἂν εἶναι.

Ὅπου τόποι, ὅπου γράματα, θὰ στείρουμε
μιὰν Ἑλλάδα, καὶ μιὰ νῆτη.

Ξαναρχεται ἡ ἀνοιξη, ἡ ἴδια, καὶ ὅμως ὄχι ἡ ἴδια. Θὰ ἦταν ἀπαράλλακτη, ἂν δὲν εἶχαμε μνημονικὸ οἱ ἄνθρωποι, κι ἂν ξεχνούσαμε ὀλότελα. Ἀλλὰ ἡ ἱστορία μας εἶναι μέσα στὸ αἷμα μας (ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τώρα), καὶ τὸ φαρμακῶνει. Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ ξεχνοῦμε. Εἶναι πολὺ ὁμορφο ἐκεῖνο τὸ «Κι ὅπως δοῦλος σας θὰ γίνῃ...» στὸ τέλος τῆς στροφῆς.

Ἄλλα καὶ τί δὲν εἶναι ὁμορφο καὶ δυνατὸ καὶ σκληρὸ
 στὸ στόμα τοῦ Γύφτου ;

Σὰν κ' ἐμᾶς εἶν' ἡ φυλὴ σας δὲ θάρσῃ
 πουθενά !

Κάθε «Λόγος» τοῦ ποιήματος εἶναι ἓνα ὀλόκληρο καὶ ξε-
 χωριστὸ ποίημα. Μερικὰ εἶναι δυνατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλ-
 λους. Ὁ «Ἐρχομὸς» τοῦ Γύφτου εἶναι πολὺ μουσικὸς καὶ
 τρέχει σὰν ποτάμι. Ἄπειρα πράγματα λέει ὁ στίχος, ὁ ὁ-
 μορφος :

Καὶ καρτέραγε τὸν Τοῦρκο νὰ τὴν πάρῃ.

Δείχνει ὅλη τὴν ἐξάντληση τῆς Πόλης. Δὲν εἶχε πιά τὴ
 δύναμιν νὰ θέλει τίποτα. Ὁ «Δουλευτὴς» εἶναι πολὺ δυνα-
 τός. Ἡ «Ἀγάπη» δὲν ἐξαντλεῖ ὅλο τὸ βάθος καὶ ὅλο τὸ πλά-
 θος τῆς ἀγάπης, ἴσως ἐπειδὴ τὴν ἔχει ἀπὸ καιρὸ ξεπεράσει
 ὁ Γύφτος. Ἄλλὰ εἶναι γιομάτο ιδέες χτυπητές. Καὶ τοὺς
 «Θεοὺς» τοὺς ἔχει ξεπεράσει ὁ Γύφτος, ὄχι ὅμως καὶ τοὺς
 «Ἀρχαίους». Ὁ «Θάνατος τῶν ἀρχαίων», τὸ πέρασμα ἐ-
 κκεῖνο τῶν εἰδώλων, εἶναι θαυμάσιο. Ἡ περιγραφὴ, σ' ὅλο
 τὸ ποίημα, μοῦ μιλοῦν κατευθεῖα, καὶ εἶναι χτυπητὰ βολ-
 μένες καὶ πλασμένες (εἶναι τὸ ἐπικὸ μέρος). Ὁ στίχος καὶ ὁ
 ρυθμὸς, ὁ πλούτος καὶ τὸ ἀνυπόταχτο τῶν ρυθμῶν καὶ στί-
 χων, μὲ μαγεύουν σ' ὅλο τὸ ποίημα. Καὶ ὅτι ὅλα, ιδέες, εἰ-
 κόνες, στοχασμοί, αἰσθήματα, στιχοὶ ρυθμοί, μουσικὴ, σκο-
 τὰδια καὶ φῶτα, ἴσκιαι καὶ φεγγοβολιές, εἶναι π ρ ο σ ω -
 π ι κ ᾶ καὶ δ ι κ ᾶ σας, τὸ λέει τὸ τετράστιχο αὐτό, τὸ
 ὁμορφο, καὶ πού ταιριάζει στὸν καθένα, πού ξέρεи νὰ τρα-
 γουδᾷ κατὰ κάποιον δικό του τρόπο :

Ξέρω ἀπ' ὅλα τὰ τραγοῦδια,
 μὰ γιὰ νὰ τὰ πῶ,
 τὰ ταιριάζω τὰ τραγοῦδια,
 στὸ δικό μου τὸ σκοπό.

Οἱ τρεῖς λόγοι : ὁ «Θάνατος τῶν θεῶν», ὁ «Θάνατος τῶν
 ἀρχαίων» καὶ «Γύρω σὲ μιὰ φωτιά», συγγενεύουν μεταξὺ
 τους καὶ εἶναι ἀχώριστα καὶ τὰ τρία, τὸ καθένα δηλαδὴ
 χωριστά, περιέχονται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο. Ἄλλὰ ἡ σειρά τους
 εἶναι σωστή, καὶ μετὰ τὸ θάνατο τῶν περασμένων καὶ τῶν

εἰδώλων, ἔπρεπε νὰ θανατωθοῦν καὶ κείνοι πού θέλησαν νὰ
 ξαναφέρουν τὰποθνήμενα καὶ νὰ τὰ ζωντανέψουν. Ἐπρε-
 πε νὰ καθαρῶσται ὁ ἀέρας καὶ ἀπ' αὐτοῦς, τοὺς Παρζάτες.

Τὸ «Πανηγύρι τῆς Κακάβας» εἶναι ὠραιότατο καὶ σὲ
 τραντάζει ἡ δύναμὴ του. Ἡ περιγραφὴ τῶν Γύφτων τρέ-
 χει σὰν ποτάμι, ὅπως καὶ στὸν «Ἐρχομὸς». Μόνον μοῦ φάνη-
 κε πὼς οἱ Γύφτισσες δὲν εἶναι ἀρκετὰ ζωγραφισμένες, ἀν
 καὶ τὸ λίγο πού λέτε γι' αὐτὲς εἶναι πανέμορφο. Καὶ γι' αὐ-
 τὸ ἴσως θὰ ἤθελα περισσότερα, γιὰ νὰ χορτάσω τὴν ὁμορ-
 φιά τους. — Τί δύναμιν βρίσκεται μέσα στὴν ξαφνικὴ ἐμ-
 φάνιση τοῦ Ἀποκρισάρη τοῦ Βασιλιᾶ, τί δύναμιν μέσα στὰ
 λόγια τοῦ ξεχωριστοῦ Γύφτου ἔπειτα, καὶ τί δύναμιν στὸ
 αἰνιγλο, πολὺσοο ξανάρχισμα τοῦ πανηγυριοῦ, μόλις ἀπό-
 σωσαν τὰ λόγια τους ὁ μαντάτορας τοῦ Βασιλιᾶ καὶ ὁ ἀντί-
 λογος τοῦ Γύφτου ! Τί δύναμιν καὶ τί ὁμορφιά !

Μ' ἄρεσε ἔπειτα ὁ «Προφητικὸς», πού ἡ σκληρὴ προφη-
 τεῖα του βγήκε ἀλήθεια («Καὶ θάρσῃ μὰ μέρα, μαύρη μέ-
 ρα !»), καὶ πού μᾶς ἀφήνει στὸ τέλος μιὰν ἐλπίδα πὼς θὰ
 ξαναχτυρώσουν πάλι μιὰ μέρα τὰ φτερά τῆς φυλῆς. Καὶ
 πλατύτερη ἐλπίδα μᾶς δίνει ὁ «Ἀναστάσιμος», πού προφη-
 τεῖει μιὰν πλατύτερη ψυχὴ.

Τὸ «Παραμῦθι τοῦ Ἀδάχουτου» εἶναι μονάχο του ἓνα
 διαμάντι. Δὲν ξέρω τί σχέση ἰδιαιτέρη ἔχει μὲ τίλλα, γι-
 αὐτὸ τὸ διάβασα χώρια, μὰ βέβαια ἔχει σχέση στενὴ, ἀφοῦ
 διδάσκει τὴν ἐλευθερίαν καὶ προλέγει μιὰ γενιὰ ἀνώτερη ἀπ'
 ὅλες τῆς περασμένες, σκληρὴ καὶ ἄπονη νικητριά τοῦ παν-
 τός.

Ἄν σκοπὸς ἐνὸς ἔργου τέχνης εἶναι νὰ ἐλευθερώνη
 τὸν ἄνθρωπο, τὸ ποίημα «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου»
 τὸν ἐπέτυχε τὸ σκοπὸ του. Ἄλλὰ εἶναι βαθύ, καὶ ὅσο πε-
 ρισσότερο τὸ διαβάξω, τόσο θέλω περισσότερο νὰ τὸ δια-
 βάξω, καὶ πάντα βρίσκονται καινούρια πετράδια ἀτίμητα
 μέσα του. Καμμιά φορὰ τὸ νόημα, στὸ πρῶτο διάβασμα,
 εἶναι σκοτεινὸ, καὶ μπορεῖ νὰ μείνει σκοτεινὸ ὅσο καὶ ἂν τὸ
 διαβάσει κανεὶς· τότε ὅμως ἐνεργεῖ ἡ μουσικὴ τοῦ στίχου.
 καὶ ἡ suggestion πού μιὰ λέξη, μιὰ φράση, ἓνα ἀπλὸ
 ἐπίθετο, ξυπνᾷ μέσα μας καὶ χύνει φῶς ἀπροσδόκητο. Μά-
 λιστα, συχνὰ μ' ἄρεσει περισσότερο ἡ suggestion, αὐτὴ,
 παρὰ τὰ ξάστερα καὶ εὐκολοδιάλυτα νοήματα, πού ἐνίοτε
 λένε λιγώτερα πράγματα καὶ χύνουν λιγώτερο φῶς.

Μὲ συγχωρεῖς γι' αὐτὴ τὴν ἀταχτὴ πολυλογία μου, μὰ,
 καθὼς σᾶς εἶπα, δὲν εἶναι κρίση αὐτὴ, οὔτε εἶμαι ἄξιος νὰ

κάνω κρίσεις, παρὰ εἶναι ἄλλα συναισθήματα. Μποροῦσα, σὲ κάθε στίχο σχεδόν, νὰ σταματήσω καὶ νὰ πῶ τὰ συναισθήματα τοῦ μου γεννᾶ. Μὰ τί σημαίνει; Ὅσοι συνηθίζουν νὰ στοχάζονται βαθύτερα, δὲν μποροῦν, παρὰ νὰ βροῦν πλοῦτο ἀμύθητο στὸ ποίημά σας καὶ δύναμη περισσια. Αὐτωνῶν μιλᾷ τὸ ποίημα μὲ χίλιες μύριες φωνές, καὶ μετὰ τὸ διάβασμα βγάζουν, σὰν ἀπὸ λουτρό, καθαρότεροι, πιὸ ἐλεύθεροι, πιὸ ἔτοιμοι γιὰ μιὰ νέα ζωή.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ Ζήτημα

Δημοσιεύθηκε στὸν ἀριθ. 274 (16 τοῦ Δεκέβρου 1907) τοῦ «Νουμά», μὲ ὑπογραφή: ΙΔΑΣ καὶ μὲ ἡμερομηνία 26 τοῦ Νοέμβρου 1907. Παίρνει τὸ Γλωσσικὸ Ζήτημα ἀπὸ τὴ δική του τὴν ἄποψη, τὴν ἐθνικιστικὴν, καὶ πλαταίνοντας τὰ σύνορά του τὸ ἀποδείχνει γιὰ τὴν κυριώτερη δημιουργικὴ δύναμη μιᾶς καινούριας Ἑλλάδας.

Ο Ἕλληνες οἱ καλλίτεροι, οἱ πιὸ ζουμεροί, οἱ πιὸ ζωντανοί, εἶναι ὅλοι τους δημοτικιστές, ἢ εἶναι ἔτοιμοι νὰ δεχτοῦνε τὴ δημοτικὴν. Τί πάει νὰ πῆ αὐτό; Μήπως τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ δὲν εἶναι μόνο γλωσσικὸ;

Μὲ τὸ νὰ πληθαίνουν κάθε ὥρα οἱ δημοτικιστές, μήπως σημαίνει πὼς σιγά - σιγά ἀλλάζει τὸ μυαλό τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀρχίζει καὶ νοιώθει πράγματα τρῶ δὲν τὰ ἔνοιωθε πρὶν;

Τί γίνεται;

Οἱ Ἕλληνες μέρα μὲ τὴν ἡμέρα γίνονται πραγματικώτεροι, πιὸ σύμφωνα μὲ τὸν ἑαυτό τους, τὸν ἀληθινό, τὸν τωρινό. Ξεπετιοῦνται καὶ ξελεντερώνονται ἀπὸ μερικὲς βαρεῖες σκλαβιές, ἀπὸ σιδερένιες φορεσιές ποῦ τοὺς κάθισε ὁ φιλελληνισμὸς τῶν ξένων, ἢ ἀρχαιομανία τῶν γραμματισμένων, καὶ ὁ βυζαντινισμὸς τῶν Φαναριωτῶν — λαϊκῶν καὶ παπάδων.

Οἱ Φιλέλληνες καὶ οἱ γραμματισμένοι μᾶς εἶπαν πὼς εἶμαστε Περιοκλήδες, Θεμιστοκλήδες, Σωκράτηδες, Ἀριστοτέληδες καὶ Σαφοκλήδες. Μᾶς μασκάρεψαν μὲ κράνη καὶ περικεφαλαίες, μὲ δόρατα, σάνταλα, χιτῶνες, θώρακες — ὅλα χάρτινα καὶ ἔξιλινα, χρυσαμένα μὲ χρυσόχαρτα κολλημένα. — Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἢ παράδοση κ' οἱ Φαναριώτες, ἐνεργοῦσαν. Αὐτοὶ πάλι ἔλεγον: «Θὰ πάρομε τὴν Πόλην, «ὁ μαρμαρωμένος Βασιλιάς κ' ἢ κόκκινη μὴλιά», «ἢ Ἀγιά Σοφιά», τὸ βυζαντινὸ κράτος — ἢ Μεγάλῃ Ἰδέα.

Οἱ Φιλέλληνες κ' οἱ γορμητισμένοι Ρωμαῖοι ἐπλκσαν καὶ τὴν ἀντίληψη τῆς μικρῆς Ἑλλάδας, ἐκείνην ποὺ ἔχουν οἱ Ἑλλὰδοὶ σήμερα, τοποθέτησαν τὴν τωρινὴ Ἑλλάδα ἐπάνω στὴν κλασικὴ Ἑλλάδα, καὶ εἶπαν : «Τὰ σύνορά της θὰ εἶναι καὶ σύνορά σας, γιὰ νὰ εἶναι ἡ εἰκόνα σας πανομοίωτη». Ἡ βυζαντινὴ παράδοση πάλι, ἔφτειασε τὴ φαντασία μᾶς πολὺ μεγάλῃς Ἑλλάδας, μὲ κέντρο τὴν Πόλη, — ξαναδημιούργησε καὶ ἀνάστησε τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορίαν στὰ κεφάλια τῶν Ἑλλήνων.

“Ὅλ' αὐτὰ πέφτουνε τώρα, γκρεμίζονται. Μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ποὺ μᾶς ἔκανε κορόϊδο, χάσαμε τὴν πίστη μας σ' αὐτὰ ποὺ μᾶς ἔλεγαν οἱ Φιλέλληνες, οἱ Γορμητισμένοι καὶ οἱ Φαναριώτες, καὶ μαζί χάσαμε σχεδὸν καὶ τὴν πίστη στὸν ἑαυτὸ μας, στὴ δύναμη τῆς φιλῆς μας. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι κακὸ μεγάλο, μὰ εἶναι ἡ φυσικὴ ἀντίδραση. Πρέπει νὰ περάσει.

Καὶ τώρα καθέννας ἀγάλλει ἀγάλλει ξυπνῶ καὶ λέει :

«Ὅσα μᾶς εἶπαν εἶναι λοιπὸν ψευτιές, θέλουμε μεῖς ἀλήθεια. Οἱ Φιλέλληνες, οἱ Δασκαλογορμητισμένοι, καὶ οἱ Φαναριώτες εἶπαν ψέματα στοὺς γονιούς μας, καὶ ἐπειδὴ εἶταν ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι, τοὺς ἐπίστεψαν. Μὰ ἐμεῖς πὰρ δὲ θέλουμε νὰ γελιόμαστε. Ποῦ εἶναι ἡ ἀλήθεια ; Δὲν ἤμαστε Περικλῆδες, Σοφοκλῆδες καὶ Σωκράτηδες, κἀνω οἱ γάρυτινες περικεφαλαῖες καὶ τὰ ξύλινα δόρατα. Αὐτὰ εἶναι ψευτιές. Δὲ θὰ πάροουμε τὴν Πόλη. Πέθανε ὁ μαρμαρωμένος Βασιλεὺς. Μεῖς εἴμαστε μικροί, ἀνάξιοι, τιποτένιοι (ὑπερβολή). “Ἐλα, ἄς πιάσουμε νὰ δοῦμε τί ἔχουμε καὶ δὲν ἔχουμε. Ἡ ἀρχαία γλώσσα δὲν ὑπάρχει, εἶναι ψέμα. Τὸ σχολεῖο ποὺ μᾶς μαθαίνει πὼς ὑπάρχει, λέει ψέματα. “Ἐπειτα τὸ σχολεῖο ὄλο θεωρίες μᾶς διδάσκει, ἐνῶ μεῖς θέλουμε πραγματικότητες, θετικά, πραγματικὰ πράματα. Νὰ κάνουμε πρέπει σχολεῖα πραγματικά, ἐμπειρικά, ἐπαγγελματικά, ποὺ δὲ θὰ μᾶς μαθαίνουν ἀχρηστες γνώσεις. Οὔτε καιρὸ γι' αὐτὲς ἔχουμε οὔτε ὄρεξη. Ὁ κόπος μας ἄς πάει ἄλλοῦ. Γλώσσα θὰ μεταχειριζόμαστε αὐτὴ ποὺ ἔχουμε καὶ μιλοῦμε. Αὐτὴ μᾶς σώνει, ἄλλη δὲ χρειάζομαστε. “Ὅτι καὶ ἂν θέλουμε νὰ ἴπομε, μ' αὐτὴ θὰ τὸ λέμε. “Ὅποιος λέει πὼς μᾶς χρειάζεται ἄλλη γλώσσα, καλλίτερον, λέει ψέματα. Τὸ κράτος δὲ θὰ προκόψει μὲ τὰ σχολεῖα καὶ τὰρχαία γράμματα. Μὲ τὸ νὰ λέμε καὶ νὰ ξαναλέμε πὼς ὁ Περικλῆς εἶταν παπούλης μας, καὶ πὼς εἶτανε μεγάλος ἄνθρωπος, δὲν πάει νὰ πῆ πὼς κ' ἐμεῖς εἴμαστε ἢ γινῆκαμε μεγάλοι. Τὸ κράτος θέλει στρατὸ

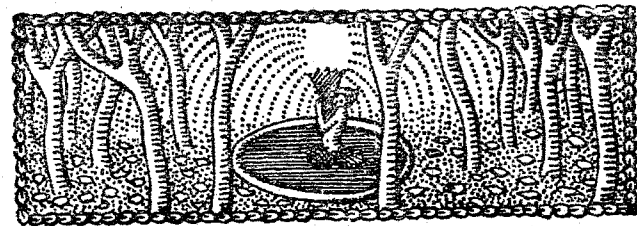
καὶ στόλο. Τάλλα ὅλα εἶναι κορομφέξια. Ναι, ἡ Μεγάλη Ἰδέα εἶναι φαντασία, καὶ γι' αὐτὸ ἔπεσε στὴν ὑπόληψή μας, ἀλλὰ θέβαια μένει ἡ πραγματικότητα ὅτι ποῖλλὰ ἑλληνικά χωμάτα εἶναι σκλαβωμένα στὸν Τούρκο καὶ πρέπει νὰ ξεσκλαβωθοῦν καὶ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴ μικρὴ Ἑλλάδα. Γιατὶ οὔτε ἡ κλασικὴ Ἑλλάδα μὲ τὰ κλασικά της σύνορα (ποὺ τὰ φύλαγε, σὰν κέρβερος, ὁ στενόμυαλος Δημοστένης), εἶναι κενὴν κρότυπο γιὰ τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, οὔτε πάλε ἡ ἀπερριπτη βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, μὲ τὰ ἀνορίθητα ἔθνη της, μπορεῖ νὰ γίνῃ παράδειγμα γιὰ μιὰ τωρινὴ Ἑλλάδα. Ἡ δική μας ἡ τωρινὴ Ἑλλάδα θέλει σύνορα ἐκεῖ ποὺ τελειώνει ἡ Ἑλληνικὴ φυλή. Γιὰ νὰ φτιαστέῃ ἡ Ἑλλάδα αὐτὴ, χρειάζεται νὰ δουλέψουμε Ἡ ἐλευθερία δὲν πέφτει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ σὰν τὸ μάνα. Τί περιμένουμε; Ἀπὸ τὸ ὅριζο πρέπει νὰρχίσουμε νὰ δουλεύουμε, δοῦλοι κ' ἐλεύθεροι, γιὰ νὰ ἐνωθεῖ ἡ φυλή μας σ' ἓνα κράτος. Μὰ καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ συστήματα, ποὺ μᾶς φόρτωσαν ἐμᾶς τοὺς Ἑλλαδίτες, οἱ πρῶτοι καὶ κατοπινοὶ μας νομοθέτες — νομοθέτες θεοδικίωση — εἶναι στραβά καὶ ἀνάποδα. Σύντριψαν τὴν αὐτοδιοίκηση, ποὺ ἵσταρχε χιλιάδες χρόνια, καὶ μᾶς ἔντυσαν μὲ ροῦχα ποὺ δὲ μᾶς ἔρχονται. Γιὰ, ἄς ἀνοίξουμε τὰ μάτια μας νὰ δοῦμε. “Ὅταν ἦρθαν καὶ μᾶς πλάκωσαν οἱ βιναρέζικοι καὶ ἄλλοι νόμοι, τί εἶχαμε ; Εἶχαμε κοινότητες καὶ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση. “Ἄς δοκιμάσουμε, τώρα ποὺ ἀνοίξαμε τὰ μάτια μας, νὰ ξαναφτιάσουμε κείνο, ποὺ ἔτσι ἀστόχαστα κλωτσοπατήσαμε τότε. “Ἄς ἀφήσουμε νὰ ξαναφυτρώσουν μονάχες τους οἱ κοινότητες...»

Κ' ἔτσι καὶ σ' ὅλα τάλλα. Ἡ γλωσσικὴ ἀλλαγὴ φέρνει καὶ ἄλλα κρυφὰ κουσούρια — χρυσὰ καὶ ἀτίμητα κουσούρια — σ' ὅποιον τὴν παθαίνει. Ἡ δημοτικὴ γλώσσα εἶναι μιὰν ἀρρώστια — χρυσὴ καὶ ἀξιαγάπητη ἀρρώστια — ποὺ δὲν ἔρχεται μονάχη, παρὰ φέρνει μαζί της χίλια μύρια καλά, σέφνει σωροὺς καὶ ἀρμαθιὲς τίς ἰδέες, τῆς ἀντίληψης, τὰ φῶτα, τίς σκέψεις, τὰ αἰσθήματα. — καινούρια, δροσερά, ἀνοιξιὰτικα, καὶ τί ὄμορφα ! Τέτοια εἶναι, ποὺ μόνο νὰ τὰ συγκρίνεις μὲ τοὺς σωροὺς καὶ τοὺς μεγαλόπρεπους ὄγκους τῆς ἀρχαιοπρέπειας τῶν περασμένων γενεῶν, ἀμέσως διαγνώνεις πὼς τοῦτα εἶναι ψόφια, ἐνῶ τὰ σημερινὰ εἶναι ζωντανά. Καὶ ἂν θέλει ῥώτημα, τί εἶναι καλλίτερο ἀπ' τὰ δύο, ἡ ζωὴ γιὰ ἡ νέκρω, ἄς βρεθεῖ κανεὶς νὰ πῆ πὼς καλλίτερα ἔχει τὴ νέκρω, τὴν ἀρχαιοπρέπειαν, καὶ ἄς ἔρ-

θει ἐδῶ μπροστά μου νά τὸ μολογήσει — νά τὸν ὀνομάσω εὐτὺς κ' ἦσυχα - ἦσυχζ «Ψοφίμι!».

Νά πῶς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν εἶναι ξερὰ ξερὰ γλωσσικὸ ζήτημα, παρὰ εἶναι κοινωνικὸ ζήτημα.

Πιστεύω πῶς οἱ ἄνθρωποι ποὺ θὰ πρωτοστατήσουν στὸ ἔθνος μας, σὲ τούτη τῇ γενιᾷ — δηλαδή στῇ γενιᾷ ποὺ φύτρωσε ὕστερα ἀπὸ τὸ 97, — θὰ εἶναι ὅλοι ἢ δημοτικιστὲς δηλωμένοι, ἢ ἔτοιμοι γιὰ νά δεχτοῦν τῇ ζωντανῇ, τῇ δημοτικῇ γλώσσᾳ.

Ο ΕΥΓΕΝΙΚΩΤΕΡΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΟΣ ΛΛΟΣ

Δημοσιεύτηκε στὸν ἀριθ. 275 τοῦ «Νουμά» (23 τοῦ Δεκέβρου 1907). Στὸ βιβλίο τοῦ «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» ποὺ βγαλὸν τ' Ἀλεξαντριανὰ «Γράμματα» στὰ 1914 μπορεῖ σὲ δεύτερη ἐκδοση, νά μπεῖ τὸ ἀρθρο αὐτὸ γιὰ πρόλογο, ἀφοῦ πολλὰ σημεῖα τοῦ ἀρθρου δείχνονται πιὸ ἔαστερα στὸ βιβλίο τοῦ ἐκεῖνο.

ΓΝΩΡΙΣΑ μιὰ Ρώσσα, νέο κορίτσι. Μοιάζει ὅλες τὶς Ρώσσες. Ἐπειδὴ βρισκομαι σὲ τόπο Ἑλληνικὸ, περιτριγυρισμένος ἀπὸ Ἑλληνες κ' Ἑλληνίδες, μοῦ φανερώθηκε χτυπητότερη ἢ Ρώσσα. Μοῦ φάνηκε σὰ μάζα ἀδαύλευτη, ἀμωρη, ἀσχιμάτιστη, ζεστή, ζωντανή, ζουμερή, ποὺ μπορεῖ κάθε μορφή νά μεταλλάξει, ποὺ θὰ κατασταλάξει βέβαια κάποτε, σὲ μακρινότερους καιροὺς, καὶ θὰ βρεῖ τὸν τελειωτικὸ της τύπο — τὸ καλοῦπι της, μὰ τώρα ἀκόμα εἶναι σὰν τῇ μαλακῇ, τῇ διαλυμένη οὐσία τῶν ἄστρον, ποὺ δὲν ἐπηξαν ἀκόμα, καὶ στριφογυρίζουνε γύρω στὸν ἥλιο σὰ μισοκλωμένες σβοῦρες. Ἡ Ρώσσα εἶναι μάζα ποὺ δὲν ἐπηξε. Μπορεῖ νά γίνετα μονομιᾶς ὅτι θέλεις, θρησκα, ἄσθη, συντηρητικῇ, ἐπαναστάτρια, κοιμισμένη, ριζοσπαστικῇ, φουριόζα. Μπορεῖ, μόλις ἀγναντέψει κάποιον, νά τὸν ἐρωτευτεῖ, καὶ μόλις ἀπαντήσῃ κάποιον ἄλλο, νά ξεπολύκει τὸν πρῶτο καὶ μονοστιγμῆς νά ἐρωτευτεῖ τὸ δεύτερο. Ὅ,τι ἔχει μέσα της τὸ βγάξει στὸ φόρο, ἢ, καλλίτερα, βγαίνει μονάχο του, ἄδελα. Ὅ,τι στοχάζεται, τὸ λέει, δὲν κρύβει τίποτα. Δὲν ἔσκει καλὰ καλὰ τί λέει καὶ τί φτεῖται, δὲν δριζεῖ τὸν ἑαυτὸ της. Εἶναι τῆς στιγμῆς, καὶ στῇ στιγμῇ παθαίνεται, ἀκράτητη. Καὶ δὲν ντρέπεται, δειλὴ δὲν εἶναι. Καὶ δὲν ὑποψιάζεται μὴν τύχει κὶ ὁ ἀντικρινός

της τὴν κρίνει, ἀκόμα λιγώτερο μὴν κρίνει καὶ τὴν κατακρίνει. Ἄμα τῆς τὸ πρὸς τὴν κρίνουν ἔτσι γιὰ ἄλλοιῶς, θὰ φανεῖ σὰ νὰ ξυπνᾷ ἐκείνη τῆ στιγμῇ, θὰ σκοτιστεῖ λιγότερον, θὰ συλλογιστεῖ καὶ θὰ πεῖ : «Καὶ τί μὲ νοιάζει ἐμένα;». Κ' εὐτὺς θὰ ξαναπιάσει τὴς ὁμιλίας, θὰ λέει, θὰ ρωτᾷ, θὰ ξεχώνει τὰ σωτικά της στὸν καθένα. Λέει καὶ εἶναι σὰ νὰ μὴ συλλογίζεται ὁλότελα τί θὰ πεῖ. Τὰ λόγια της ἔρχονται κουτροβαλιστὰ τὸ ἕνα πάνου στ' ἄλλο, σὰ νὰ μὴν ἔβγαιναν ἀπὸ κεφάλι, μὰ ἀπὸ μηχανή. Εἶναι ὅμως ζωντανὰ τὰ λόγια της, γιατί εἶναι ζωντανή καὶ αὐτὴ ἡ ἴδρις, καίει, θροάζει, θεομαίνεται, παθαίνεται καὶ σὲ ἀφοροῦσαι. Ἡ Ρώσ. σὺ δὲν ἔχει πῆξει ἀκόμα.

Ἀμέσως ἔπειτα εἶδα τὴν Ἑλληνίδα. Τὰ φούμαρα ἔχουν ἀπὸ καιρὸ ξεθυμάνει. Δὲν εἶναι μάζα, εἶναι μορφή, καὶ οἱ γορμιές της εἶναι ξεκομμένες, ζωγραφιστές. Ὁ σκελετὸς της εἶναι ξετελειωμένος, καὶ ἡ Ἑλληνίδα εἶναι πηγμένη. Ζεῖ βέβαια καὶ αὐτὴ, καὶ ἴσως καίει, μὰ καίει ὁμορφα, σὰν τὸ λυχνάρι, ἔχει σὰν τὴν τρελλή τῆ φρωτιά. Μετρομένη σ' ὄλα, λογαριάζει τὰ τί θὰ πεῖ, τὸ πῶς θὰ τὸ πεῖ, τὸ γιὰ τί θὰ τὸ πεῖ, τὸ πότε θὰ τὸ πεῖ. Θὰ ἐρωτευτεῖ ἀφοῦ λογαριάζει καὶ τῆς ἔρθει στὸ λογαριασμὸ ὁ ἄντρας ποὺ ἀπαντᾷ. Πάντα ὀρίζει τὸν ἑαυτὸ της, καὶ στίς τρέλλες της ἀκόμα. Ζουμερὴ δὲν εἶναι, εἶναι ξερή. Ἡ δροσιά της εἶναι ἡ χάρη της, ἐνῶ τῆς ἄλλης ἡ δροσεράδα εἶναι τὸ ἀσυλλόγιστο καὶ σύγκριμα στοχαστικὸ τῆς σκέψης. Μπορεῖ καὶ ἡ Ἑλληνίδα νὰ μὴν εἶναι πάντα δειλή, μὰ πάντα κρύβει τὴ σκέψη της, δὲ βγάζει ἀπὸ τὰ σωτικά της ὅ,τι καὶ νῆναί. Καὶ τὴν κρίση τοῦ ἀντικρουνοῦ της τὴ φοβάται. Ὅλα εἶναι πὸ κατακαθισμένα μέσα της, τίποτα δὲ μνήσκει στὴν ἐπιφάνεια, παρὰ μονάχα ἡ χάρη της, — ἡ μορφή, — γιατί ἡ μορφή εἶναι τὸ πᾶν, ἡ σκέψη δὲ σημαίνει τίποτα.

Καὶ μονομιᾶς, σὰ φῶς, ἔνοιωσα τὸ χάσμα ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τ' ἄλλα ἔθνη, πρὸ πάντων τὰ βορεινὰ (γιατί μὲ τοὺς νότιους θάχουμε, δὲ γίνεται, κάποιες ὁμοιώτητες). Καὶ εἶδα, φῶς φανερό, τὴν ἐνέργεια ἑνὸς παλιοῦ, προσαιώνιου πολιτισμοῦ, τὸ βάρος γενεῶν καὶ χρόνων, ἐπάνω στὴν Ἑλληνίδα. Ἡ μορφή της, πῶς νὰ μὴν εἶναι ὀρισμένη, σίγουρη καὶ ἀλάθευτη, ποὺ μπήκε στὸ αἷμα της, στὰ νεῦρα της, στὰ κόκκαλά της ἢ ἱστορία της ὅλη — καὶ τὴν πότισε ;

***

«Ὁ λαὸς ὁ Ἑλληνικὸς ὅλος, ἀπὸ τὸ μικρὸ ἴσαμε τὸ με-

γάλο, εἶναι πολιτισμένες». Μοῦ τὸ εἶπε ἕνας Βούλγαρος. Ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ἀπλή, πολλὰ πράματα δὲν τοῦ χρειάζονται, οἱ πολυτέλειες καὶ τὰ ἀκροπερίδια τὰ πολλὰ δὲν τοῦ ἀρέσουν, μὰ ἔχει τὴ λεπτότητα καὶ εὐγενικὴς καταγωγῆς, κάθε μακρουνοῦ, αἰώνιου καὶ ἀδιάκοτου πολιτισμοῦ. Οἱ Πελασγοὶ ἦταν πολιτισμένοι, οἱ Ἕλληνες πολιτισμένοι, οἱ Μακεδόνες καὶ αὐτοὶ πολιτισμένοι, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ πολιτισμένοι. Τόσοι αἰῶνες πολιτισμοῦ, μπήκε πιά στὸ αἷμα, στὰ νεῦρα καὶ στὰ κόκκαλα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ σκελετὸς καὶ τὰ νεῦρα τοῦ Ἑλληνα κατάντησαν παλιὰ καὶ πολιτισμένα. Μὰ, σὰν τὰ παλιὰ τὰ κεραμίδια, εἶναι δοκιμασμένα καὶ ἀντιστέκονται. Καὶ τοῦτο εἶναι σύγκριμα καὶ ἡ δύναμη καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς φυλῆς. (Ἡ χοντρή ἢ δύναμη τῶν δυτικῶν λαῶν μπορεῖ νὰ εἶναι ἴσα ἴσα τοῦτο, ὅτι εἶναι λιγώτερο πολιτισμένοι στ' ἀλήθεια ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες).

Ἄμα θέσει κανεὶς τὰ ζητήματα ἔτσι, βγαίνουνε μόνα τους διάφορα συμπεράσματα :

α'.) Ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, ὅπως καὶ κάθε ἄλλος ξένος πολιτισμὸς, δὲν μπορεῖ νὰλλάξει τὸν Ἑλληνα, οὔτε καὶ ἂν αἰῶνες ἐνεργήσῃ ἐπάνω του. Εἶναι λοιπὸν περιττὸ νὰ πολεμοῦν ὁ κ. Λαμβέργης καὶ ὁ κ. Μιστριώτης γιὰ νὰ κρατήσῃ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς «τὰ πάτρια». — «Τὰ πάτρια» τὰ κρατεῖ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μονάχος του, χωρὶς νὰ τὸ θέλει καὶ δίχως νὰ τὸ πολυξέρει. Καὶ εἶναι μάλιστα υπερβολικὰ συντηρητικὸς ἴσως. Τὸ σακάκι, ἡ ρεπούμπλικα, ὁ κορσές καὶ τὸ τρισμέγιστο καπέλλο — ταῖς μὲ τὰ ψεύτικα κεράσια καὶ τριαντάφυλλα, δὲν ἀλλάζουν οὔτε τὸν Ἑλληνα οὔτε τὴν Ἑλληνίδα, ὅπως δὲν τὸν ἀλλάζουν μήτε οἱ φράγκικες ἰδέες. Αὐτὰ μοναχὰ τὸν ἀσχημαίνουν. Θὰ πάρει ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ὅ,τι τοῦ χρειάζεται, μικρὰ πράματα ὅμως. Τὰ ἄλλα θὰ ξεθυμάνουν μόνα τους. Θὰ γίνουν καπνός, στάχτη, ἀέρας. Καὶ εἶναι ἀλήθεια καπνός, στάχτη, ἀέρας γιὰ τὸν Ἑλληνα ὅ,τι δὲν μπορεῖ νὰ τὸ χωνέψῃ καὶ νὰ τὸ κάμει δικό του. Χάνουν τὸν καιρὸ τους οἱ κύριοι αὐτοὶ, σκοτιζονται καὶ λυποῦνται ἄδικα, γιατί εἴτε τὸ θέλουν, εἴτε δὲν τὸ θέλουν, εἴτε αὐτοὶ, εἴτε καὶ ἄλλοι τόσοι «πάτριοι» ἢ «ἀπάτριοι», ὁ Ἑλληνας θὰ μείνει Ἑλληνας.

β'.) Εἶναι στενόμυαλοι καὶ κοντόφθαλμοι ὅσοι Ἕλληνες θέλουν καὶ καλὰ νὰ μᾶς καθίσουν φράγκικες ἰδέες, συστήματα καὶ συνήθεια. Κι αὐτοὶ τίποτα δὲν κάνουν. Κι αὐτοὶ τὸν καιρὸ τους χάνουν. Φαντάζονται πᾶς ὁ φράγκικος πολιτισμὸς μπορεῖ νὰ μᾶς κάμει ἄλλους, καὶ θαρροῦν πῶς ὁ

φράγκικος πολιτισμός είναι ευγενικώτερος και καλλίτερος από τον ελληνικό, ή νομίζουν ίσως πώς ελληνικός πολιτισμός δεν υπάρχει. "Αν σεις έχετε καλλίτερα τις φράγκικες ιδέες και τα συνήθια, γενήτε Φράγκοι κι αφήστε μας στην ησυχία μας. Δεν είστε άξιοι για να μένετε μεταξύ μας.

γ'.) Κανείς μας δεν τριγιάζει να παθαίνεται πάρα πολύ για τα πολιτικά ζητήματα, τα τρεχούμενα. Κανείς δεν πρέπει να χάνει την πίστη του στη δύναμη του Έθνους. Πρέπει να βλέπουμε μακρύτερα. Δε θα χαθεί ή φυλή κι αν πέσει ακόμα σε ξένα χέρια. Και να χάσει την ανεξαρτησία του (τη δήμευ ανεξαρτησία του), το τρωικό το κράτος, ή Ελλάδα, — ή φυλή, δε θα χαθεί. Φτάνει να νικήσει κάθε Έλληνας την ελληνική του ύπσταση και να περηφανεύεται γι' αυτή. Περήφανος για τη γενιά μου την ελληνική, την ευγενικώτατη, χαρούμενος γιατί βλέπω ξάστερα το έθνος μου τυραννισμένο, και φτενό, και εφτάφυχο, έμορφο στη μοναξιά του και στην έρημιά του, και στην εγκατάλειψη, — μ' αρέσει να χώνουμαι στη ζωή του και να κοιτάζω από τί πέρασε, — μ' αρέσει να το ξέρω πώς τυραννιέται, γιατί θέλω να φανερώσει πάλι όλη την απέθαντη δύναμη που κρύβει. Πρέπει να βασανιστεί, για να δείξει την αξιοσύνη του. Και είναι καιρός να την δείξει.

δ'.) Η ανατροφή πρέπει να ξεπλανάσει τα Έλληνόπουλα από τους όγκους τις άνωφέλετες γνώσεις που τους φόρτωσαν ως τώρα οι δασκάλοι, να καθαρίσει το μυαλό τους από τα άρχαίοπρεπα βάρη που έχωσαν στα κεφάλια των πατέρων τους ή αμάθεια και κουταμάρα διαφόρων δασκάλων του Γένους και νομοθετών του Κράτους, να ξεζαρώσει το νού τους το σκοτισμένο, να τους ανοίξει τα μάτια, να τους ελευθερώσει. Η ανατροφή θα ξεσλαβώσει τους Έλληνες, ώστε να μπορέσουν να σηκώσουν κεφάλι, να σταθούν ίσια, να κουνηθούν, να ταυνοθούν, να φυτρώσουν ελεύθερα σαν τα δέντρα, — να φουντώσουν, να θεριάσουν και ν' απλώσουν τα κλαριά τους. Στην ανατροφή αυτή θα βρούνε κόπους πολλούς, μα θα χαίρουνται, γιατί θα τους νικούν. Και στο τέλος, όλοι οι Έλληνες, θα συμπληρώνουν τις σπουδές τους, όχι το σκολείο των πολιτικών επιστημών στο Παρίσι, αλλά στον Ελληνικό στρατό ή στη Μακεδονία, — γιατί στην ανατροφή των Ελλήνων χρειάζονται πρώ πάντων οι κίντυνοι και ο πόλεμος. Πρέπει ο Έλληνας να βρεθεί σε κόσμο επικίνδυνο, σε κόσμο άληπτο, περιτριγυρισμένο από γκρεμούς και βάραθρα, από

διχόλους και Βουλγάρους, από τριβόλους και παγίδες, από στοιχειά κι από αίματα. — σε κόσμο ζωής άληθινής. Πρέπει να αναγκαστούν οι Έλληνες να κοινούν το μυαλό τους, τα πόδια τους, τα χέρια τους, να ξεσκουριάσουν τ' άρματα τους, να είναι άδιάκοπα, κάθε στιγμή, έτοιμοι, ξυπνητοί, ανασκουμπομένοι για πόλεμο με θηρία. Ποτέκι να αναγκαστούν οι Έλληνες να γνάντευουν το θάνατο — γιατί ο θάνατος είναι άλήθεια δυνατότερη από κάθε άλλη και καθαρίζει τον άνθρωπο από τη ψευτιά που μ' αυτή συνήθισε να ζει. Οι ψεύτικοι Έλληνες, με την ανατροφή αυτή, θα γίνουν Έλληνες άληθινοί, — άνθρωποι, γιατί έχουν τη ζύμη για να γίνουν, μα τους λείπει η ανατροφή.

Α' ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΩΜΕΝΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

Δημοσιεύτηκε στὸν ἀριθ. 383 τοῦ «Νουμά» (17 τοῦ Φλεβάρη 1908). Εἶχε πρωτοτυπωθεῖ σὲ φυλλάδιο ξεχωριστὸ στὴν Πόλη, ὅπου τότε ἔμεινε ὁ Δραγοῦμης ὡς Γραμματεὺς τῆς Ἑλλ. Πρεσβείας. Ὑστερ' ἀπὸ λίγους μῆνες ἔβγαλε, πάλι σὲ φυλλάδιο, τὴ Β' Προκήρυξή του, μὲ τὸν τίτλο «Η ΜΙΚΡΗ ΠΑΤΡΙΔΑ» καὶ ὕστερ' ἀπὸ ἕνα χρόνον πρωτοτύπωσε στὸ «Νουμά» τὴν Γ' Προκήρυξη «στὸς ξεσκλαβωμένους καὶ στοὺς ἀξεσκλαβωτοὺς Ἕλληνας, γιατί ἐλευθεροὶ Ἕλληνες δὲν ὑπάρχουν πιά ἢ ἀκόμη» μὲ τὸν τίτλο «ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ». Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς Προκήρυξεις ποὺ κλειοῦν ὅλη τὴν ἐθνικιστικὴ καὶ πολιτικὴ ἰδεολογία τοῦ Δραγοῦμη, ἐκρίθηκε ἀπαραίτητο νὰ δημοσιευτοῦνε σὲ τοῦτο τὸ βιβλίον, στὴ σειρά, κατὰ τὴ χρονολογικὴ τους τάξη.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ χόματα εἶναι κείνα ποὺ χιλιάδες χρόνια τώρα τὰ κατοικοῦν καὶ τὰ δουλεύουν Ἕλληνας, ἐκεῖνα ποὺ μέσα τους εἶναι θαμμένα τὰ κόκαλα ἀπὸ χιλιάδες Ἑλληνικὲς γενεές.

Ἡ ἐλεύθερη Ἑλλάδα, μὲ τὰ νησιά της καὶ τὴν Κρήτη, ἢ Ἡπειρο, ἢ Μακεδονία, ἢ Θράκη, ἕνα μέρος τῆς Μικρασίας καὶ ὅλα τὰ νησιά τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τῆς Ἀσπρης Θάλασσας εἶναι ἑλληνικὰ χόματα.

Γὰ ἑλληνικὰ χόματα τὰ οὐρίζουν ἄλλα οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλα οἱ Τοῦρκοι.

Οἱ Ἕλληνες οὐρίζουν τὰ λιγώτερα, δηλαδὴ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτη. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ὅλα τ' ἄλλα. Μόνο ἢ Σάμο εἶναι μισοανεξάρτητη. Τὴν Κύπρο τὴν οὐρίζουν, μαζί μὲ τὸν Τοῦρκο, οἱ Ἀγγλοι.

Γύρω τριγύρω στὰ ἑλληνικὰ χόματα ζοῦνε λογῆς ἄλλα ἔθνη.

Καθὼς βλέπετε στὸ χάρτη (*), στὰ βορεινὰ κατοικοῦν οἱ Ἀρβάνιτες, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Μαυροβουνιώτες, οἱ Βουλγάροι καὶ οἱ Ρωμᾶνοι. Πάνω ἀπὸ τὴ Μικρασία, στὰ βορεινὰ, κατοικοῦν οἱ Ρῶσοι, ἔπειτα χυμνότερα οἱ Ἀρμεναῖοι, οἱ Πέρσες καὶ κάτω κάτω οἱ Ἀραβες.

Κοντὰ στὰ ἑλληνικὰ χόματα, πέρα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, κατοικοῦν οἱ Ἴταλοί, στὴ δική τους τὴ χερσόνησο.

Λοιπὸν πολλοὶ λαοὶ βρίσκονται γύρω μας. Κ' ἐπειδὴ ξέρουν πὼς ἡ Τουρκία γρήγορα θὰ ἀποτραβηχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἠθιοπία, ὅλοι αὐτοὶ οἱ γειτονικοὶ μας λαοὶ κοιτάζουν ποῦς νὰ πρωταρπάξουν τοὺς τόπους, ποῦ, φεύγοντας, θ' ἀφήσουν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ οἱ τόποι αὐτοὶ εἶναι ἢ Ἡπειρο, ἢ Μακεδονία, ἢ Θράκη, ἢ Ἀλβανία καὶ ἢ Παλιὰ Σερβία. Ἀπὸ τοὺς τόπους αὐτοὺς οἱ τρεῖς πρῶτοι, καθὼς τὸ εἴπαμε, εἶναι ἑλληνικοὶ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γειτόνους μας λοιπὸν ἔχουνα βάλει στὸ μάτι κ' ἑλληνικὰ χόματα.

Οἱ πὸ χειρότεροί μας ἐχθροὶ, δηλαδὴ οἱ πὸ ἐπικίνδυνοί, εἶναι οἱ Σλάβοι. Καὶ Σλάβοι εἶναι οἱ Ρῶσοι, Σέρβοι, Μαυροβουνιώτες, Βούλγαροι, καὶ ἄλλοι, ποὺ κατοικοῦν μὲς στὴν Αὐστρία. Αὐτοὶ ὅλοι πασχίζουν νὰ μᾶς τυλίξουν ἀπὸ παντοῦ, νὰ μᾶς ρημάξουν καὶ νὰ μᾶς πνίξουν. Οἱ Ρῶσοι, ποὺ ἔχουν καὶ τὸ μεγαλύτερο σλαβικὸ κράτος, μᾶς ἔχουν στήσει φανερὸ πόλεμο. Μὰ καὶ οἱ Αὐστριακοὶ μᾶς κατατρέχουν πὸ κρυφὰ καὶ πὸ ἐπιτήδεια. Καὶ οἱ δύο τους βάζουν τοὺς μικρότερους σλαβικοὺς λαοὺς, — πότε τὸν ἕνα, πότε τὸν ἄλλο, (δηλαδὴ τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους), — νὰ μᾶς χτυποῦν, νὰ μᾶς βασανίζουν, νὰ μᾶς ἀδυνατίζουν, γιὰ ν' ἀρπάξουν εὐκολώτερα, μόλις παρουσιαστῆι περίστασις, τὰ ἑλληνικὰ τὰ χόματα. Οἱ Αὐστριακοὶ βάζουν καὶ ἄλλους (τοὺς Ἀλβανούς, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Φραγκολεβαντίνους καὶ τοὺς Ρουμάνους). Οἱ Ρῶσοι πάλι κατεβαίνουν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσία, γιὰ νὰ μᾶς περικυκλώσουν. Στὸν Ἅγιο Τάφο, στὴν Ἱερουσαλήμ, ἔχουνε στρατόπεδο ἀπὸ καλογέρους καὶ προσκυνητάδες, καὶ ὅλο καὶ ἀγοράζον τοποῦς, χτίζουνε μοναστήρια καὶ προσκυνήματα. Καὶ ἄλλοῦ, ὅπου καὶ νάβρουν, ἀγοράζον τοποῦς καὶ χτίζουνε μοναστήρια, στὸ Ἅγιον Ὄρος, κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη (Μακεδονία), στὸν Ἅγιο Στέφανο, κοντὰ στὴ Πόλη (Θράκη), στὸν Τσεσμέ, κοντὰ στὴ Σμύρνη, (Μικρασία). Τί τὰ θέ-

(*) Τὸ φυλλάδιο εἶχε καὶ χάρτη στὸ τέλος ποῦδειγνε ὅσα ἀναφέρονται σὲ τοῦτο τὸν παράγραφο.

λυν τὰ τόσα μοναστήρια οἱ ἅγιοι τοῦτοι ἄνθρωποι, ὁ Θεὸς τὸ ξέρει. Μὰ πρέπει νὰ τὸ ξέρομε καὶ μεῖς. Σκοπὸς τῶν Ρώσων εἶναι νὰ πάρουν τὴν Πόλη καὶ τὰ Στενά, (Βόσπορος καὶ Δαρδανέλλια), νὰ φτάσουν καὶ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσία ὡς στὴν Ἀσπρὴ Θάλασσα, καὶ νὰ μὴν ἀφήσουν τὸ Ἑλληνικὸ τὸ ἔθνος νὰ μεγαλώσει.

Στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη εἰσβαλμένοι οἱ Βούλγαροι νὰ μᾶς σφάζουν καὶ νὰ μᾶς ρημάζουν. Σκοτώνουν ἀνθρώπους, καὶν ἄμφελλια, χωράφια, δέντρα, καταστρέφουν ἐκκλησιᾶς καὶ σχολεῖα, κάνουνε στάση χωριὰ δόλακερα. Τώρα, σ' αὐτὰ τὰ μέρη, γίνεται κ' ἕνα ἄλλο κακὸ, πὸν πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ τὸ ξέρομε. Ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἑυρωπαϊκῆς Τουρκίας οἱ Τούρκοι σιγὰ σιγὰ φεύγουνε κατὰ τὴν Ἀσία, γιὰτὶ νοιώθουν πὸς σὲ λίγο δὲ θὰ μείνουνε πὰ ψωμί γι' αὐτοὺς στὴν Εὐρώπη. Φεύγοντας, ἀφίρουνε τὰ χωράφια καὶ τὰ τοιφλίκια τους, καὶ τὰ παίρνουν οἱ Σλάβοι. Ἀλλὰ, ἀπὸ τὰ ἴδια μέρη, καὶ δικοὶ μας φεύγουνε στὴν ξενιτιά γιὰ νὰ μαζέψουν τοὺς θησαυροὺς τοῦ Κροίσου, πὸν θὰ τοὺς βροῦνε τάχα ἐκεῖ, σκορπισμένους στοὺς δρόμους. Τὴ θέση λοιπὸν τῶν δικῶν μας πάλε οἱ Σλάβοι τὴν παίρνουν, γιὰ οἱ Ἑβραῖοι, γιὰτὶ καὶ τοῦτο ἀγοράζουνε μεγάλα τοιφλίκια καὶ φέρουν Σλάβους χωριάτες νὰ τοὺς τὰ ἀργώσουν. Τὸ κατάλαβε ἡ σλαβικὴ προπαγάντα καὶ σὰν καλὸ τῆς φάτης νὰ κατεβαίνουν Σλάβοι στὰ νότια καὶ νὰ ζυγώνουν στὴν Ἀσπρὴ Θάλασσα, στὴ Θράκη καὶ στὴ Μακεδονία, σὲ τόπους δηλαδὴ ἑλληνικούς, καὶ νὰγοράζουνε χτήματα. Αὐτὸς εἶναι μεγάλος κίντυνος γιὰ τὸ ἔθνος μας, γιὰ ὅσους ἔχουνε μάτια καὶ βλέπουν. Γυρεύουν οἱ Σλάβοι σιγὰ σιγὰ νὰ μᾶς πάρουν τὸ χῶμα.

Στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ Μακεδονία μνήσκουν καὶ κάμποσοι Ἑλληνόβλαχοι, σκόρπιοι σὲ διάφορες πολιτεῖες καὶ χωριά. Αὐτούς, μὲ τὴν ἀφορμὴ τάχα πὸς εἶναι συγγενεῖς τους, βάλθηκαν οἱ Ρουμάνοι νὰ μᾶς τοὺς πάρουν καὶ νὰ τοὺς κάμουν Ρουμάνους. Φωνάζουν οἱ κακόμοιροι οἱ βλάχοι πὸς δὲν εἶναι Ρουμάνοι, πὸς δὲ θέλουν νὰ εἶναι ἄλλο παρὰ Ἑλληνες. Οἱ Ρουμάνοι τίποτε. Μὲ τὸ ζόρι θὰ τοὺς κάμουν δικούς τους. Τοὺς Ρουμάνους σ' αὐτὸ τους τὸ φέρομιο τοὺς ὑποστηρίζουν καὶ ἄλλοι, οἱ Γερμανοί, οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Τούρκοι, πὸν γυρεύουν μὲ κάθε τρόπο νὰ μᾶς ἀδυνατίσουν. — Γιὰ τὴν ἴδια αἰτία ἔχουνε βάλει οἱ Γερμανοαυστριακοὶ καὶ τοὺς Ἑβραίους νὰ μᾶς χτυποῦν στὴ Μακεδονία, Αὐτοὶ φυσικά, ἐμπορικὸς καὶ τραπεζικὸς

λαὸς, μᾶς κάνουνε συνγωνισμό μὲσα σ' ὅλη τὴν Τουρκία. Αὐτοὺς λοιπὸν ἤρξαν κ' ἔκαμαν πλάτες τους οἱ Γερμανο-Αὐστριακοὶ γιὰ νὰ διαδώσουν τὸ ἐμπόριό τους καὶ τὰ προίοντα τους, καὶ σύγκαρα νὰ μᾶς ἀδυνατίσουν ἐμᾶς.

Στὴν Ἀλβανία κάθονται οἱ Ἀρβανίτες, συγγενικός μας λαὸς, πὸν ἐχθρεύεται τοὺς Σλάβους. Ὅμως καὶ αὐτοὺς ἔχουνε φρομακώσει οἱ Αὐστριακοὶ ἐναντία μας, καὶ οἱ Ἴταλοι τὸ ἴδιο, γιὰτὶ καὶ οἱ δυὸ τους γυρεύουν νὰ πάρουν τὴν Ἀρβανιτιά. Μᾶς βάζουν λοιπὸν ζιζάνια καὶ τραγώματα μὲ τοὺς Ἀρβανίτες, τοὺς κολακεύουν αὐτούς, τοὺς λέν πὸς εἴμαστε ἐχθροὶ τους καὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ μᾶς κινηγοῦν στὴν Ἡπειρο γιὰ νὰ μᾶς ἀδυνατίσουν. Ἀλλὰ τοὺς γέλασαν τοὺς Ἀρβανίτες πὸς εἴμαστε ἐχθροὶ τους, πὸς δὲ θέλουμε νὰ προκόψουν μήτε νὰ φτιάσουν καὶ αὐτοὶ τὸ ἔθνος τους. Τοὺς Ἀρβανίτες ἡμεῖς τοὺς ἀγαποῦμε, εἶναι ἀδέρφια μας, καὶ θέλουμε τὸ καλὸ τους, καὶ ἔχουμε, ὅπως κ' ἐκεῖνοι, ἐχθροὺς τοὺς Σλάβους. Λοιπὸν κἀντα ἀδελφικά μαζί τους πρέπει νὰ ζοῦμε, μαζί νὰ πολεμοῦμε τοὺς Σλάβους.

Κοντὰ σ' ὅλους αὐτοὺς εἶναι καὶ οἱ Τούρκοι. Ὅρίζουν ἀκόμα τους τόπους πὸν τοὺς ἔχουνε στὸ μάτι τὰ γειτονικά μικρὰ καὶ μεγάλα ἔθνη. Μὰ οἱ Τούρκοι εἶναι ξένοι κατὰχρητές, ἤρθαν καὶ θὰ φύγουν πάλα. Αὐτοὶ τουλάχιστο δὲ θέλησαν ἢ δὲν κατάφεραν ποτὲ νὰ πάρουν τὴ θρησκεία, τὴ γλώσσα, τὸν ἐθνισμό μας. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι λαοὶ πὸν μᾶς περιτριγυρίζουν καὶ τὸ θέλουν καὶ τὸ καταφέρνουν. Γι' αὐτὸ εἶναι καὶ πιὸ επικίνδυνοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ οἱ Τούρκοι δὲν ξέρουν νὰ φυλάξουν τὸ ἔθνος μας ἀπὸ τὴς ἐπιβολῆς τῶν τριγυρινῶν ἐθνῶν. Καὶ δυστυχῶς οἱ Τούρκοι δὲν ξέρουν οὔτε νὰ κυβερνήσουν δίκαια τοὺς λαοὺς πὸν κατάκτησαν, καὶ γι' αὐτὸ ὅλοι ὅσοι ἔχουν νὰ κάμουνε μαζί τους, ἕνα μονάχα γυρεύουν, πὸς νὰ τοὺς ξεφορτωθοῦν μιὰ ὥρα ἀρχήτερα. Σεῖς οἱ σλαβωμένοι Ἑλληνες, πὸν σὰς ὀρίζουν οἱ Τούρκοι, ξέρετε πόσο δυνατὴ εἶναι ἡ λαχτάρα σας γιὰ νὰ ξεσλαβωθῆτε ἀπὸ τὰ χέρια τους.

Οὔτε ἔγινε, οὔτε καὶ τώρα γίνεται ὅτι ἔπρεπε, γιὰ νὰ ξεσλαβωθοῦνε τὰ ἑλληνικά χῶματα, καὶ νὰ ἐνωθεῖ ὅλη ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, νὰ κάμει ἕνα, μεγάλο, ἐλεύθερο καὶ δυνατὸ Ἑλληνικὸ κράτος. Ὅπως εἴμαστε κομματισμένοι ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες, μένομε ἀδύνατοι, δὲ δουλεύουμε ὅλοι μαζί μ' ἕνα σκοπὸ, δὲν πολεμοῦμε ὅπως ἔπρεπε τοὺς ἐχθροὺς μας. Κι ὅμως καὶ καιρὸ εἴχαμε, καὶ χρήματα δὲ μᾶς λείψανε, γιὰ ν' ἀγωνιστοῦμε, νὰ κατα-

φέρουμε την ένωση μας. Θα πει πως δεν είμαστε άρχετα άνθρωποι, άρχετα ανεξάρτητοι, για να σηκώσουμε κεφάλι κατεπάνω στον Τούρκο. Κ' έχουμε χρέος να γίνουμε άνθρωποι, γιατί γύρω μας είναι κίνδυνοι, που χρειάζονται άνθρωποι δυνατοί, αληθινοί Έλληνες, για να τους νικήσουν.

"Ας πάρουμε πρώτα εκείνους που έχουν και μπορούν να δώσουν χρήμα για το κοινό καλό. Απ' αυτούς πολλοί είναι φιλάργυροι, δέ δίνουν ποτέ τους τίποτε, ούτε για την ψυχή των αποθαμένων τους — άλλοι σκοπούν τα χρήματά τους για δική τους διασκέδαση, — άλλοι χαρίζουν χρήματα, (δωρεές και κληροδοτήματα) για το Έθνος τάχα, — άλλοι με τα χρήματά τους κάνουν επιχειρήσεις γεωργικές, εμπορικές, ναυτικές, βιομηχανικές, που δίνουνε δουλειά σε ανερθίμητα χέρια. Τα δυο τελευταία είδη είναι τα καλλίτερα. "Ας κοιτάξουμε ως τόσο μια στιγμή εκείνους, που δίνουν για φιλάνθρωπα έργα. Τους κοστίζει να δίνουν και να μην ακούγεται τ'όνομά τους, και ίσως δίνουνε μόνο και μόνο για ν' ακούγεται. Γι' αυτό τους άρέσουν τόσο τα χτίρια που φαίνονται σαν παντοτεινά κι άχάλαστα, και μπορεί κανείς να γράψει επάνω με χρυσά γράμματα τ'όνομά του. Κάποτε δίνουν κι άμα τους τύχει κανένα δυστύχημα και γυρεύουν να βρούνε συχώρηση γι' άμαρτίες. Δε μās μέλει το πώς και γιατί δίνουν, φτάνει που δίνουν και δεν είναι σαν άλλους τσιγκούνηδες. Άλλά πρέπει άλλο να προσέχουμε, δηλαδή το πο ο υ δίνουμε τα χρήματά μας. Δυστυχώς οι πλούσιοί μας τα χρήματά τους τ' αφίνουν οι περισσότεροι σε νοσοκομεία, και λένε πως τ' αφίνουνε στο Έθνος, σα νάταν το Έθνος άρρωστο. "Οπως πάμε, θα κατανήσουν τα νοσοκομεία του Έθνους να έχουν τόσα κρεβάτια, όσα κρεβάτια χρειάζονται για να μπει σε κρεβάτια όλο το Έθνος, δηλαδή δέκα εκατομμύρια άνθρωποι. Και τότε πιά θα ήσυχάσουν οι πλούσιοί μας ή θα ξενιτετούν, για να μπορούσαν και τάλλα Έθνη να τ' άρρωστήσουν και να τα χάσουν σε κρεβάτια μέσα. Άλήθεια ή φιλανθρωπία μας τελειωμό δεν έχει!

'Ός τόσο, απ' αυτά που είπαμε παραπάνω, από τους κινδύνους του Έθνους, καταλαβαίνετε, πιστεύω, και μονάχοι σας, που θα ήταν καλλίτερα να μαζεύονταν και να πήγαιναν τα χρήματά μας. Για να το δήτε όμως πιο ξάστερα, σās τα βάζω κάτω ένα ένα τα έργα που μπορούν και πρέπει να γίνουν με τα χρήματά μας και με την ένεργεία μας.

Α'). Χρειάζεται ν' αγοράζουμε τσιφλίκια στα ύπόδουλα μέρη και να βάζουμε δικούς μας χωριάτες να τα δουλεύουν, να βγάζουν το ψωμί τους και να κερδίζουν κιόλας. Τα μέρη αυτά είναι πλούσια, γιατί και το χώμα είναι καλό, και δάση βρίσκονται και βουνά, και νερά πολλά τρεχάμενα και στεκόμενα, κι έτσι μπορεί το χρήμα να βγάλει κι άλλες δουλειές στη μέση, χτηνοτροφία, βιομηχανία και μεταλλουργία, (χαλιά, υφάσματα μάλλινα και μεταξωτά, νήματα, τυριά, βουτύρατα, κρασιά, ψάρια, ζάχαρη, γυαλί, μάραμαρα κτλ.). Έτσι και τα χώματα τα Έλληνικά θα μένουνε σ' Έλληνικά χέρια, και ο λαός θα βρίσκει καλή δουλειά και θα γλυκαίνεται και θα μνησκει σ'έναν τόπο του και θα πληθαίνει και θα πλουταίνει, χωρίς να πηγαίνει σε ξένους τόπους για νάβρει καλλίτερα.

Β'). Το ίδιο να κάνουμε και στο ελεύθερο βασίλειο. Να γίνουν μεγάλες επιχειρήσεις, γεωργικές, βιομηχανικές, εμπορικές, ναυτικές. Η Θεσσαλία μπορεί να θρέψει χιλιάδες ανθρώπους άκόμη. Έχει όμως ανάγκη από υδραυλικά έργα για να γίνει καλλίτερη και σιγουρότερη ή καλλιέργεια και ή έσοδιά. Είμαστε ναυτικό Έθνος, και όμως μια άπιοπλοϊκή εταιρία της προκοπής για επιβάτες από την Άθήνα στην Πόλη, στη Θεσσαλονίκη και στη Σμύρνη δεν υπάρχει. Και μεταλλεία άπειρα έχει ο τόπος μας, και πόσα άλλα. Πρέπει να βρίσκει δουλειά ο λαός. Ο τόπος μας έχει να μās θρέψει, έννοια σας, φτάνει να ξέρούμε νανοίγουμε δουλειές, και τότε θα βρίσκουμε γλύκα στον τόπο μας.

Γ'). Σα θέλει κανείς και καλά να χτίσει χτίρια για να μείνει τ' όνομά του άθάνατο, ως χτίσει στρατώνες και άποθήκες, υδραγωγεία, γεφύρια, ως φτιάσει δρόμους και σιδηρόδρομους, ως ναυπηγήσει πολεμικά καράβια. Θα πείτε, γιατί να μη χτίσει και σχολεία; Μα γι' αυτό θα μιλήσουμε άμέσως παρακάτω.

Δ'). Σχολεία στην Ελλάδα δε χρειάζομαστε: έχουμε άρχετα, και δημοτικά, και γυμνάσια και πανεπιστήμιο. Τα γυμνάσια στην Ελλάδα είναι πάρα πολλά μάλιστα. Να ήταν τρόπος να έδιναν οι πλούσιοί μας χρήματα για να κλειστούνε μερικά. Γιατί τα γυμνάσια βγάζουν ανθρώπους όχι της δουλειάς, μα χασομέρηδες και άκαμάτες που γυρεύουνε θέσες. Κ' οι τέτοιοι άνθρωποι είναι ψόρα σ'έναν τόπο. — Και μολονότι το πανεπιστήμιο που έχουμε, κι αυτό πολύ μās πέφτει, βρέθηκε κάποιος πλούσιος να μās φτιάσει και δεύτερο. Κρίμα στα χρήματα!

Σκολεία χρειάζομαστε άλλο. Σκολεία — όχι με χτίριζ μεγαλόπρεπα, παρά απλά, παστρικά κι αερικά — όχι γυνάσια, παρά δημοτικά σκολεία, γι' αγόρια και γιά κορίτσια και νηπιαγωγεία, — όχι με πολλούς δασκάλους και δασκάλες, παρά μ' ένα, δυό ή τρείς το πολύ, μα κλούς, κλοπληρωμένους, να αγαπούνε τα παιδιά και τη δουλειά τους, και να ξέρουνε τι περιμένει το έθνος απ' αυτούς και από τα σκολεία του, — τέτοια σκολεία χρειάζονται στην Τουρκία (στην Ανατολή και τη Ρούμελη) και μάλιστα εκεί που δέ μιλοῦν ακόμα οί Έλληνες καλά τὰ ελληνικά, παρά ανακατώνουν και τούρκικα και σλαβικά.

Ε'). Χρήματα χρειάζεται και ο στρατός και ο στόλος. Νά, λοιπόν ποῦ μποροῦσαν να πηγαίνουνε κάμποσα χρήματα μας. Γιατί, σημειώστε το καλά, δέ μιλοῦμε μονάχα στους πλούσιους, μιλοῦμε σ' όλους, και σε κείνους που μόνο μια δεκάρα μποροῦν για το γενικό καλό να χαρίσουν το χρόνο. Όλοι μας έχουμε χρέος να βοηθήσουμε για να αγοράζονται και να δουλεύονται τσιφλίκια και χωράφια, να γίνονται σκολεία εκεί που χρειάζονται, να βρῖσκεται πάντα έτοιμος και κλογογυμνασμένος ο στρατός, να δουλεύεται το χῶμα το ελληνικό όσο μπορεί περισσότερο και καλύτερα, και οὔτε μια σπαθασμή γῆς να μῆ μείνει ανόργανη.

Πλοῦτος δέν είναι το χρήμα. Πλοῦτος είναι ἡ δουλειά. Ποτέ δέν είμαστε φτωχοί, όσο μποροῦμε και δουλεύουμε. Και πρέπει πρώτ' απ' όλα να δουλεύουμε στον τόπο μας και να τον κλοδοδουλεύουμε τον τόπο μας σαν κάτι που το αγαποῦμε περισσότερο από κάθε άλλο πράμα. Πρέπει να καταλάβουμε, μικροί και μεγάλοι, πλούσιοι και φτωχοί, πῶς το ξενίτεμα δέν είναι καλό πράμα, όσο ἔμεινε α δουλεύτος ο τόπος μας και το έθνος μας δέν ἔγινε δυνατό και μεγάλο για να μπορεί να ζήσει δίχως τη βοήθεια όλων τῶν παιδιῶν του. Μᾶς χρειάζεται σιμά της ἡ πατρίδα, να μᾶς ἔχει στο χέρι. Δέν είναι σωστό να της ξεφεύγουμε. Έπειτα, καθῶς είπαμε, τὰ ελληνικά τὰ χῶματα μποροῦν να μᾶς θρέψουν, είναι λογῆς λογῆς, και τὰ περισσότερα πλοουτοφόρα. Αντί να πηγαίνουμε στην Ἀμερική και στην Ἀφρική, μποροῦμε, όσοι δέν είμαστε ευχαριστημένοι με τη δουλειά στον τόπο μας, να πηγαίνουμε σ' άλλους ελληνικούς τόπους κι όχι στη ξενιτιά. Όλη ἡ ελληνική γῆ θέλει δουλεμα γερό. Τῆς λείπουν τὰ χέρια, γιατί τὰ παιδιά της τὴν ἀφίνουν και φεύγουν, και γιατί τὰ ελληνικά κεφάλαια μένουν τὰ περισσότερα νεκρά. Ἄν εξακολοθησει να γίνε-

τα αυτό, θάρθουνε σίγουρα, σήμερα αύριο, ξένοι να ἐκμεταλλευτοῦν τον τόπο μας. Κοιτάξετε, ἄρχισε να γίνεται αυτό που λέμε. Οί Γερμανοί με τὰ δλα τους, σαν ἀκρίδες, ἔπεσαν στη Μικρασία. Ἀφού οί ξένοι ἔρχονται να δουλεύουνε στον τόπο μας, θά πει πῶς ο τόπος μας ἔχει ἀξία, και πλοῦτο, και δουλειά, για να θρέψει πολλούς ἀνθρώπους.

Πρέπει να καταλάβουμε και τούτο πῶς χρέος μας ἀποράβζατο είναι να κάνουμε δλοι το στρατιωτικό μας, για να είμαστε γυμνασμένοι κ' έτοιμοι για κάθε ἀγῶνα, και προ πάντων για τον ἀγῶνα που πρέπει ναρχίσει για την ένωση τῆς φυλῆς.

Και τούς φόρους ἔχουμε χρέος να τούς πληρώνουμε τριχτικά, οί ἐλεύθεροι Έλληνες, όπως οί σκλαβωμένοι πῶς συνεισφορές τους για το στρατό και το στόλο.

Λέμε πῶς το έθνος μας είναι φτωχό και χρήματα δέν ἔχει για να πορευεται και να κάμει και τούς μεγάλους σκαπούς. Κι όμως το έθνος μας θά είναι πλούσιο, αν τὰ παιδιά του δλα είναι γερά και τῆς δουλειᾶς, αν δέ βαρουντὰ τον κόπο, αν δουλεύουνε και κερδιζουν, αν κάνουν πρόθυμα το στρατιωτικό τους, και αν πληρώνουν τὰ δασμάτα που τούς ζητεί το έθνος για να προκόψει κι αυτό το ίδιο και το κάθε άτομο.

Φτωχοί και πλούσιοι, μικροί και μεγάλοι, δλοι μας, αυτά να ἔχουμε στο νοῦ, κι αυτά να τὰ κάνουμε πράξη, κ' ἡ περικοπή θάρθει μονάχη της.

Η ΜΙΚΡΗ ΠΑΤΡΙΔΑ

Δημοσιεύθηκε στὸν ἀριθ. 292 (11 τοῦ Μᾶη 1908) τοῦ «Νουμά». Εἶχε πρωτοβγεῖ στὴν Πόλη τὶς μέρες κείνες σὲ φυλλάδιο ξεχωριστὸ κ' εἶταν ἡ Β' ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ *στοὺς σκλαβωμένους καὶ στοὺς ἐλευθερωμένους Ἕλληνας*. Δὲν ξαίρω ἂν τὶς Προκήρυξεις αὐτὲς τὶς ἔβγαξε τὸ Δημοτικιστικὸ «Ἀδερφάτο» τῆς Πόλης, ἢ ἡ «Ὁργάνωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως», πού ὁ Δραγούμης εἶταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς καὶ τοὺς κυριώτερους μοχλοὺς τῆς.

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ἢ τὸ χωριὸ πού μᾶς γέννησε, εἶναι ἡ μικρὴ μας πατριδα, εἴτε σὲ νησί βρισκεται, εἴτε σὲ κάμπο — σὲ μεσόγειο ἢ σὲ παραθαλάσσιο.

Στὰ χωριά τὰ σπίτια εἶναι γνώριμα, καὶ οἱ ἄνθρωποι εὐὰ νὰ συγγενεοῦν. Ὅλοι ξέρουσι δλους, καὶ τὰ τριγυρινὰ τους πράγματα. Ἄλλο ἀπὸ γειτονιὲς δὲν ὑπάρχει.

Χαράματα σηκώνεται ὁ ἄντρας, βουτᾶ μὴ κομμάτια φορετὴ στὸ κρασί του, καὶ μὲ τὸ δισάκι καὶ τὴν τσάπα, μὲ τὸ ζῶο πού θὰ ὀργώσει καὶ μὲ τὸ παιδί του, πάει στὸ χωράφι, στ' ἀμπέλι ἢ στὸ μπιστάνι. Σηκώνεται κ' ἡ γυναίκα του καὶ πάει στὴ βρύση γιὰ νερό. Τὸ κορίτσι νοικοκυρεῖ τὸ σπίτι καὶ τὴν αὐλή, πλένει, ὑφαίνει, λευκαίνει τὸ πανί. Τὴ χωριάτισσα πότε τὴ βλέπεις στὸν ἀργαλειό, πότε στὸ ληνὸ μὲ γυμνὰ ποδιάρια νὰ πατᾶ σταφύλια, πότε μ' ἀνασκουμπωμένα μανίκια, σκυμένη, νὰ ζυμώνει ψωμί στὴ σάφρη, κ' ἔπειτα νὰ τὸ βάξει στὸ φούρνο, στὴν αὐλή, πότε ν' ἀρμεγεῖ τὴν ἀγελάδα, πότε νὰ γνέθει. Ἄλλοτε πάλι συνδαυλίζει τὴ φωτιά καὶ κοιτάζει τὴ χύτρα. Φούγανα ἀπὸ τὸ βουνο φέρνουν τὰ παιδιὰ.

Τὶς ἀγελάδες τοῦ χωριοῦ καὶ τ' ἄλογα τὰ παίρνουνε δυὸ τρία παλληκάρια πρῶτ' ἄλλ' καὶ τὰ βόσκουν. Πλανιῶνται δὲ λη μέρα τὰ ζῶα στὰ λιβάδια, καὶ ἀκοῦς τὰ κουνουνιματὰ τους στὴ σιγαλιά. Τὸ βράδι τὰ γυρίζουν στὸ χωριὸ οἱ ὀ-

γελιχραῖοι, κοπιδιαστά. Βοσκοὶ στὸ βουνο βόσκουν τὰ βοδοπρόβατα. Τὸ κλοκακιράτικο μεσημέρι σταλίζουν τὰ πρόβατα στὸν ἴσκιό τοῦ μεγάλου πεύκου, ἀποσταμένα ἀπὸ τὸ λιούρι. Καὶ βράδι βράδι τὰ ὀδηγοῦν στὶς στάνες.

Σὰ νυχτώσει, βλέπει ὁ δραγάτης φωτιές, σὰν ἄστρα στὸ βουνο. Ὁρες ὥρες ἀκούει γαυγίσματα μαντροσκίων. Ἐπεσε νὰ κοιμηθεῖ τὸ χωριό, καὶ ὁ δραγάτης ὄλο φυλάγει, περιδιαβάζοντας στ' ἀμπέλια καὶ στὰ περιβόλια, μὲ τ' ὄπλο στὸν ὄμο. Ποῖος ξένος μπῆκε στὴ βραγιά καὶ τῶς ἀπέρασε τοὺς φράχτες ;

Τὸ χωριὸ κοιμάται δίχως ὄνειρατα. Ὁ νέος ὄμως, πού εἶδε στὸ χορὸ, τὴν κυριακὴ τ' ἀπόγεμα, στ' ἄλωνα, ὁ νέος πού εἶδε τὴν ὄμορφη τὴν κόρη τὴ στολισμένη, προτοῦ ἀποκοιμηθεῖ τὸ βράδι, ὄνειρεῖται. Ἴσως καὶ κείνη νὰ τὸν ξεδιάλεξε· τὰ μάτια τους εὐὰ ν' ἀντικρύστηκαν μιὰ στιγμὴ, τὴν κυριακὴ τ' ἀπόγεμα στὸ χορὸ, στ' ἄλωνα. Καὶ θὰ τὴν πάρει.

Ἔρχεται πάλι ἡ Κυριακὴ στὸ χωριό. Νωρὲς γεμίζει ἡ ἐκκλησιά ἀπὸ κορίτσια, γυναῖκες, παιδιά, καὶ ἄντρες, καὶ γέροντες. Ὁ δάσκαλος ψέλνει στὰ δεξιά, καὶ δυὸ τρία σχολιταροῦδια τοῦ κρατοῦν τὸ ἴσο. Στ' ἀριστερὰ εἶναι ἕνας χωριανὸς καὶ ψέλνει μὲ τὴ μύτη καὶ αὐτός. Ὁ παπᾶς, μὲ τὸ κοντὸ τὸ ράσο, λειτουργᾶ καὶ θυμιάζει. Οἱ γέροι ἔχουν τὰ στασιδία τους καὶ κἀθονται. Στὸ παγκράϊ οἱ ἐπίτροποι πουλοῦν ἀγιοκέρια. Τ' ἀγοράζουν οἱ χριστιανοὶ καὶ τὰ στήνουνε στὰ μανουάλια, προτοῦ ἀσπαστοῦν τὰ εἰκονίσματα. Ἐπειτα γυρίζουν οἱ ἐπίτροποι μὲ τοὺς δίσκους : «γιὰ τὴν ἐκκλησιά, γιὰ τὸν παπᾶ, γιὰ τὸ σχολεῖό μας», καὶ ἀκοῦς δεκάρες καὶ κουνουνίζουν. Καὶ σὰν περνοῦνε τ' ἄγια, σκύβουν πολὺ χαμηλά καὶ σταυροκοποῦνται, γέροι, γυναῖκες, ἄντρες, παιδιά, νιὲς καὶ παλληκάρια. «Μνηθεῖν αὐτῶν Κυρίου ὁ Θεὸς ἐν τῇ Βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε»...

Τὶς μικροδιαφορὲς τοῦ τυχαίνει νὰ ἔχουν ἀνάμεσὸ τους οἱ χωριανοί, τὶς ξεδιαλύνουν οἱ δημογέροντες — ἔφοροι τοῦ σχολεῖοῦ κ' ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας. Ἄμα βέβαια ἔχουνε μεγάλες διαφορὲς, τότε πηγαίνουν κάτω στὴ χώρα, νὰ τοὺς δικάσει κριτὴς, εἰρηνοδίκης ἢ δικαστήριον. Μὰ πάντα καλλίτερον ἔχουν νὰ μὴν κατεβαίνουν γιὰ τέτοιες δουλειὰς στὴ χώρα. Καὶ μετὰ εἶναι καὶ ἔξοδα γίνονται. Ἐνῶ στὸ χωριό, μὲ τὴ βοήθεια τῶν γερόντων, ἅμα λείπουν τὰ πείσματα, ὄλα συμβιβάζονται.

Οἱ γέροντες ἔχουν καὶ ἄλλα νὰ σκεφτοῦν. Θὰ συμφωνή-

σουν τὸ δάσκαλο καὶ τὴ δασκάλα, θὰ διορίσουν τὸν καντη-
λινόφτη, τὸ δραγάτη, θὰ φροντίσουν γιὰ τὸ σχολεῖο ἂν θέ-
λει διόρθωμα, τὴν ἐκκλησιά, ἂν θέλει καθάρισμα ἢ στόλι-
σμα, τοὺς δρόμους, ἂν εἶναι νὰ φτιαστεῖ ἢ νὰ σιχτεῖ κα-
νένας.

Μὲ τὴν κοινότητα ὁ δάσκαλος κάνει συμβόλαιο καὶ τὸ ὑ-
πογράφουν. Τοῦ δίνουνε μιστὸ καὶ σπίτι, καὶ ξύλα γιὰ κά-
ψιμο. Καμιά φορὰ τοῦ τάζουν καὶ τόσα κοιλὰ σιτάρι. Πόσες
φορὲς θὰ ἦταν καλλίτερα νὰ τοῦ ἔδιναν κροτάρι! Ὁ μισθὸς
του γίνεται καλλίτερος ἂν κάνει καὶ τὸν ψάλτη. Καὶ τὴ δα-
σκάλα τὴν περιποιῶνται οἱ χωριανοί, ἔξω ἂν τύχει καμιά
φρανταγμένη, ποὺ δὲν τοὺς καταδέχεται, μόνο παρζπονέ-
ται ἀδιάκοπα γιὰ τὸ κάθε τι καὶ φορεῖ μεγάλα καπέλλα φτε-
ρωτά.

Ὁ παπᾶς εἶναι χωριανὸς, σὺν τοὺς ἄλλους, μὲ λίγα γράμ-
ματα. Σπάνια τὸν ἀλλάζουν, μὲ τὴν ἀδεια βέβαια πάντα καὶ
τὴν εὐλογία τοῦ Δεσπότη. Ἔχει καὶ αὐτὸς τὸ χωράρι του,
τὸ ἀμπέλι του, τὴ γυναῖκα του, τὸ σπίτι του καὶ τὴν ἀγέλα-
δα του. Ἡ παπαδιά εἶναι σὺν τῆς ἄλλης γυναῖκες τοῦ χω-
ριοῦ. Καὶ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς κάθε κυριακὴ καὶ σκόλη.
Τὸν βλέπεις σὲ κάθε λειψανο, στεφάνωση καὶ βάφτιση.
Εἶναι ἡσυχὸς ἄνθρωπος, κανένα δὲ θέλει νὰ κατοικαρδίσει,
δὲν πολυανακατεύεται στὰ μαλώματα καὶ στοὺς θυμους τῶν
χωριανῶν, καὶ χαίρεται σὺν τοῦ φιλοῦν τὸ χέρι.

Ὁ Δεσπότης θὰ περάσει μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ θὰ λει-
τουργήσει. Μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο κηρύττει τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ μὲ λόγια ποὺ κανένας ἴσως δὲν τὰ καταλαβαίνει. Τοῦ
μετροῦν τὰ κανονικά του καὶ τὰ τυχερά του, καὶ ὅ,τι καθυ-
στερούμενα ἔχει νὰ πάρει, τὰ ζητεῖ. Ἄν εἶναι τίποτα ζη-
τήματα, τὰ ξεδιαλύνει ἢ δὲν τὰ ξεδιαλύνει καὶ φεύγει.

Ἡ ποταμιὰ κοντὰ στὸ χωριὸ εἶναι βαθειά, ντυμένη πλα-
τάνια, μικροδάφνες καὶ δάφνες. Ἐκεῖ πλένουν οἱ γυναῖκες
τὰ ρούχα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριά σηκώνεται τὸ βουνὸ
ποὺ βγάζουν τὴν πέτρα γιὰ τὰ σπίτια, καὶ τὸ δάσος ποὺ
κάνουν τὰ κάρβουνα.

Σὺν πάρει ὁ χωριανὸς τὴ ράχη τοῦ βουνοῦ καὶ ἀνέβει
στὴν κορυφή, βλέπει κάτω τῆς στέγες τοῦ χωριοῦ του, καὶ
ἀγγαντεῖ ἄλλα χωριά ποὺ τὰ ἔχει ἀκουστά, καὶ τὴν πολι-
τεία ἐκεῖ δὲ πέρα, κοντὰ στὴ θάλασσα. Καὶ μικραίνει τὸ
χωριὸ του. Νοιώθει πὼς δὲν εἶναι μοναχὸ στὸν κόσμον, καὶ
πὼς ὁ τόπος εἶναι μεγάλος. Καὶ τότε — τότε τοῦ ἔρχεται

νὰ γνωρίσει καὶ τὰ ἄλλα τὰ χωριά, καὶ νὰ κατεβεῖ στὴ χώρα,
νὰ ζυγώσει στὴ μεγάλη λίμνη μὲ τ' ἀειπυρὸ νερὸ.

Γνώρισε τὴν πολιτεία, καὶ ἀρχὴ ἀρχὴ τοῦ φάνηκε καλὴ.
Σὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐλεύθερα τὰ πράγματα ἐδῶ. Χωράριζι δὲ
βλέπει, μήτε λιβάδια, μὰ βρίσκει κατηλιὰ πολλά, καὶ πίνει
κροτὰ μὲ πολλοὺς συντρόφους. Καὶ δὲν ντρέπεται πολὺ πολὺ
τοὺς πολίτες, γιὰτὶ δὲν τὸν γνωρίζουν. Τοῦ μάθανε νὰ
βρίσκει καὶ γυναικες γιὰ μιὰ βροδιά, μὲ λιγοστά χρήματα.
Ἄγάλι ἀγάλλι ἡ πολιτεία τὸν ποτίζει τὰ φαρμάκια τῆς, ἀρ-
χίζει καὶ στενοχωριέται. Σὺν ἄρρωστος εἶναι, καὶ ξαναθυ-
μάται τὸ χωριὸ του.

Ἐδῶ, στὴν πολιτεία, εἶναι σὺν τὸ ξεριζωμένο πλάτανι
τῆς ρεματιάς, ποὺ ἀποζητάει τὸ χῶμα καὶ τῆς πέτρες ποὺ
τὸ γέννησαν.

Καὶ μακρύτερα μπορεῖ νὰ πάγει. Ἡ θάλασσα κοντὰ. Κα-
ράβια περνῶν κάθε μέρα. Στὸ χέρι του εἶναι ποῖος θὰ τὸν
ἐμποδίσει; Ἄς πάγει καὶ αὐτὸς στὴν ξενιτιά νὰ γίνῃ πλού-
σιος. Καὶ φεύγει. Καὶ νοιώθει πὼς ὁ τόπος ποὺ ἄφησε, μὲ
τὰ χωριά καὶ τῆς πολιτείας του, ἦταν πατρίδα, ἡ πατρίδα
του, — ἡ μεγάλη πατρίδα. Βρίσκονται στὸν
κόσμον καὶ ἄλλοι τόποι, ξένοι τόποι, ποὺ μιλοῦν οἱ ἄνθρω-
ποι ἄλλες γλώσσες καὶ ἔχουν ἄλλα συνήθια. Τὰ σπίτια τους
εἶναι διαφορετικά καὶ ἀλλοιώτικες οἱ ἐκκλησιές. Οἱ πολιτείες
μπορεῖ νὰ εἶναι μεγάλες, μεγαλόπρεπες, καὶ φαίνονται σὺν
πλούσιες. Αὐτὸς ὅμως κάθεται σὲ μιὰ σοφίτα σκοτεινὴ με-
τέσσερες ἄλλους μέσα. Ποῦ εἶναι τὸ σπίτι του τὸ νοικοκυ-
ρεμένο, στὸ χωριὸ! Τὸ χρέμα δὲν εἶναι χυτὸ στοὺς δρό-
μους. Δὲ σκίθει νὰ μαζέψει χρυσάφι, παρὰ καὶ αὐτοῦ δου-
λειὰ ἀναγκάζεται νὰ γυρέψει. Ἀφοῦ εἶδε καὶ ἀπέειδε, κατα-
φερε τέλος καὶ τὸν πήραν ἐργάτη σ' ἓνα σιδηρόδρομον, μὲ
δύο τρία φράγκα τὴν ἡμέρα. Δὲν εἶναι προκοπὴ αὐτὴ!

Ὁ ξενιτεμένος θυμάται τὸ χωριὸ του καὶ ἀποζητᾷ τὸ σπι-
τι τοῦ πατέρα του, τῆς μάνας του τὸ χᾶδι, τὸ ψωμὶ τὸ σπι-
τίσιον, τὸ καλὸ κρασί τοῦ ἀμπელიοῦ τους. Σὰ νὰ μὴν τὰ χά-
ρηκε ἀρκετά. Καὶ θυμάται τὰ βώδια, τὸ ἀλέτρι, τὸ χῶμα,
τῆς ἀγελάδες, τὰ δέντρα, καὶ τῆς πέτρες τοῦ βουνοῦ, καὶ
τὰ λιθάρια τοῦ δρόμου. Τοῦ φαίνεται πὼς δὲν τὰ δούλεψε
ὅσο ἔπαυσε.

Φεύγουν ὅμως καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ χωριὸ.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἀφίνουν τὸ χωριὸ τους καὶ πᾶν σὲ μεγαλύ-
τερα κέντρα γιὰ νὰ σπουδάσουν, ἐκεῖνοι ποὺ, μὲ κάποια ὑ-
ποστήριξη, εἴτε τῆς οἰκογένειας εἴτε τῶν φίλων, τοῦ βου-

λευτή τους ή τοῦ Δεσπότη, ἐξακολουθοῦν τίς σπουδές τους, καί ἀπό τὸ χωριάτικο σχολεῖο τῆς χώρας, σὺν γυμνάσιο, καὶ ἔπειτα σὺν πανεπιστήμιο. Οἱ χωριάτες δὲν ξέρουσι τί κά-
νουν στέλνοντας τὰ παιδιά τους σὲ ἀνώτερα σχολεῖα.
«Γιὰ νὰ γίνει ἀνθρώπος, λέν τοῦ παιδιοῦ τους, πρέ-
πει νὰ πάει σὺν Γυμνάσιο νὰ μάθει γραμμὰτα». Καί
ἀφοῦ τελειώσει τὸ Γυμνάσιο, τὸ στέλνουν καί σὺν Πα-
νεπιστήμιο. Φαντάζονται πὺς ἂν γίνει γιὰτρός ἢ δι-
κηγόρος ὁ γιὸς τους, θὰ τιμηθεῖ τάχα ἢ οἰκογένεια. Μὰ δὲ
νοιῶθουν πὺς τιμὴ εἶναι ἡ δουλειά, καὶ οὔτε τὸ γυμνάσιο,
οὔτε τὸ ἐπάγγελμα κάνουν τὸν ἀνθρώπο. «Ἀνθρώπος εἶ-
ναι ἐκεῖνος ποῦ ἔχει οἰκογενειακὴ ἀνατροφὴ, εἴτε σὲ πολι-
τεία ἀνατράφηκε εἴτε σὲ χωριό, εἴτε ξέρει γραμμὰτα, εἴτε
δὲν ξέρει. Ἀνθρώπος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ παίρνει τὴ δουλειά
τοῦ πατέρα του καὶ τὴν καλλιτερεύει.

Τοῦ χωριάτη ὁ γιὸς πρέπει νὰ μείνει χωριάτης, τοῦ πα-
πουτσοῦ παπουτσοῦ, τοῦ φούρναρη φούρναρη. Καί πάλι
τοῦ ἐμπόρου ὁ γιὸς ἐμπόρος, καί τοῦ τραπεζίτη τραπεζί-
της. Καί μόνο ἔτσι καλλιτερεύει ἡ ἐργασία τοῦ καθενός.

Ὁ γιὸς μαθαίνει ἀπὸ τὸν πατέρα του, καλλιτερεῖ παρὰ
ἀπὸ κάθε ἄλλον, τὴν τέχνη ποῦ ἔχει νὰ κάνει ὅλη του τὴ
ζωή. Καί ὁ πατέρας πάλι μιὰ τέχνη μονάχα ξέρει νὰ δι-
δάξει σὺν παιδί του, τὴν τέχνη ποῦ ξέρει, τὴ δική του
τὴν τέχνη. Καί τότε ὁ γιὸς, ἐξακολουθώντας τὴν τέχνη τοῦ
πατέρα του, μπορεῖ νὰ τὴν καλλιτερεύει. Μονομᾶς ὁ ἀνθρώ-
πος ἀπὸ παπουτσοῦ δὲ γίνεται στρατηγὸς οὔδὲ τραπεζίτης.
Καί τοῦ παπουτσοῦ ὁ γιὸς δὲ γίνεται πρωθυπουργός. Μπορεῖ
ὅμως ὁ γιὸς τοῦ παπουτσοῦ νὰ μεγαλώσει τὸ ἐμπόριο ποῦ ἔ-
μαθε ἀπὸ τὸν πατέρα του καί νὰ γίνει μεγαλέμπορος. Μπο-
ρεῖ καί ἄλλη σχετικὴ τέχνη νὰ πιάσει, νὰ γίνει δερματέμ-
πορος. Καί ταμπάκικο μπορεῖ νὰ νοιῶξει. Μπορεῖ καινούριες
τέχνες ν' ἀνακαλύψει, καί νὰ βγάλει σὺν μέσῃ καινούριους
τρόπους ἐργασίας, καινούρια μέσα. Καί θὰ βάλει τότε καὶ
αὐτὸς σὺν νέες τοῦτες τέχνες καί δουλειές τὸ παιδί του.
Καί σ' ἄλλους πολλοὺς πατριῶτες του θὰ δώσει δουλειά.

Αὐτοὶ γίνονται οἱ πρὸ χρήσιμοι ἀνθρώποι σὲ μιὰ κοινω-
νία, ὅσοι κάνουν τὴ δουλειά τοῦ πατέρα τους, καλλιτερεύ-
οντάς καί μεγαλώνοντάς τὴνα. «Ὅσοι ἀφήνουν τὴν τέχνη
τοῦ πατέρα τους καί τὴν καταφρονοῦν, οἱ περισσότεροὶ χά-
νονται, δὲν κάνουν τίποτε καλό, οὔτε σὺν ἑαυτοὺς τους, οὔ-
τε σὺν ἄλλους. Θὰ καταστήσουν εἴτε ὑπάλληλοι μὲ μεγά-
λες ἀπαιτήσεις καί τιποτένιο μισθό, εἴτε τεμπέληδες δασκά-

λοι γιὰ ν' ἀποστραβώσουν τοὺς ἄλλους, εἴτε μετροῦδες, ἀ-
καμάτες καί παραλυμένοι — δηλαδή ἡ πόρρα μιᾶς κοινω-
νίας. Δασκάλοι δὲν πρέπει νὰ βγαίνουν ἀπὸ τοὺς τέτοιους
ἀνθρώπους. Στὴν Ἑλλάδα ἀπ' αὐτοὺς βγαίνουν καί οἱ κομ-
ματῶρες, γιὰτὴν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βουλευτῆ τους θὰ βροῦ-
νε καμιά θεσοῦλα κυβερνητικὴ νὰ κοινοποιήσουν, οἱ τιπο-
τένιοι!

Ὁ γεωργὸς ποῦ, μὲ ἡ δουλειά του καί τὴ δουλειά τοῦ
πατέρα του, γίνεται πλούσιος καί κατὰκρίνεται σὺν μικρο-
ἐμπόριο, ἐκεῖνος μὲ τὸν καιρό, ἢ τὸ παιδί του, φυσικά θὰ
κατασταλάξει μιὰ μέρα σὺν χώρα, γιὰ νὰ μεγαλώσει τὸ ἐμ-
πόριό του.

Μὰ νὰ φεύγουν οἱ φτωχοὶ ξευγολάτες ἀπὸ τὸ χωριό τους
γιὰ νὰ πάν σὺν πολιτείας καί σὺν ξενιτιά, εἴτε γιὰ νὰ
πλουτίζουν εἴτε γιὰ νὰ σπουδάσουν καί νὰ γίνουν μεγάλοι
ἀνθρώποι, — αὐτὸ ποτὲ δὲ βγαίνει σὲ καλό τους. Κανεὶς
ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔγινε ποτὲ οὔτε πλούσιος, οὔτε βγήκε μεγά-
λος. Οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι τόσο σπάνιες, ποῦ μήτε λογαριά-
ζονται.

Οἱ γονιοὶ οἱ γνωστικοί, ὅσοι νοιῶθουν ἀπὸ κόσμο, δὲ θὰ
σπρώξουν ποτὲ τὰ παιδιά τους σὲ τέτοιο στραβὸ δρόμο, πα-
ρὰ θὰ τὰ ἀνατρέψουν ἔτσι, ποῦ νὰ μείνουν σὺνὰ τους, καί
θὰ τὰ μάθουν ἀπὸ μικρὰ τὴν τέχνη τους. Ἐτσι μονάχα τὰ
παιδιά θὰ γίνουν ἀνθρώποι, δηλαδή χρήσιμοι σὺν
κοινωνία καί σὺν ἑαυτοὺς τους. Γιὰτὴν οἱ γνωστικοὶ ξέρουσι
πὺς ὁ ἀνθρώπος δὲ γίνεται οὔτε μὲ τὰ πολλὰ γραμμὰτα,
οὔτε μὲ τὰ πολλὰ χρήματα. Γίνεται μὲ τὴν οἰκογενειακὴ ἀ-
νατροφὴ καί μὲ τὴ δουλειά.

***

Σ' ὅποια μικρὴ πατρίδα καὶ ἂν γεννήθηκε ἢ καὶ ἂν ζεῖ ὁ
Ἕλληνας, ὅπου καὶ ἂν βρίσκεται, σὲ πολιτεία ἢ σὲ χωριό,
πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται καί νὰ φροντίζει γιὰ τὴν κοινω-
νία του, πρέπει νὰ θέλει νὰ φανεῖ χρήσιμος καί σ' αὐ-
τὴν, ὅπως θέλει νὰ εἶναι χρήσιμος σὺν ἑαυτοῦ του. Καί ὁ-
ταν φανεῖ χρήσιμος σὺν κοινότητά του, πάλι σὺν ἑαυτοῦ
του θὰ εἶναι χρήσιμος. Πρέπει νὰ νοιῶθει πάντα πὺς, θέ-
λοντας καί μὴ, εἶναι δεμένος μὲ τοὺς τριγυρινούς του,
τοὺς πατριῶτες του, καί νὰ τοὺς βοηθεῖ. Μόνο ἐκεῖνος ποῦ
βοηθεῖ τοὺς ἄλλους, μπορεῖ μὲ τὸ δίκιο του νὰ γυρεύει καί
ἀπ' αὐτοὺς βοήθεια. Πάλι καλὸ δικό του θὰ κάμει βοη-
θώντας τους. Ἡ ἀλληλοβοήθεια εἶναι δύναμη καί τοῦ κα-

θενός ανθρώπου και τῆς κοινότητος διης. Ἐκεῖνος πού δὲ βοηθεῖ, δὲν εἶναι ἄξιος νὰ τὸν βοηθοῦν και οἱ ἄλλοι, και δὲν τὴν πειράζει τὴν κοινότητα ἂν τύχει καὶ χαθεῖ.

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ κάθε τόπου, ἐκεῖνος και καλλίτερα μπορεῖ νὰ φροντίζει για τὸν τόπο του, γιατί ἐκεῖνος και πῶ κοντὰ εἶναι, και κάθε μέρα τὸν βλέπει, δηλαδή τὸν ξέρει καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον και τὸν πονεῖ περισσότερο.

Σὰν τί βοήθεια όμως πρέπει νὰ δίνει στοὺς τραγουρνοὺς του, και σὰν τί φροντίδα νὰ δείχνει για τὸν τόπο του ;

Πρέπει :

A'). Νὰ βοηθεῖ τὸν ἄλλο νάβρει δουλειά. Ὁ ἄλλος αὐτὸς φυσικά πρέπει νάβει ἄξιος νὰ δουλέψει. Ἄν εἶναι ἀκαμάτης, ἀνίκανος, ποῖος τοῦ φταίει ἂν χαθεῖ ; Ὁ καθένας ἄς κοιτάξει νὰ μεγαλώσει τὴν ἐργασία του, για νὰ μπορέσει και σ' ἄλλους συντοπίτες του νὰ δώσει δουλειά. Ὅσο μεγαλώνουν οἱ δουλειές τοῦ καθενός, τόσο χωροῦν και παίρνουν και ἄλλους Διημ. δουλειά γι' ἀνθρώπους.

B'). Νὰ φροντίζει για τὴ νεώτερη γενεά. Τὰ σχολεῖα νὰ καλλιτερέψουν. Ὅχι νὰ γίνον με περισσότερες τάξεις ἢ πότερους δασκάλους, παρὰ νὰ τὰ ἐπιβλέπουν καλλίτερα οἱ ἔφοροι, νὰ εἶναι πάντα καθαρά, ἀερικά, καλά χτισμένα, και ὅ,τι μαθαίνουν τὰ παιδιά νὰ τὸ μαθαίνουν ἀληθινά. Πολλὰ γράμματα δὲ θέλει ὁ πολὺς κόσμος. Τὰ παιδιά φτάνει νὰ μαθαίνουν καλά λιγοστὰ πράματα, ὅ,τι τοὺς χρειάζεται για τίς δουλειές τοῦ χωριοῦ ἢ για τὴν τέχνη τους, ὅχι ἄλλο. Πρέπει νὰ μαθαίνουν και τὴν ἐθνική τους ἱστορία, για νὰ ξέρουν τί εἶναι οἱ ἴδιοι, ποῖοι τοὺς γέννησαν, και ποῖοι εἶναι οἱ τωρινοὶ ἔχτροι τοῦ ἔθνους. Περισσότεροι δασκαλοὶ δὲν χρειάζονται, ἀλλὰ καλλίτεροι. Φαντάζεστε τί θὰ ἦταν για τὸ ἔθνος ἕνα διδασκαλεῖο, πού θὰ ἔβγαζε δασκάλους — ἀνθρώπους. Ἐπειτα και τοῦτο νὰ προσέχουμε : τὸ χωριό πού ἔχει δημοτικὸ σχολεῖο ἢ τετρατάξια ἀστική σχολή, δὲν ἔχει ἀνάγκη σχολαρχεῖο ἢ ἐφτατάξια ἀστική σχολή. Καὶ ἀκόμη λιγώτερο τοῦ χρειάζεται γυμνάσιο. Θὰ ἦταν πιά τρέλλα νὰ τοῦ φτειάσουν και πανεπιστήμιο.

Μὰ ἡ νεώτερη γενεά δὲν ἀνατρέφεται μονάχα με τὸ σχολεῖο. Τῶν παιδιῶν ταιριάζουν κινήγια, παιχνίδια, περιπάτοι, και νὰ ρίχνουν στοὺς σημάδι και νὰ πηδοῦν στίς τρεῖς, και νὰ παραβγαίνουν στοὺς τρέξιμο και στοὺς κολύμπι, και νὰ παλεῖουν, και νὰ ρίχνουν τὸ λιθάρι, και νὰ καβαλικεύουν ἄλλογα. Ἄμα τὰ παιδιά δὲν τὰ κάνουν αὐτὰ μονάχα τους, πρέπει οἱ γεροντότεροι νὰ τοὺς κεντοῦν και νὰ τοὺς σπρώ-

χνουν σ' αὐτὰ. Οἱ γέροι εἶναι ἄχρηστοι, και μάλιστα ἐπιζίνδυνοι, ἂν, ἐπειδὴ κουράστηκαν αὐτοὶ και ἀποκοιμοῦνται, θέλουν ν' ἀποκοιμήσουν και τὰ παιδιά τους. Τὰ παιδιά εἶναι ἢ μελλοῦμενη ζωὴ τοῦ ἔθνους. Πρῶτα ἀπ' ὅλα αὐτὴν πρέπει νὰ σεβόμαστε.

Γ'). Νὰ φροντίζει για κοινοτικά ἔργα — νὰ φυλάγουν τὰ χωράφια και τ' ἀμπέλια ἀπὸ καλοὺς δραγάτες τὰ δάση ἀπὸ δασοφύλακες ἐμπιστευμένους νὰ σιάζονται οἱ τοπικοὶ δρόμοι, ἢ νὰ φτειάνονται καινούργιοι ἂν χρειάζονται, νὰ χτίζονται πετρογέφυρα, νὰ διορθώνονται τὰ σχολεῖα, και για ὅλ' αὐτὰ νὰ συναίονται χρήματα.

***

Κοντὰ στὴ Σπάρτη εἶναι ἕνα χωριό, πού τὸ λένε Βαμπακοῦ. Μερικοὶ χωρικοὶ φύγανε στὴν Ξενιτιά και ξαναγύρισαν πίσω, ἄλλος με δίχως χρήματα, ἄλλος με λιγοστὰ. Ἄλλὰ γνωστοῖκοι ἄνθρωποι, και κείνοι πού ἔφυγαν κι ὅσοι μείνανε στὸ χωριό. Σύναξαν λοιπὸν κάμποσα χρήματα, και ἐπειδὴ ὁ δήμαρχος ἦταν κομματάρχης τοῦ βουλευτῆ και ἴσως ὅχι πολὺ τίμιος ἄνθρωπος, και ἐπειδὴ ὁ δήμος ὅλος μαζί δὲν εἶναι τόσο συμμαζεμένος σὰν ἕνα χωριό μοναχό, και ἐπειδὴ τὸ κράτος εἶναι πολὺ μακριά και δὲ βλέπει τόσο καλά τίς καθημερινές ἀνάγκες τῶν χωριανῶν, ὅπως τίς βλέπουν οἱ ἴδιοι οἱ χωριανοί, — γι' αὐτὰ ὅλα πάμισαν κ' ἔκαναν κοινότητα στὸ χωριό τους και τὴν ὀρίζουν αὐτοί, για νὰ εἶναι και βέβαιοι πὸς τὸ χρῆμα πού σύναξαν για τὸ κοινό δὲ θὰ πάγει στὰ χαμένα.

Ἀπὸ τὰ 1898 στὴ Βαμπακοῦ ὑπάρχει κοινότητα πού φροντίζει για ὅλα τὰ γενικά ζητήματα τοῦ χωριοῦ — διορθώνει τὸ σχολεῖο, μεταφέρει τὸ νεκροταφεῖο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, για τὴν υγεία τοῦ τόπου, — ἀρχίζει ὑδραυλικά ἔργα για νὰ ποτίζονται καλλίτερα τ' ἀμπέλια και τὰ περιβόλια, — σιάχνει τοὺς τοπικοὺς δρόμους και τὰ γεφύρια — βάζει καλοὺς δραγάτες, και θὰ καταπιστεῖ με τὸν καιρό κι ἄλλα πολλὰ χρήσιμα ἔργα.

Ἄμα τὰ χωριά προκόβουν, οὔτε στὴν Ἀμερική θὰ πηγαίνουν οἱ χωριανοὶ για νὰ πλουτάνουν, οὔτε στίς πολιτείες για νὰ σπουδάσουν, οὔτε στὴν Ἀθήνα για νὰ βρῖσκουν θέσες.

Αὐτὸ πού κάνει ἡ Βαμπακοῦ στὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ ἔχει γνωστοῖκοι χωριάτες πού καταλαβαίνουν τὸ συμφέρο τους, αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ κάνουν ὅλες στὴν Τουρκία οἱ

έλληνικές κοινότητες, από τὰ παλιὰ χρόνια. Ὁ Τοῦρκος, φρόνιμος, ἄφησε τοὺς Ἕλληνας νὰ κυβερνῶνται μόνοι τους, κατὰ πῶς θέλουν αὐτοί. Δὲ σκοτίζεται γιὰ τὰ ἐσωτερικά τους ζητήματα. Γυρεύει μονάχα τὰ δούσιματα, βρίσκει λογῆς ἀφορμὲς καὶ βάζει τὸν κόσμον σὲ μπελάνδες, καὶ γιὰ κανενὸς τὸ καλὸ δὲ νοιάζεται. Καὶ στὴ Βουλγαρία, ὡς τὰ τώρα, ὅπου βρίσκονταν Ἕλληνες ἦταν κ' ἑλληνικὲς κοινότητες, καὶ ὅταν ἀποφάσισαν οἱ Βούλγαροι νὰ ξεκατώσουν τὸν Ἑλληνισμό ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμιλία, καταστύριψαν τὶς κοινότητες, ἄρπαξαν δηλαδὴ ἐκκλησιαστικὰ καὶ σχολειὰ, ἔδωξαν δεσποτάδες, παπάδες καὶ δασκάλους, ρήμαξαν κοινοτικὰ χτήματα, τρόμωξαν τὸν κόσμον — καὶ πᾶν οἱ κοινότητες. Οἱ Ἕλληνες αὐτοί, οἱ κακώτερους, μὴ βρίσκοντας πιά κοινότητες νὰ ζήσουν, ἄφησαν τὰ σπίτια τους καὶ τὰ χωράφια τους κ' ἔφυγαν σὲ τόπους πρὸ φιλόξενους.

Στὴν Τουρκία οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες θὰ βρίσκονταν καλὰ, ἂν δὲν ἦταν οἱ Τοῦρκοι τόσο ἐλεεινοί. Στὴ Βουλγαρία οἱ Ἕλληνες θὰ ζούσανε καλὰ, ἂν τοὺς ἄφιναν οἱ Βούλγαροι τὶς κοινότητές τους. Καὶ στὴν Ἑλλάδα θὰ ζούσανε καλλίτερα οἱ Ἕλληνες, ἂν τὸ κράτος καταλάβαινε πῶς τὸ φυσικὸ τοῦ Ρωμοῦ εἶναι νὰ ζεῖ σὲ κοινότητες ἰδιοκυβερνήτες. Ὁ Κράτος, μὴν τοῦ παίρνεις τοῦ Ρωμοῦ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ χωριὸ του, μὴν τοῦ κάνεις σὺ σχολειὰ, μὴν τοῦ διορίζεις σὺ τοὺς δασκάλους, μὴν τοῦ φυλάς σὺ τὰμπέλια, τὰ χωράφια, τὰ δάση, μὴν τοῦ φτειάχνεις σὺ τοὺς τοπικοὺς δρόμους, γιὰτὶ τὸν λύνεις ἔτσι ἀπὸ τοὺς δεσμούς του μὲ τὸ χωριὸ του. Σὺ ἔχεις ἄλλες δουλειὲς γενικώτερες. Αὐτὲς νὰ κοιτάξεις! Ἐμᾶς μονάχα νὰ μᾶς ἐπιθεωρεῖς, νὰ μᾶς παίρνεις στρατιῶτες, νὰ μᾶς ζητᾶς φόρους καὶ νὰ μᾶς βοηθεῖς, ἂν μπορεῖς, νὰ βρίσκουμε κεφάλαια γιὰ μεγάλες ἐπιχειρήσεις.

Ὅπου βρεθοῦνε δέκα Ρωμοὶ φτειάνουν κοινότητα. Συνάξουν πρῶτα χρήματα γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Ἄμα τὴ χτίσουν φέρνουν παπᾶ. Ἐπειτα καὶ τὶς γυναῖκες τους. Ὅστερα, μὲ τοὺς δίσκους τῆς ἐκκλησιάς, συνάξουν χρήματα καὶ φτειάνουνε σχολειό. Τέλος φέρνουνε δάσκαλον γιὰ τὰ παιδιὰ τους — καὶ νάτην ἡ κοινότητα.

Πρέπει στὴν Ἑλλάδα νὰφίσουν ἐλεύθερα ξανά τὶς κοινότητες νὰ φυτρώσουν. Μὲ τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση — ὅπου καθένας θὰ κυβερνᾷ τὸ χωριὸ του, καὶ στὸ κράτος μονάχα θὰ πληρώνει τοὺς φόρους, θὰ δίνει

ὅτι μπορεῖ γιὰ τὰ μεγάλα ἔθνη ἐργάζεσθαι, καὶ θὰ κάνει τὸ στρατιωτικὸ του — τὸ κράτος θὰ ἔχει κερδὸ νὰ σκεφτεῖ καὶ νὰ φροντίσει γιὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Καὶ ἔτσι, ἐπειδὴ περιοσσότεροι θὰ κυβερνοῦν τὰ χωριά τους, λιγώτεροι θὰ καταπιάνονται νὰ κυβερνήσουν τὸ κράτος, καὶ ἴσως καλλίτεροι.

Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι μιὰ οἰκογένεια ἀπὸ Ἑλληνικὰς κοινότητες. Αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἴδοῦμε ξάστερα ὄλοι.

Καὶ εἶδες σὲ μιὰν οἰκογένεια, σὰν ὄλοι εἶναι γεροὶ καὶ δουλεῖ οὐ καθένας, πόση εὐτυχία καὶ πόση χαρὰ βασιλεύει, καὶ τί προκοπὴ; Ὁ καθένας ξέρει τὴ θέση του, δὲ λαθεύει, καὶ βοηθεῖ καὶ τοὺς ἄλλους. Κ' εἶδες σ' ἄλλην οἰκογένεια, ποὺ εἶναι ποῖος ἀρρωστος, ποῖος ἀδύνατος, καὶ κανεὶς δὲ δουλεύει, πόση γοῖνια καὶ δυστυχία σωριάζεται; Ὁ καθένας ρίχνει τὰ λάθη στοῦ ἄλλου τοῦ τῆ σάχη, καὶ δὲ βοηθοῦνται ἀναμεταξύ τους, καὶ μαλώνουν ἀτέλειωτα.

Ἔτσι καὶ τὸ ἔθνος. Εἶναι μιὰν οἰκογένεια ἀπὸ κοινότητες. Ὅταν οἱ κοινότητές του — οἱ πολιτεῖες καὶ τὰ χωριά του — ἔχουν ὑγεία, δουλειὰ καὶ προκοπὴ, κοίταξε πῶς προκόβει καὶ τὸ ἔθνος ὄλο. Ὅταν πάλε οἱ κοινότητές του εἶναι ἀρρωστιάρικες, καὶ οἱ ἄνθρωποι μισοδουλοῦν, δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι, γκρινιάζουν, παραπονοιοῦνται, καλλιοτραβοῦνται, καὶ γίνονται κόμματα, κοίταξε τὸ ἔθνος ὄλο πῶς παραλεῖ καὶ στενοχωριέται καὶ δὲ σαλεύει πιά.

Τὸ ἔθνος μας ὀλάκερο πάλι μὲ κοινότητες πρέπει νὰ κυβερνηθεῖ, καὶ μόνο μὲ κοινότητες θὰ προκόψει.

Ἡ δουλειὰ θὰ ζωντανέψει ἢ θὰ δυναμώσῃ τὶς κοινότητες. Καὶ ἅμα ζωντανέψουν καὶ δυναμώσουν αὐτὲς, τότε θὰ θεριέψῃ τὸ ἔθνος.

ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ

Είναι ή «Γ' ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ» του πού την άπειθύνει «στούς έξοκλαβωμένους και στούς άξοκλάβωτους "Έλληνες, γιατί έλεύτεροι "Έλληνες δέν υπάρχουν πιά ή άκόμη». Γράφτηκε στη Ρώμη στις 7 του Σεπτέβρη 1909 και δημοσιεύτηκε στον έριθ. 361 του «Νουμά» (11 του Οκτώβρη 1909). Όταν κυκλοφόρησε τό φύλλο, ύστερα από λίγες μέρες ό κ. Γ. Φιλάρετος έγραψε στο «Ριζοσπάστη» του άρθρο φλογερό έναντίο του και ζήτησε από τόν τότε παντοδύναμο «Στρατιωτικό Σύνδεσμο» τήν πάψη του γιατί τόλμησε, λέει να γράφει στη Δημοτική γλώσσα ένφ έϊτανε δημόσιος ύπάλληλος! Σ' άπάντηση τής άστείας αυτής φοβέρας, μουστειλε ό Δραγούμης τήν παρακάτω παλληγκαρία έπιστολή, πού δημοσιεύτηκε ως «Δήλωσή» του στην πρώτη σελίδα, πρώτη στήλη, του άριθ. 372 του «Νουμά» (27 του Δεκέβρη 1909):

Λόντρα 16/29 του Δεκέβρη 1909

Φίλε Ταγκόπουλε,

Ό κ. Φιλάρετος, νομικός άνθρωπος, καλεί με τό «Ριζοσπάστη» του τό «Στρατιωτικό Σύνδεσμο» να λάβει τά μέτρα του «κατά τών υπό του δημοσίου ταμείου πληρωνομένων άηδών και έπιβλαβών μαλλιαρών».

Μά μου φαίνεται ό ποινικός νόμος δέν τιμωρεί εκείνους πού γράφουν τή γλώσσα τής μάνας τους, ούτε ύπάρχει κανένα έγκλημα στο νόμο πού να λέγεται «μαλλιαροσύνη». Όσο για τό σύνταγμα, αυτό αναφέρει ότι ή συνείδηση τών Έλλήνων είναι έλεύθερη.

Όστόσο, επειδή κάθε καλός νομικός ξαίρει και άλλα μονοπάτια τών νόμων, και μπορεί να είναι άνάγκη να πιει κανείς από μάς τούς δημοτικιστές τό «κόνειον» για να σωθει τό Έθνος, θέλω να ξαίρει ό κ. Φιλάρετος ότι «ό υπό τό ψευδώνυμον "Ιδας» είμαι εγώ πού υπογράφω όπως θα δήτε παρακάτω, και ότι δέν είμαι «μαλλιαρός πρόξενος» τώρα, παρά «μαλλιαρός διπλωμάτης», και ότι τήν προκήρυξή μου τής 7 του Σεπτέβρη τήν έστειλα όχι «δήθεν εκ Ρώμης», παρά άληθινά από τη Ρώμη όπου είμουν τότε διορισμένος, και ότι τέλος τώρα βρίσκομαι εδώ διορισμένος. Έτσι, ξαίροντας ό Στρατιωτικός Σύνδεσμος πού βρίσκομαι και ποιός είμαι, θα μπορέσει, άν θέλει, εύκολώτερα να με καταδιώξει.

Με τιμή

Ι. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Τό παλληγκαρίο αυτό γράμμα πόσο συνταιριασμένο είναι με κείνα πού λέει, σε τούτη άκουβός τήν «Προκήρυξη» του, πώς «ήμα είναι γεμάτος ό άνθρωπος από ένα σκοπό. τά έμποδία του φαίνονται παιγνίδια και οι άνθρωποι μύγες!»

Σάν τονέ ρώτησα, τότε πού πρωτοβγήκε βουλευτής στη Φλώρινα, πούδ πρόγραμμα πολιτικό θα ζήτησει να εφαρμόσει μέσα στη Βουλή, μου είπε :

... Μου είταν εύκολο σε δέκα δεκαπέντε άράδες να δώσο τό πρόγραμμά μου. Μά τό πρόγραμμά μου τό πολιτικό βρίσκεται πλατιά χαραμμένο στην προκήρυξή μου «Στρατός και άλλα», καθώς και στα βιβλία μου. Φυσικά, μπαίνοντας κανείς στην πράξη, μπορεί ναλλάξει στη μορφή μερικώς από τις ιδέες του, μά στην ούσία θάν τις άφίσει άπειραχτες.

ΓΥΡΕΥΟΥΝ στρατό. "Ας τόν κάνουν, αυτό θέλουμε και μεϊς. Και για να γίνει, χρειάζονται όχι μόνο χρήματα παρά και στρατιωτικό πνεύμα και στρατιωτικός χαρακτήρας. Μά ξπειτα; Γιατί χρειάζεται ό στρατός; Ξεκαθόρισαν τάχα καλά στο μυαλό τους τι είναι να κάνει ό στρατός πού θα γίνει; Και πώς σχετίζεται ό στρατός με όλα τά άλλα; "Αν τούς ρωτήσεις, θα σοι ποϊν: ή τιμή του κράτους τό άπαιτεί, ή ή μεγάλη ιδέα. "Όμως τό κράτος είναι χάροβαλο και τιμή δέν έχει, όσο για τη μεγάλη ιδέα γίνηκε ψέμα. Και ίσως ήθετε τέλος ό καιρός να γίνουμε ό Έλληνες ά ν θ ρ ω π ο ι . Τό μυαλό μας είναι χαλασμένο, ό χαρακτήρας μας σαπισμένος ή σκλαβωμένος, ή πολιτική μας ύπόσταση άνήθικη, ή ύπαρξή μας όλη μικρομένη, στραβωμένη και κακομοιριασμένη. Δέν είμαστε έλεύτεροι, όμως είμαστε ζωντανόι και διόλου εκφυλισμένοι. Τά κορμιά μας είναι γερά. Ό εκφυλισμός, καθώς θεβαιώνουν οι γιατροί, είναι φαινόμενο μόνο σαματικό, και τόν φέρνει ή σύφιλη, ή φθίση και οι θέρμες. Εύτυχώς οι Έλληνες, άν βγαίεις μερικώς Έλληνικούς τόπους, όπου τά χαλιονέρια βγαίνουν θέρμες, είμαστε όλο υγεία. Εκφυλισμός στο χαρακτήρα και στο μυαλό δέν μπορεί να ύπάρξει. Σ' αυτά ύπάρχουν μονάχα κάποιες αρρώστιες κι αδυναμίες. Μά κι αυτές γιαιτρεύονται. Φτάνει τά σώματα να είναι γερά.

1

ΧΑΡΒΑΛΟ. Τό κράτος αυτό, ή μικρή Ελλάδα, με τά σύνορά της τά κατεβασμένα στούς κάμπους τής Θεσσαλίας, ή πρέπει να μεγαλώσει ή θα χαθεί. Να διορθωθεί και να

γίνει τέλειο κράτος, σάν τὸ Βέλγιο, δὲ γίνεται. Γιατὶ τὸ παίρνουμε γιὰ ὀριστικὸ τὸ κράτος αὐτό, καὶ ἀπαιτοῦμε νὰ διοικηθεῖ τέλεια, καὶ χανόμεστε σὲ ἄγονες προσπάθειες γιὰ νὰ τὸ στολίσουμε σὰ νύφη μὲ τιμὴ καὶ ὅλα τὰ χρειάζουμενα προικιά, δὲν τὸ ξέρω. Πολλὲς αἰτίες θὰ μπαίνουν στὴ μέση γιὰ νὰ βρισκόμαστε σὲ μιὰ τέτοια διάθεση. Ἐνα ξέρω μόνον, πὼς τὸ κράτος αὐτὸ εἶναι προσωρινό, καὶ γιὰ τέτοιο πρέπει νὰ τὸ λογαριάζουμε.

Καὶ γιατί εἶναι προσωρινό ; Γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει τόσο μικρὸ πού εἶναι, ἂν δὲν ἀφεθεῖ ἥσυχο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πού ζοῦν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά του. Καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ δὲ θὰ τὸ ἀφήσουν ἥσυχο. Λέτε νὰ εἶναι τόσο κακοπατριώτες ; Ὅχι, μὰ νοιώθουν πὼς πρέπει ἐκεῖ νὰ κολλήσουν κι αὐτοὶ, μὲ τὰ ἀμπελοχώραφά τους, τὰ χωριά τους, τὶς πολιτεῖες, τὰ δάση, καὶ τὶς βοσκήες πού ὀρίζουν.

Κανένας μικροπολιτικός, ὅπως εἶναι ὅλοι ἐπάνω - κάτω ὅσοι διοίκησαν ὡς τώρα τὸ κράτος, μπορεῖ νὰ πεῖ, (μὲ τὸ νοῦ του βέβαια) : «Κρίμα νὰ ὑπάρχουν οἱ ἔξω Ἕλληνες ! Δὲν πᾶν στὸ διάολο ! Καλὰ εἶμαστε ὅπως εἶμαστε. Τὸ κράτος εἶναι τοιφήλι μας». Ναι, βέβαια, κρίμα εἶναι, μὰ τί νὰ γίνει πού ὑπάρχουν ; Ὁ διάβολος δὲν τοὺς θέλει. Λοιπὸν νὰ μείνει τὸ κράτος ἥσυχο ἀπ' αὐτοὺς μὲ κανένα τρόπο δὲ γίνεται.

Τὶ ἐμποδίζει ὅμως αὐτὸ νὰ εἶναι τὸ κράτος, κράτος ἀληθινό ; Ἐμποδίζει πολὺ. Τὸ κράτος γι' αὐτοὺς πρέπει νὰ ξεδεύει χρήματα γιὰ στρατὸ, γιὰ ναυτικὸ, γιὰ σχολειὰ στὴν Τουρκιά, γιὰ προπαγάντα, γιὰ προξενεῖα. Καὶ τὰ χρήματα δὲν τὰ πληρώνουν αὐτοὶ, παρὰ ὁ λαὸς πού κατοικεῖ μέσα στὰ σύνορα τοῦ κράτους. Μὰ ὁ λαὸς αὐτὸς τὰ πληρώνει, γιὰ νὰ γίνουν προπάντων διάφορα ἄλλα πράγματα, πού τὰ ἔχει ἀνάγκη αὐτός. Ὁ λαὸς θέλει συγκοινωνίες, σιδηροδρόμους, δρόμους, τηλεγράφους, ταχυδρομεῖα, ἐπιχωμάτωση βάλτων, ὑδραυλικά ἔργα, σχολειὰ, δικαστήρια, λιμάνια, φάρους, χωροφύλακες, δραγάτες, ἀστυνόμους τελωνεῖα καὶ ἄλλα. Ἀραγε φτάνουν τὰ χρήματα πού πληρώνει αὐτός, φτάνουν γιὰ νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ, καὶ νὰ γίνουν μαζὶ καὶ ὅλα τ'ἄλλα, ὅσα χρειάζονται οἱ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα Ἕλληνες ; Οἱ προϋπολογισμοὶ τοῦ κράτους γι' αὐτὸ προπάντων δὲν βγαίνουν σωστοί, καὶ ἔχουν ἐλλείμματα, καὶ γι' αὐτὸ γίνηκαν τόσα δάνεια. Τί νὰ πρωτοκάνει τὸ κράτος ; Ποιους νὰ πρωτοκοιτάξει ; Τοὺς μέσα Ἕλληνες καὶ τὶς ἀνάγκες τους ; ἢ τοὺς ἔξω καὶ τὶς δικῆς τους ἀνάγκες ;

Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μεγαλώσει τὸ κράτος, νὰ κάνει καινούρια σύνορα, πλατύτερα, καὶ νὰ πάρει μέσα στὰ σύνορά του τὰ καινούρια τοὺς περισσότερους τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς ἔξω Ἕλληνες. Ὅσοι περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἔξω Ἕλληνες γίνουν μέσα Ἕλληνες, τόσο καλλίτερα θὰ μπορέσουν νὰ σταχτοῦν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ὄχι μόνο γιατί τὸ κράτος δὲ θὰ ἔχει πιά νὰ κοιτάζει τόσους πολλοὺς ἔξωμεριτες, μὰ γιατί θὰ γίνει καὶ μεγαλύτερος ὁ τόπος καὶ πρὸ πλούσιος.

Ὁ μικροπολιτικός πού μίλησε καὶ προωτήτερα, θὰ μᾶς διακόψει ἐδῶ καὶ θὰ μᾶς πεῖ : «Δόξα σοι ὁ Θεὸς πού ἀνγνωρίζετε καὶ σεῖς τὴν ἀδυναμία μας νὰ ἐπικρατήσουμε ! Καὶ ὅμως, μολαταῦτα, εμεῖς δὲν ἐπάφημε ποτὲ νὰ θέλουμε νὰ μεγαλώσει τὸ κράτος, καὶ ὅλο πικρίζουμε νὰ τὸ μεγαλώσουμε».

Αὐτὰ εἶναι λόγια τοῦ μικροπολιτικοῦ. Μὴν τὰ πιστεύετε, ὅπως οὔτε ὁ ἴδιος δὲν τὰ πιστεύει. Πρῶτα πρῶτα δὲ χρειάζονται μόνο χρήματα γιὰ νὰ ἐπάρξει ἓνα κράτος. Ἐπειτα εἶναι βέβαιο ὅτι γίνονται κατάχρησες καὶ σπατάλες στὸ χρέμα. Καὶ τώρα ἂς δοῦμε ἂν ἔκανε ὁ μικροπολιτικός φαφλατᾶς τίποτε γιὰ νὰ μεγαλώσει τὸ κράτος.

Ἐπειδὴ τὸ ἔθνος αἰσθάνεται πὼς πρέπει νὰ ἐνωθεῖ γιὰ νὰ ζήσει ὅπως τοῦ ταιριάζει, ὁ μικροπολιτικός τοῦ Ἑλλαδικοῦ κράτους δὲν τολμᾷ νὰ τοῦ ἀντεῖπει, καὶ κάνει πὼς προσπαθεῖ νὰ μεγαλώσει τὸ κράτος, δηλαδὴ κάνει πὼς κάνει ἐθνικὴ πολιτικὴ. Ὅμως ἄλλο ἀπὸ εὐχὲς ἀπλές, ἀπὸ εὐσεβεῖς πόθους, ἀπὸ λόγια παχειὰ καὶ ἀπὸ σπασμαδικὰ κινήματα (ὅταν παραφουσκώνει τὸ ρέμα) δὲν ἔκανε ποτὲ ὁ μικροπολιτικός. Ποτέ του δὲν προσπάθησε νὰ τὸν κάνει δουλειὰ του συστηματικὴ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἔνωσιν τῆς φυλῆς. Ποτέ του δὲν ἔκανε οὔτε καν σχέδιο ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, οὔτε σύμφωνο οὔτε ἀσύμφωνο μὲ τὶς ἀνάγκες ἢ τοὺς πόθους τοῦ ἔθνους. Καὶ ἂν λέει πὼς ἔχει σχέδιο ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, μὴν τὸν πιστεύετε, σὰς γελᾷ, εἶναι ψέματα. Οὔτε καν στοχάστηκε ποτέ νὰ κάνει τέτοιο σχέδιο. Οὔτε συλλογίστηκε ποτέ αὐτὸ τὸ ζήτημα περισσότερο ἀπὸ πέντε λεπτὰ κάθε ἔξη μῆνες, ἢ ὅταν τύχει μεγάλη σφίξη. Οὔτε ξέρει τίποτε γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἔθνους. Οὔτε καν τὴ γεωγραφία τῶν Ἑλληνικῶν τόπων ξέρει. Οὔτε θέλησε ποτέ νὰ τὴν μάθει. Κι ὅταν τοῦ εἶπαν πὼς δὲν κάνει τίποτε, ὀχυρώθηκε πίσω ἀπὸ τὴν ἀχρηματία τοῦ κράτους καὶ τὶς σοφὲς συμβουλῆς τῶν μεγάλων τῆς γῆς. Καὶ γιὰ νὰ γελάσει καλλίτερα τὸ ἔθνος, στολίστηκε μὲ ὅλη τὴ σοβαρότη-

τα, τὸ μυστικισμὸ καὶ τὴν «εὐμβρόθεια», ποὺ τοῦ ταιριάζει τόσο ἀσχημῶς, καὶ εἶπε ὑποκριτικῶς, μὲ τεχνητὴ ἀνυπομονησία : «Γιὰ ὄνομα Θεοῦ, μὴν τύχει καὶ κουνηθῆτε. Οὔτε νὰ ἀναφέρετε κἀν τέτοια ζητήματα. Μπορεῖτε, μὲ μιὰ ἀπροσεξία σας, νὰ καταστρέψετε τὸ πᾶν». Καὶ τὸ πᾶν αὐτὸ εἶναι ἓνα πᾶν — μέγιστο μηδενικό.

Δὲν ἔχουμε βέβαια ἀναρίθμητα χρήματα, μὰ πρῶτα γίνονται σπατάλες, κ' ἔπειτα, μ' αὐτὰ ποὺ ἔχουμε, μποροῦμε νὰ κάνουμε πολλά, ἂν θέλουμε νὰ κάνουμε πολλά. Καὶ μὲ τὴν ὁργάνωση τῶν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα κοινοτήτων, μποροῦμε νὰ βροῦμε καὶ ἄλλα χρήματα, πόρους ταχτικούς, (ἀφίνω τοὺς ἐχτάχτους), γιὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους, γιὰ τὴν ἔνωσή του.

Πότε περιμένουμε νὰρχίσουμε νὰ τὸ κάνουμε ὅλοι — μέσα καὶ ἔξω Ἑλληνες — δουλειὰ μας αὐτὸ, δὲν ξέρω. Μὰ ἂν δὲν τὸ κάνουμε δουλειὰ μας, δὲ θὰ γίνῃ ποτὲ πραγματικότητα, καὶ τότε περιττὸ εἶναι νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ δουλεύεται καὶ τὸ χάρβαλο αὐτὸ ποὺ λέγεται Ἑλλαδικὸ Βασίλειο.

Καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν γιὰ τὴν ἔνωση θὰ διορθωθοῦν κάπως, ἔξω ἀπὸ τὰ οικονομικά, καὶ οἱ χαραχτῆρες, γιὰτὶ δὲ φτάνει μόνο χρῆμα γιὰ νὰ φτιαστέῃ κράτος. Δὲν εἶμαστε δυνατοὶ οικονομολόγοι, (δηλαδὴ στενόμεναλοι θετικιστές), γιὰ νὰ στοχαζόμεσθε τὸν κόσμον μόνο οικονομολογικῶς. Οἱ χαραχτῆρες τονώνονται μὲ τὴν κακοπέραση καὶ τὸν ἀγῶνα, καὶ χαλαρώνονται μὲ τὴν ἡσυχία καὶ τὴν καλοπέραση.

Ὡς τόσο, καὶ ἔτσι ποὺ εἶναι τὸ κράτος, καὶ ὡς ποὺ νὰ μεγαλώσει, μπορεῖ κάπως καλλίτερα νὰ διοικηθεῖ, ἂν δηλαδὴ διοικηθεῖ φυσικώτερα, Ἑλληνικώτερα, καὶ τότε θὰ περιοριστοῦν μερικὲς χάρες ποὺ φέρνουν σπατάλες, καὶ θὰ ἐντοπισθοῦν μερικὰ ρουσφέτια ἐπαρχιακά στὶς ἐπαρχίες τους, ἀντὶ νὰ μολύνουν ὅλο τὸν ὁργανισμὸ τοῦ κράτους. Μὰ πῶς θὰ γίνῃ αὐτό, θὰ τὸ δείξουμε στὸν παραῤῥαφο 4.

Τώρα μονάχα πρέπει λοιπὸν νὰ σημειώσουμε, πῶς τὸ χάρβαλο κράτος τὸ Ἑλλαδικὸ, εἶναι προσωρινό, καὶ ἔγινε γιὰ νὰ εἶναι ἐργαστήρι, γιὰ νὰ κατορθωθεῖ ἡ ἔνωση τοῦ ἔθνους. Ἐχεὶ κανεὶς καμιάν ἀντίρρηση γιὰ τὴ λέξη «Χάρβαλος»; Ἡ θέλει νὰ τοῦ ζωγραφίσουμε τὰ χάλια ποὺ ξέρει; Ὅσο γιὰ τὴ λέξη «προσωρινό», δὲ δεχόμεσθε καμιάν ἀντιλογία. Τὸ κράτος αὐτὸ πρέπει νὰ μεγαλώσει.

ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ. Μὰ τότε, ἀφοῦ πρέπει νὰ μεγαλώσει τὸ κράτος, γιὰτὶ εἶναι ψέμα ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα; Δὲν εἶναι ταχτὸ ἴδιο πρῶτα ἡ μεγάλη ἰδέα καὶ ἡ ἰδέα ποὺ λέμε ἐδῶ πέρα, πῶς πρέπει δηλαδὴ τὸ κράτος νὰ κάνει σύνορα πλατύτερα καὶ νὰ πάρει στὰ σύνορά του μέσα καὶ τοὺς ἔξωμερίτες τοὺς περισσότερους; Ὁχι.

Ἡ μεγάλη ἰδέα εἶναι μιὰ θύμηση ποὺ ἀπόμεινε, γῶθηκε βαθεῖα καὶ φώλιασε μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ Ρωμοῦ, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ οἱ Τοῦρκοι, στὰ 1453 πήρανε τὴν Πόλη. Εἶναι ἡ θύμηση πῶς ὁ Ρωμιός, μὲ τὴν Πόλη πρωτεύουσα, ὠρῖσε τὴν Ἀνατολὴ στὰ περασμένα χρόνια, τὸ Ἀνατολικὸ δηλαδὴ κράτος μὲ τοὺς πελλοὺς λαοὺς, ποὺ τὸ κληρονόμησε σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ρωμαιοὺς. Καὶ τὴν κληρονόμησε τότε φυσικὰ ὁ Ρωμιὸς τὴν Ἀνατολή, ὡς κράτος ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοὺς, ἀφοῦ τὴν εἶχε πρῶτα καταχτήσει ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὸν Μέγα Ἀλέξαντρο, ἀλλὰ πρὸ πάντων μὲ τὸν πολιτισμὸ του, ποὺ στὸν ἀρχαῖο καιρὸ ἦταν ὁ πρῶτος πολιτισμὸς, καὶ ποὺ τὴν ἔβλεπε καὶ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία στὰ δίχτυα του, τὴν ἔβλεπε καὶ αὐτὴν μέσα στὸ σακκί, καὶ τὴν ἔκανε ὄργανο ἠθικῆς ἐπιβολῆς. Ὁ Ἑλληνισμὸς λοιπὸν, ἀπλωμένος πᾶν ἀνώτερος πολιτισμὸς, σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, ἔγινε Χριστιανισμὸς, καὶ κράτησε τὴν Ἀνατολὴ μὲ τὴ θρησκεία στὰ χέρια του. Ὁ ἴδιος Ἑλληνισμὸς, ὁ πῶς ξυπνὸς καὶ πῶς ἄξιος λαὸς τῆς Ἀνατολῆς, μῆκε στὸ νόημα τοῦ τί θὰ πῆ μηχανισμὸς τοῦ Ρωμαιοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους, τὸν κατάλαβε καλὰ, καὶ τὸν πήρε καὶ αὐτὸν στὰ χέρια του.

Μὰ, ἀφοῦ ἔζησε πάμπολα χρόνια, ἄρχισε καὶ ἔλειπε τὸ Ἀνατολικὸ κράτος (ὅπως κάθε πολιτικὸς ὁργανισμὸς), καὶ ἤρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸ ἄρπαξαν.

Τετρακόσια χρόνια ἔμειναν ἔπειτα οἱ Ἑλληνες σχεδὸν ἀπολιθωμένοι καὶ μαζί τους πέτωσε καὶ τὸ μῖσος γιὰ τὸν ἀντίχριστο τὸν Τοῦρκο, καὶ ἡ θύμηση, ἡ γλυκόπικρη, πῶς ἄλλοτε ὠρῖζαν αὐτοὶ τὴν Ἀνατολή, ποὺ τὴν ἔφτιασαν αὐτοὶ μὲ τὸν πολιτισμὸ τους καὶ κληρονόμησαν αὐτοὶ τὴν πολιτικὴν τῆς κυριαρχία ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοὺς. Καὶ σιγὰ σιγὰ ἡ ἐπιθυμία καὶ φαντασία ζωηρή. Αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία καὶ φαντασία τοὺς σήκωσε στὸ πόδι στὰ 1821. Νὰ δομηθοῦν κατεπάνω στὸν Τοῦρκο καὶ νὰ τοῦ ξαναπάρουν τὴν Πόλη καὶ τὴν Ἀγία Σοφία, καὶ νὰ τὸν διώξουν τὸν ἄπιστο ἀπὸ τὴν Ἀνατολή.

ή ολόκληρα. Καθώς βλέπετε, είχε και κάτι τι χριστιανικό και στυγροφορικό ή όρμη ή αυτή. Οι Έλληνες αγωνίστηκαν και σαν Χριστιανοί και σαν έθνος, που γυρεύει να κάνει κράτος δικό του, ανεξάρτητο.

Μά δεν ήταν πια οι Ρωμαίοι αυτού για να τους δείξουν πως φρεϊάνονται και πως κυβερνιούνται τα μεγάλα κράτη με τους πολλούς λαούς.

Στο άναμεταξύ αυτό σταμάτησε και ο Έλληνικός πολιτισμός εκεί που τον άφησαν οι άνθρωποι του 1453, ενώ ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός ίσα ίσα από κείνον τον καιρό άρχισε να έπαιρνε ολοένα δρόμο και κυρίως τον κόσμο. Και έτσι στα 1770 και στα 1821 που ξύπνησαν και σηκώθηκαν πρώτα από τους Ανατολικούς λαούς οι Έλληνες και χτύπησαν τον Τούρκο, δεν είχαν πια στην Ανατολή την ήθικη επιβολή που είχαν άλλοτε. Και οι άλλοι χριστιανικοί λαοί της Ανατολής ξυπνούσαν σιγά σιγά και δυνάμονε μέσα τους, σύμφωνα με το πνεύμα του 19ου αιώνα, ή έθνικη συνείδηση. Άμα είδαν τους Έλληνες σηκώθηκαν και αυτοί έπειτα και χτύπησαν τον Τούρκο. Τον χτύπησαν κι αυτοί και σαν Χριστιανοί, και σαν έθνη που θέλουν την πολιτική τους ανηπαρξία.

Ός τόσο οι Έλληνες, που δεν κατάφεραν, για τους λόγους που αναφέραμε, να πάρουν την Πόλη και να ξανακάνουν το Ανατολικό τους κράτος, όμως κατώρθωσαν να πλάσουν, με τη βοήθεια της Ευρώπης, που τους συμπάθησε για τον άγώνα τους, ένα μικρούτσικο κράτος σ' έναν τόπο που κατοικούσαν πυκνά ελληνικής φυλής άνθρωποι.

Πώρα τελευταία στην Τουρκία συνέβηκε ένα περιστατικό, που μπορεί και να αλλάξει κάμποσο, μετά καιρό, το Τούρκικο κράτος. Ξύπνησαν μερικοί Τούρκοι, με τη μανία να γίνουν κι αυτοί Ευρωπαίοι. Οι νεοφώτιστοι από τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό νέοι Τούρκοι κατάφεραν και έκαναν βουλή και γερούσια στην Τουρκία, νομίζοντας πως αυτό θα σώσει το κράτος τους από την καταστροφή. Και χάρισαν μερικά ψίχουλα ίσοπολιτείας στους χριστιανικούς λαούς, που κατοικούν μέσα στο κράτος τους.

Άμέσως κατέβηκε στο νοῦ των γραμματισμένων Ρωμιών μια θύμηση κ' ένας συλλογισμός — μήπως κάνουν και τίποτε άλλο οι τωρινοί Έλληνες από εύκολους συλλογισμούς; — Και είπαν οι γραμματισμένοι : «Όπως στο Ρωμαϊκό αρχαίο κράτος, άμα δόθηκε ίσοπολιτεία σ' όλους τους λαούς, οι Έλληνες κατάφεραν κ' έκαναν το Ανατολικό τμή-

μα του σιγά σιγά κράτος Έλληνικό, παίροντας την πολιτική έξουσία στα χέρια τους, — έτσι και στο Τούρκικο το κράτος, που κι αυτό κατάρχησε την Ανατολή, αφού τώρα δόθηκε ή ίσοπολιτεία, οι Έλληνες πάλι θα πάρουν σιγά σιγά την πολιτική έξουσία στα χέρια τους και θα κάνουν πάλι το κράτος Έλληνικό. Δηλαδή θα ξαναγίνει ή Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η ιστορία επαναλαμβάνεται κατά γραμμές. Μακάρι να μπορούσε να γίνει !

Μά είπαμε πως οι Έλληνες δεν έχουν πια την επιβολή που είχαν με τον πολιτισμό τους, τον καιρό των Ρωμαίων. Τώρα κανένας ανατολικός λαός δεν έχει τους Έλληνες άνωτερους από τον έαυτό του. Είμαστε όλοι ίσοπεδαμένοι μπροστά στους Ευρωπαίους. Λοιπόν γιατί θα έπακούσουν στους Έλληνες, που τους σιχαίνονται κιόλας όλοι τους, επειδή απ' αυτούς όλοι έχουν κάτι ν' άρπάξουν (τα απομεινάριά της προσητερινής τους πολιτικής και θεσηκεντικής κυριαρχίας); Μήπως έχουν τάχα λόγους οι Έλληνες για να έξουσιάζουν τους άλλους και να επιβάλλουν το κράτος τους; Μήπως έχουν λάμψη άλλη; Τίποτε. Μονάχα που δεν είναι κακοί έμποροι. Μά και γι' αυτό ακόμα πρέπει να χαντακωθούν. Πώς θα ζήσουν οι άλλοι; Όστε το Τούρκικο το κράτος δέ θα γίνει με τον καιρό Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Και είναι όχι περιττό, μά βλαβερώτατο, για το έθνος, να κατασκορπά την ένεργεία του δεξιά κι' άριστερά, άσκοπα.

Και να γιατί πάει ή Μεγάλη Ίδέα ! Άν ήταν δυνατή ή μεγάλη Ίδέα, γιατί δεν ήρθε στο νοῦ των Ίταλών, που αυτοί τέλος πάντων έπλασαν το Ανατολικό κράτος με προτείουσα την Πόλη;

Οι ιδέες πρέπει να συμφωνούν με τα πράματα, και για να συμφωνούν πρέπει να θγαίνουν απ' αυτά. Τα τωρινά πράματα λέν πως ή Βυζαντινή Αυτοκρατορία με τον πολυσύνθετο και δυνατό μηχανισμό της, δεν ανασταίνεται, ή δεν ξαναγεννιέται. Άλλού πρέπει να γυρέψουν τα ιδανικά τους οι Έλληνες, και άλλου να συγκεντρώσουν την ένεργεία τους και να τη ρίξουν όλη μαζωμένη. Πάει και ή Πόλη και ή Άγία Σοφία ! Πάει και ή Κόκκινη Μηλιά και ο Βασιλιάς ο Μαυραωμένος ! Αυτός θα μείνει αιώνα μαυραωμένος, τώρα που θα τον στήσουν άγαλμα μαυραωμένο, για παράδειγμα—όμορφο, πολύ όμορφο, και συγκινητικό παράδειγμα — σ' ένα λόφο της Άθήνας.

ΝΕΟ ΙΔΑΝΙΚΟ. Καί ἅμα θγάλομε ἀπὸ τῆ θύμησὴ μῶς γιὰ πάντα τὴν Πόλη καὶ τὸ Βυζαντινὸ κράτος, καὶ ξεροζώσομε τὴ μικρὴ σπιθα τῆς ἐλπίδας ποὺ τρομολάμπει ἀκόμῃ. τί θὰ ἀπομείνει στὴν ψυχὴ τοῦ Ἔθνους; Ποιά ἰδέα θὰ πάρει τὴ θέσῃ τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας; Ποῖο εἶναι τὸ Ἰδανικὸ ποὺ θὰ βάλει τὸ ἔθνος νὰ σαλέψει πάλι, νὰ ζωντανέψει, νὰ κουνηθεῖ σύσωμο πρὸς κάποια διεύθυνση;

Τὸ Ἑλλαδικὸ κράτος, εἴπαμε, ἀναγκαστικὰ θὰ μεγζλώσει, γιὰ νὰ ὑπάρξει. Τὸ Τούρκικο κράτος λοιπὸν πρέπει νὰ διαλυθεῖ, τουλάχιστο στὴν Εὐρώπη καὶ στὰ νησιά, ἀφοῦ τὸ Ἑλληνικὸ κράτος θὰ μεγζλώσει γύρω εἰς βάρος τοῦ Τούρκικου. Ἄς κρατήσουν οἱ Τούρκοι τὴν Πόλη. Καλλίτερον αὐτοί. Οἱ Ἕλληνες ἄρα πρέπει νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ Τούρκικο κράτος ὅσα μποροῦν περισσότερα, (μαλώνοντας ἢ συναγροικούμενοι με τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς), τὴ Μακεδονία, τὴν Ἡπειρο, τὰ Νησιά, ὡς τὴν Κύπρο.

Πρέπει νὰ θέλει κανεὶς ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ καὶ νὰ μὴ φουσκώνει τὰ μυαλά του με ὄνειρα καὶ στείλους πόθους μεγαλείων ποὺ δὲ γίνονται. Πρέπει νὰ ξεκαθαρίζει κανεὶς τὸ τί θέλει.

Τὰ ὄνειρα κα' οἱ υπερβολικοὶ πόθοι παραλύουν καὶ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ ἔθνη. Ἄν γίνει πάλι ἄξιο τὸ ἔθνος, εἶναι δική του πάλι ἀργότερα καὶ ἡ Πόλη, καὶ ἡ Ἀνατολή καὶ ὅ,τι ἄλλο θέλει.

Σ' ἕναν ξένο, ποὺ γιὰ νὰ μ' εὐχαριστήσῃ, μοῦ ἐπαινοῦσε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, ἀποκρίθηκα πρὸς ἐμεῖς οἱ τωρινοὶ Ἕλληνες δὲ θεωροῦμε δικὰ μᾶς τὰ ἔργα ποὺ ἔκαναν ἐκεῖνοι, καὶ μᾶς ἀόσσει νὰ πλάσομε ἐμεῖς ἄλλα. Καὶ μοῦ εἶπε τότε αὐτός, πολὺ σοφά: — Ἐχετε καὶ ῥὸ μπρὸς τὰ σας!

Ἄντ' λοιπὸν τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα ποὺ βούλιαξε καὶ πάει, γιατί εἶναι ἀδύνατο ἀπὸ μᾶς νὰ γίνει πράγμα, νὰ ἔνα ἰδανικὸ γιὰ τοὺς Ἕλληνας πραγματικὸ. ἡ ἔνωσῃ τῶν περισσότερων Ἑλληνικῶν τόπων σ' ἕνα κράτος Ἑλληνικὸ ἀξιοσέβαστο. Ἐνα τέτοιο ἰδανικὸ, ποὺ τὸ προτείνουμε ὄχι μόνον στὸ Ἑλλαδικὸ κράτος τὸ μικρὸ καὶ στοὺς Ἕλληνες του, ἀλλὰ σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες τῆς γῆς, μπορεῖ νὰ γεμίσει τίς ζωὲς γενεῶν ἀνθρώπων.

Τὴν ἰδέα ἀπὸ τὴν πράξη τὴ χωρίζει μιὰ τοίχα. Ἀπὸ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο εἶναι ἕνα βῆμα: Καὶ τὸ βῆμα θὰ τὸ κάνει καὶ τὴν τοίχα θὰ τὴν περάσει ἡ ἀπόφασῃ. Ἄμῃ ξεδιαλύνει κανεὶς καλὰ, μὰ καλὰ, τὸ τί θέλει — ἂν ἀληθινὰ θέλει τίποτε — εὐκολα βρίσκει τὸν τρόπο γιὰ νὰ τὸ καταφέρει. Ἄμα εἶναι γεμάτος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ἕνα σκοπὸ, τὰ ἐμπόδια τοῦ φράνονται παιγνίδια καὶ οἱ ἄνθρωποι μύγες.

Ὅστε τὸ πρόβλημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν εἶναι τὸ νὰ διοικηθεῖ τέλει ἡ Μικρὴ Ἑλλάδα, οὔτε τὸ νὰ καταφερθεῖ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα. Ἄλλο εἶναι τὸ πρόβλημα. Τὸ πρόβλημα εἶναι νὰ ἔνωθεῖ μιὰν ὥρα ἀρχήτερα ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ σ' ἕνα κράτος δυνατό, γιὰ νὰ ζήσει καλλίτερα καὶ νὰ δεῖξει ἡ φυλὴ τὴ δύναμή της. Ὁ ἀγὼνας ὄλων μᾶς ἄς εἶναι αὐτός, καὶ ἄς μὴ σκορπίζεται σὲ ἄσκοπες ἐνέργειες ἢ δύνμη τῆς φυλῆς.

Καὶ τώρα ξεκαθαρίζονται τὰ χρῆ τῶ καθενός:

1) Οἱ Ἕλληνες τοῦ κράτους πρέπει νὰ προσπαθήσουν νὰ διοικηθοῦν ὅσο γίνεται φυσικώτερα, ἂν ὄχι γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον γιὰ νὰ κάνουν στρατό, ποὺ θὰ βοηθήσει τὴν ἔνωσῃ τῆς φυλῆς. Ἡ φυσικώτερη διοίκηση γιὰ τοὺς Ἕλληνες εἶναι ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, ποὺ θὰ ἐλαφρώσει τὸ κράτος ἀπὸ πολλὰ βάρη καὶ πολλές σκοτούρες, ἀφίνοντάς το πὸ ἡσυχία γιὰ νὰ κοιτάξῃ τὸ στρατό του καὶ τὴν ἔξωτερικὴ του πολιτικὴ.

2) Οἱ ἐξωμερίτες Ἕλληνες πρέπει νὰ οργανώσουν τίς κοινότητές τους ἔτσι, ποὺ νὰ διατηροῦν μονάχοι τους ὅλα τὰ σχολειὰ τους καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι πάντα γιὰ νὰ υπερασπίζονται ἀπὸ κείνους ποὺ ἐπιβουλεύονται τὴν ὑπαρξῇ τους καὶ γιὰ νὰ σηκωθοῦν ἐναντία στὸν Τούρκο (στὴν Εὐρώπη καὶ στὰ Νησιά).

3) Παράλληλα μ' αὐτὰ τὰ χρῆ, ὄλοι μαζί οἱ Ἕλληνες ἔχουν χρῆος νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν παιδεία τους. Καὶ αὐτὴ θὰ μεταρρυθμιστεῖ πρὸ πάντων με τὸ νὰ πάρουν τὴ φυσικὴ τους γλώσσα, τὴ ζωντανή, ὄργανο διδασκαλίας, καὶ νὰ μιλοῦν καὶ νὰ γράφουν τὴ γλώσσα τους ἐλεύθερα καὶ πάντα, χωρὶς ντροπὴ μὴν τοὺς ὀνομάσει κανεὶς ἀγράμματους.

Ὁ ἀγὼνας γιὰ τὴν ἔνωσῃ τῆς φυλῆς, γινόμενος ἀπ' ὄλους τοὺς Ἕλληνες, θὰ σιάξῃ τὸ χαραχτήρα μᾶς τὸν ἀνθρώπινο. Ὁ ἴδιος ἀγὼνας, μαζί καὶ με τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, θὰ σιάξουν, ὅσο παίρνει, καὶ τὸν πολιτικὸ μᾶς χαραχτήρα. Τὸ ἐλεύ-

τερο μεταχείρισμα τῆς φυσικῆς μας γλώσσας θὰ βάλλει σὲ τάξη τὰ φορτωμένο καὶ στραβωμένο καὶ μαζαντζιασμένο μ υ α λ ό μ α ς , καὶ θὰ τἀφήσει ἐλεύθερο νὰ γεννοβολήσῃ.

Τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ νὰ γίνῃ μονάχα, δὲ φτάνει. Πρέπει νὰ γίνονται ὅλα μαζί καὶ παράλληλα, γιατί εἶναι ὅλα σχετικὰ καὶ στενά δεμένα. Καὶ τὸ ἕνα φέρνει τὸ ἄλλο.

ΦΥΣΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ. Φυσικὴ διοίκηση στὸ Ρωμέικο ἀπὸ τότε ποὺ φανερώθηκε στὸν κόσμον, εἶναι ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση. Οἱ ἀρχαῖοι ζοῦσαν σὲ πολιτείες, ποὺ ἢ κάθε μιὰ μὲ τὰ τριγυρινὰ χωριά τῆς ἦταν καὶ κράτος ἰδιαίτερο μὲ πολιτικὴ αὐτοπαρξία, ἢ Ἀθήνα, ἢ Σπάρτη, ἢ Θήβα, τὰ Μέγαρα, ἢ Κόρινθο, ἢ Κέρκυρα, ἢ Αἴγινα, ἢ Συρακούσα, κτλ. Ὑστερα παρουσιάστηκε ἕνα βασιλιάς Ἀλέξανδρος, Ἕλληνας ἐξαιρετικὸς καὶ μοναδικός, καὶ ὑπόταξε τὶς πολιτείες αὐτές, μαζί μὲ τόσους ἄλλους λαούς. Αὐτὸς πῆρε ἀπὸ τὶς πολιτείες τὴν πολιτικὴ τους ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ τοὺς ἄφησε τὴν αὐτονομία, δηλαδὴ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση.

Ἐπειτα οἱ Ρωμαῖοι, πολιτικοὶ ἀνοιχτομάτες, ποὺ δὲν πᾶν νὰ ἀφανίσουν ἐκεῖνο ποὺ σὲ κάθε τόπο ὑπάρχει, παρὰ τὸ μεταχειρίζονται γιὰ τοὺς δικούς των τοὺς πολιτικούς σκοπούς, οἱ Ρωμαῖοι, σὰν τὸν Ἀλέξανδρο, ἄφησαν τὶς Ἕλληνικὲς πολιτείες νὰ κυβερνοῦνται μοναχῆς τους, καὶ αὐτοὶ κράτησαν τὴν πολιτικὴ κυριαρχία. Ἄς σηκωνόταν ἢ Σπάρτη νὰ χτυπήσῃ τὶς Ρωμαϊκὰς λεγεῶνες!

Τὸ Βυζαντινὸ κράτος ἦταν συνέχεια τοῦ Ρωμαϊκοῦ καὶ ἄφησε καὶ αὐτὸ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση στὶς Ἕλληνικὲς πολιτείες.

Οἱ Βενετσάνοι, ἄλλοι πάλι τετραπερασμένοι πολιτικοὶ καὶ αὐτοὶ, ὅταν κατόκτησαν τὰ νησιά καὶ τὶς παραθαλάσσιες πολιτείες τῆς Ἕλληνικῆς, ἔκαναν γραφτεῖς συνθήκες μαζί τους καὶ τὶς ἄφησαν καὶ αὐτοὶ νὰ διοικοῦνται οἱ ἴδιες, προσκινώντας μονάχα τὸ βενετσιάνικο λεοντάρι.

Οἱ Φράγκοι ὅπου πέρασαν, τὰ ἴδια ἔκαναν, χωρὶς συνθήκες ὅμως.

Οἱ Τοῦρκοι, πὸ βάρβαροι, μὰ ὄχι λιγώτερο πολιτικοὶ ἀναγνώρισαν τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση στοὺς Ἕλληνικούς τόπους, μὴ μπορώντας μῆτε νὰ κάνουν τοὺς χριστιανούς μουσουλμάνους, μῆτε νὰ τοὺς κόψουν τὴ γλώσσα, (ὅπως

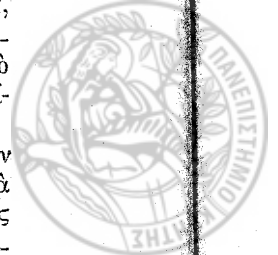
σκόπευαν), μῆτε νὰ μπαῖν στὸ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς διοίκησης, μὴ θέλοντας κίβλα νὰ φορτωθοῦν ξένες ἔννοιες. Κάνονται ἡσύχα οἱ χριστιανοί, κάνουν τὶς διαφορὲς ἀγύργειες, πληρώνουν τοὺς φόρους, κανονικούς καὶ ἀκανόνιστους; Τί ἄλλο ἤθελε ὁ κυρίαρχος;

Αὐτὰ γίνονταν αἰῶνες, καὶ ὡς τὰ τώρα.

Πῶρα ἦλθε τὸ Ἑλλαδικὸ τὸ κράτος, καὶ μ' ἕνα θαναρέζικο νόμο ἀποκεφάλισε τὴ φυσικὴ Ἑλληνικὴ διοίκηση, ἰσοπέδωσε τάχα τὶς πολιτείες, τὰ χωριά καὶ τοὺς ἀνθρώπους, κατὰστρεψε δηλαδὴ τὶς κοινότητες, καὶ ἔχωσε τοὺς ἰσοπεδομένους Ἕλληνες σ' ἕνα στενὸ παπούτσι, ποὺ εἶναι μονάχα ἢ τελευταία διοικητικὴ διαίρεση τοῦ κράτους καὶ λέγεται δήμος. Δηλαδὴ τί ἔκανε τὸ κράτος; Ὅχι μόνον ἀφαίρεσε τὰ 9)10 ἀπὸ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ χρεῖα ποὺ εἶχαν οἱ πολιτείες καὶ τὰ χωριά, ἀλλὰ καὶ ἀναποδογύρισε τὸν ὄργανισμό τους. Ὁ Καποδίστριας, πὸ ἔξυπνος, εἶχε ἀφήσει τὶς κοινότητες, γιατί δὲν πᾶει ἕνας κυβερνήτης νὰ ἀφανίσει τὴ βάση ποὺ στέκεται ἐπάνω ὁ λαὸς του. Ὅταν πάω νὰ φορέσω ἕνα ροῦχο, δὲν τοῦ ἀλλάζω τὰ φάρδια του!

Καὶ οἱ Βούλγαροι, οἱ ἔξυπνοι, ἐνοιώσαν ποῖα εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Ρωμοῦ, ἢ κοινότητά του. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι στὴν τωρινὴ Βουλγαρία λιγοστοὶ Ρωμοὶ, (καμιά ἑκατοστὴ χιλιάδες), καὶ ἀποφάσισαν νὰ τοὺς βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση ἢ νὰ τοὺς ἀφομοιώσουν, σοφίστηκαν, τί νομίζετε; Ὅ,τι σοφίστηκε καὶ τὸ Ἑλλαδικὸ κράτος. Νὰ ἀφανίσουν δηλαδὴ τὶς Ἕλληνικὲς κοινότητες. Χωρὶς κανένα νόμο θαναρέζικο αὐτοῖ, ἔσβυσαν μιὰ μέρα τὶς κοινότητες, ἀρπαξάν ἐκκλησίες, σχολειὰ, κοινοτικὲς περιουσίες, ἔκλεψαν χωριά, ἔδιωξαν τοὺς δεσποτάδες, ἐμπόδισαν τοὺς δασκάλους, τοὺς παπάδες, τοὺς ἐφόρους, καὶ πᾶν καὶ οἱ κοινότητες καὶ ἡ Ἕλληνικὴ ζωὴ!

Στὴν Τουρκία ὅμως ἀκόμη ὑπάρχει ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, μὲ τὸν τύπο τῆς κοινότητος. Στὴν Αἴγυπτο κάθε μέρα γίνεταί. Στὴν Ἀμερικὴ τὸ ἴδιο. Ὅπου δέκα Ἕλληνες, ἐκεῖ καὶ κοινότητα. Κυβερνοῦνε τὰ ἰδιαίτερά τους μοναχοὶ τους, καὶ ὑποτάσσονται κατὰ τὰ ἄλλα στοὺς νόμους τοῦ κράτους ὅπου βρίσκονται. Δηλαδὴ τί κάνουν οἱ δέκα Ἕλληνες ποὺ βρέθηκαν μαζί; Πρῶτα φέρνουν τὶς γυναῖκες τους ἢ παίρνουν γυναῖκες. Ἐπειτα χτίζουν τὸ σπίτι τους, μιὰ καλύβα. Ὑστερα κάνουν παιδιὰ καὶ παπάδες, καὶ μαζεύουν χρήματα καὶ γιὰ τὸ κοινὸ, καὶ χτίζουν πρῶτα ἕνα ἐκκλησιδάκι, καὶ τέλος φτειάνουν καὶ τὸ σχολεῖο γιὰ τὰ παιδιὰ τους, δηλαδὴ φέρνουν ἕνα κουτσοδάσκαλο. Τὶς μι-

κροδιαφορές που έχουν αναμεταξύ τους, μοναχοί τους τις ξεδιαλύνουν. Και ποτέ αν αμφισβητούν την πολιτική κυριαρχία του κράτους όπου βρέθηκαν. Κυβερνούν μονάχα τα δικά τους, όσα μεταξύ τους, έξω από ξένους, ταιριάζει να γίνονται. Και αυτό το ξέρουν καλά οι Έλληνες, όσο και να τρώγονται αναμεταξύ τους.

Από του η Ελλάδα έκανε αυτή την ασύγκριτη στραβοκεφαλιά, και κατάργησε τις κοινότητες, σά να ήταν παλιόπαπουτσα, από του συγκέντρωσε όλες τις δουλειές στο κράτος, που το διαίρεσε σε δήμους, πάει κατά διαβόλου. Αύτοι που θαναμάζουν τους Άγγλους, χωρίς να ξέρουν γιατί, ως θαναμάσουν στην Άγγλία την τοπική αυτοδιοίκηση, που αν και τρισμέντο κράτος, δεν την κατάργησε, παρά την άφησε, την υποστήριξε και τη μεταχειρίζεται.

Αφού οι Ρωμιοί της Καλαμάτας, ως πρῶμε, από αιώνες τώρα συνήθισαν να κυβερνούν τις τοπικές δουλειές τους μοναχοί τους, τί έρχεται κι ανακατεύεται το κράτος; Τί έχει να κάνει στην Καλαμάτα; Το πολύ να γυρέψει φόρους λογικούς, και να τους εισπράξει με το καλό ή με το κακό, να διατηρεί χωροφύλακες, να επιθεωρεί τα σχολεία, τις εκκλησίες και τα τοπικά δικαστήρια, να κάνει κανένα ανώτερο δικαστήριο ή σχολείο, αν είναι ανάγκη, να αναλάβει κανένα μεγάλο δημόσιο έργο από κείνα που το κοινό της Καλαμάτας μοναχό του δεν μπορεί να καταφέρει, δρόμο, σιδηρόδρομο, λιμάνι, φάρο, στρατώνια. Οι Ρωμιοί της Καλαμάτας όλα τα άλλα ξέρουν να τα κάνουν, και καλύτερα μάλιστα από το Κράτος, γιατί τους ενδιαφέρουν περισσότερο και πιο αληθινά, ξέρουν να συμβιβάσουν οι ίδιοι τις μικροδιαφορές τους, ξέρουν να κάνουν τοπικούς δρόμους, μικρά γεφύρια, νεκροταφεία, νοσοκομεία, βρύσες, φυλάγουν πολύ καλά μοναχοί τους τα αμπελοχώρατά τους και τα δάση τους, φτεάνουν και συντηρούν οι ίδιοι τα σχολεία τους και τις εκκλησιές τους. Γιατί ανακατεύεται και σ' αυτά το κράτος; Ποιός το προσομάλεσε; "Αν το κράτος πρέπει να χώνεται κι αυτού τη μύτη του, ως επιβλέπει μονάχα κι ως καταγίνεται με όσα άλλα ή κοινότητα δεν μπορεί να κάνει.

Μά λοιπόν, θα πει κανείς, αφού όλα μπορούν και τα καταφέρνουν μοναχοί τους οι Καλαματιανοί, ποιά είναι ή δουλειά του κράτους; τί ανάγκη να υπάρχει κράτος; Πρώτα πρώτα δεν είπαμε πως όλα μπορούν να τα καταφέρουν οι ίδιοι. Μπορούν να κυβερνήσουν μοναχοί τους μερικά, τα τοπικά τους. Πρέπει όμως να υπάρχει και Έλληνικό

κράτος, γιατί αν δεν υπάρχει, θα υπάρξει άλλο κράτος, ξένο κράτος, που θα έλθει να εκμεταλλευτεί τις Ελληνικές κοινότητες και να τις όρξει. Έλληνικό κράτος πρέπει να υπάρχει για να διατηρεί την ενότητα της φυλής. Οι Έλληνες πρέπει να υπακούουν πολιτικώς σε Έλληνες και όχι σε ξένους, όπως οι Ιταλοί υπακούουν σε Ιταλούς, οι Άγγλοι σε Άγγλους κτλ. Μονάχα έτσι θα καταφέρει κάτι να κάνει ως έθνος. Και το λέμε αυτό, γιατί ξέρουμε πως οι Έλληνες έχουν τη φιλοδοξία να δημιουργήσουν κάτι, και ως άτομα και ως έθνος.

Του Ρωμιού δεν του λείπει ή αξιοσύνη να κυβερνέται πολιτικά ο ίδιος, μά πρέπει μονάχα πρώτα να νοιώσει με τί τρόπο έζησαν και ζούν οι Έλληνες στον κόσμο, ποιός κοινωνικός οργανισμός τους βαστά. Οι Έλληνες ζούν πάντα σε κοινά ιδιοκυβέρνητα. Λοιπόν ο Έλληνας ή οι Έλληνες, που θα κυβερνήσουν πολιτικά τους Έλληνες, πρέπει όχι να καταστρέψουν τα κοινά αυτά, παρά να τα αφήσουν, να τα περιορισθούν, να τα μεταχειρίζονται, να τα εκμεταλλεύονται πολιτικά. Μ' άλλα λόγια είναι ανάγκη να κάνουν ίσα ίσα το αντίθετο από κείνο που έκανε ως τώρα το Έλλαδικό κράτος.

Μά πως λοιπόν φανταζόμαστε πως μπορεί και πρέπει να είναι ένα Έλληνικό κράτος; Τί δουλειά θα κάνει; "Αν δουλέψει πρώτα τις δουλειές σε κάθε τόπο Έλληνικό μπορεί και καταφέρει ή κοινότητα μοναχή της, και απ' αυτό θα συμπεράνουμε τί απομένει στο κράτος να κάνει.

Στο κράτος λοιπόν απομένει να καταφέρει τα ακόλουθα :

α') Χτίζει εκκλησιές και τις διατηρεί, με παπάδες, κλητσανάφτες κτλ.

β') Χτίζει σχολεία (με τα χρήματα που δίνουν είτε οι πλούσιοι του τόπου, είτε ο κοσμάκης στους δίσκους της εκκλησίας, — γι' αυτό δά πρέπει να υπάρχει ή εκκλησιά, — ή με ταχτικές συνεισφορές), πληρώνει δασκάλους για την κατώτερη, κάποτε και για τη μέση παιδεία.

γ') Φυλάγει με δραγάτες και δασοφύλακες κοινούς, αμπέλια, χωράφια, βοσκές και δάση, και φυλάγει με τσοπάνηδες κοινούς και αγελαράιους, γιδοπρόβατα, αγελάδες, βώδια και άλλα των ανθρώπων.

δ') Κάνει και νοσοκομεία με το χρήμα του πλούσιου που

τὸ συμπληρώνει μὲ συνεισφορές, ἢ ἀπὸ τὴν κοινοτικὴ περιουσία ποὺ διαχειρίζεται.

ε') Κάνει καὶ συντηρεῖ νεκροταφεία, τοπικούς δρόμους μέσα στὴν πολιτεία καὶ στὰ περὶχωρα, ὑδραγωγεία, βρύσες καὶ μικρὰ γεφύρια.

στ') Μὲ τὴ δημογεροντία τῆς συμβιβάζει ἢ δικάζει ἰδιωτικὰς μικροδιαφορὰς καὶ τιμωρεῖ μικροκλοπιὰς, δαρσῖματα καὶ τέτοια.

ζ') Ἔχει τοπικούς ταχυδρόμους γιὰ τὴν πολιτεία μέσα καὶ γιὰ τὰ τριγυρινὰ χωριά, (μπορεῖ νὰ ἔχει καὶ τοπικὰ τηλεφῶνα κτλ.).

η') Βαστᾶ ληξιαρχικὰ βιβλία.

Ἡ κοινότητα ἢ Ἑλληνικὴ μπορεῖ καὶ καταφέρει μοναχὴ τῆς τὰ ἀκόλουθα :

1) Νὰ ἐπιβλέπει, ἂν θέλει, ὅλα αὐτὰ ποὺ κάνει ἡ κοινότητα μοναχὴ τῆς, δηλαδὴ τὰ σχολεῖα, τὴν τοπικὴ ἀσφάλεια, τὴ συγκοινωνία, τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, τὴν ὑγεία τοῦ τόπου, τὴν πρόχειρη δικαιοσύνη, κτλ.

2) Νὰ μαζεύει φόρους λογικούς γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Κράτους.

3) Νὰ κάνει ἀνώτερα σχολεῖα, εἰδικὰ σχολεῖα, πανεπιστήμια καὶ διδασκαλεῖα, ὅσα καὶ ὅπου μονάχα εἶναι ἀνάγκη.

4) Νὰ ἔχει χωροφυλακὴ γιὰ τὶς μεγάλες ἀταξίες ποὺ μπορεῖ νὰ τύχει νὰ συμβοῦν, εἴτε ἐξ αἰτίας τὰ μαλώματα μεταξὺ ἀνθρώπων τῆς ἴδιας κοινότητος, εἴτε μεταξὺ δύο ἢ τριῶν κοινοτήτων. Ἡ χωροφυλακὴ θὰ ἀνακατάνεται μόνον ὅταν προσβάλλεται ἡ ὑπόσταση τοῦ κράτους. Ἡ χωροφυλακὴ θὰ βοηθεῖ καὶ στὴ σύναξη τῶν φόρων, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, θὰ φυλάγει καὶ τὶς δημόσιες φυλακὰς.

5) Νὰ κάνει ἀνώτερα δικαστήρια ὅσα καὶ ὅπου εἶναι μονάχα ἀνάγκη. Εἶδαμε πὼς ἡ κατώτερη δικαιοσύνη μένει χρεὸς τῆς κοινότητος.

6) Νὰ διατηρεῖ στρατὸ καὶ στόλο, ὅσος χρειάζεται γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ κράτους ἀπὸ ἐξωτερικούς ἐχθρούς, γιὰ τὴν περίσταση ποὺ θὰ πρέπει νὰ γίνει πόλεμος γιὰ νὰ μεγάλώσει τὸ κράτος, καὶ γιὰ νὰ χρησιμεύει τὸ κράτος γιὰ φόβητρο καὶ γιὰ δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ τραβήξει φιλικὰς συμμοχίας ἄλλων κρατῶν, καὶ νὰ ἐμποδίσαι τὸν ἀρραπισμὸ τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοὺς ἄλλοφύλους.

7) Νὰ διατηρεῖ ἀντιπροσώπους, λιγοστοὺς μὰ διαλεμμέ-

νοὺς, στὰ ξένα κράτη, ὅπου ἔχει συμφέροντα, καὶ νὰ φροντίζει προπάντων γιὰ τὴ διάδοση τῶν Ἑλληνικῶν προσιόντων στὸ ἐξωτερικόν.

8) Νὰ κάνει, εἴτε ἀπ' εὐθείας, εἴτε μὲ συμβόλια μὲ ἰδιῶτες, τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα, δημόσιους δρόμους, γεφύρια, σιδηροδρόμους, γεωργικούς σταθμούς, ὑδραυλικά ἔργα, τηλεγραφεῖα, ταχυδρομεῖα, λιμάνια, τελωνεῖα, φάρους, καὶ μὲ αὐτὰ καὶ ἄλλα μέσα (φόρους προστατευτικῶν κτλ.) νὰ κοιτάξει πὼς νὰ προστατέψαι τὴν ἐγγῶρια παραγωγή καὶ βιομηχανία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὸ ἐμπορικὸ ναυτικόν. Αὐτὰ θὰ τὰ ἀναλάβει τὸ κράτος, ὅπου καὶ ὅταν οἱ κοινότητες καὶ οἱ ἐπαρχίες δὲν μποροῦν νὰ τὰ καταφέρουν μοναχὰς τους.

9) Νὰ ἔχει νομοθετικὸ σῶμα, μὰ βουλὴ ἀπὸ 50 ἀνθρώπων, ποὺ νὰ τοὺς ἐκλέγουν ὅλους οἱ Ἕλληνες ὅλου τοῦ κράτους, καὶ ὅχι καθε ἐπαρχία χωριστὰ ἀπὸ δύο τρεῖς. Ἡ ἐκλογή θὰ γίνεταί μὲ ἀπλὴ ἢ διπλὴ ψηφοφορία. (Ἴσως ἡ διπλὴ εἶναι καλλίτερη, δηλαδὴ μ' ἕναν τέτοιο τρόπο : κάθε κοινότητα νὰ ἐκλέγει δύο τρεῖς ἀντιπροσώπους τῆς, ποὺ αὐτοὶ θὰ ἐκλέγουν ἔπειτα τοὺς βουλευτές.)

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ θὰ βγοῦν τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα :

I. Θὰ ἐνδιαιφέρονται περισσότερο οἱ πολλοὶ γιὰ τὸν τόπο τους, καὶ θὰ περιμένουν ἀπὸ τὴν κοινότητα νὰ τοὺς βολέψαι τὰ συμφέροντά τους, καὶ γι' αὐτὸ θὰ προσπαθοῦν νὰ κυβερνιέται τὸ κοινόν τους ὅσο γίνεται καλλίτερα. Θὰ πασιζοῦν νὰ τὰ βολεύουν ἀναμεταξύ τους τὰ οἰκογενειακά, καὶ δὲ θὰ τὰ περιμένουν ἀδιάκοπα ὅλα ἀπὸ τὸ κράτος.

II. Τὰ ρουσφέτια θὰ ἐλαττωθοῦν ἢ θὰ ἐντοπισθοῦν στὶς κοινότητες καὶ δὲ θὰ μολύνουν ὅλη τὴ διοίκηση τοῦ κράτους. Νὰ λείψει ὁλότελα τὸ πολιτικὸ ρουσφέτι δὲν εἶναι δυνατὸ, μὰ θὰ περιοριστοῦν πρῶτα πρῶτα οἱ θέσεις ποὺ θὰ ἔχει νὰ δώσει τὸ κράτος, γιὰτι πολλές θέσεις θὰ τὶς δίνουν οἱ κοινότητες. Πολλοὶ λοιπὸν ἀπὸ τοὺς τωρινούς θεσπῆρες θὰ γυρεύουν καὶ θὰ βρίσκουν θέσεις ἀπὸ τὴν κοινότητα καὶ ὅχι ἀπὸ τὸ κράτος, καὶ ἀντὶ νὰ μαλλιοτραβιέται τὸ κράτος μ' αὐτούς, καλλίτερα νὰ μαλλιοτραβιέται μονάχα ἡ κοινότητα. Τὸ οἰκογενειακόν, ἀντὶ νὰ γίνεταί μεταξύ κράτους καὶ πολίτη, θὰ περιοριστεῖ στὴν κοινότητα, ὅπου εἶναι καὶ φυσικὸ του νὰ γίνεταί.

III. Θὰ περιοριστοῦν οἱ φιλόδοξοι μικροπολιτικοὶ καὶ

τώρινοι κομμυτάρχοι, μικροραδιοῦργοι καὶ δημοκόποι, στὰ μικροπολιτικά — δηλαδή στὴν κοινότητά τους ποὺ εἶναι ἀρκετὸ στάδιο γιὰ ραδιοργάνειες καὶ μικροσυμφέροντα. Θὰ τοὺς βαστᾷ δεμένους στὴν κοινότητα τὸ συμφέρον, καὶ ἀπὸ τὴν κοινότητα θὰ βρίσκουν τὸ δίκιο τους ἢ τὸ ἄδικο τους. Ἐὰς τρώγονται ἐκεῖ ἀναμεταξύ τους γιὰ τοπικὰ συμφέροντα ὅσο θέλουν, ἀντὶ νὰ τρώγονται, ὅπως τώρα, πάλι γιὰ τοπικά τους συμφέροντα, μετὰ τὸ κράτος. Καὶ δὲ θὰ βρίσκουν τρόπο νὰ ἀπλώσουν τὴν ἐπιρροή τους καὶ στὰ πολιτικά τοῦ κράτους, ἀφοῦ δὲ θὰ βγάξει κανένα βουλευτὴ δικὸ τῆς ἢ κοινότητάς. Καὶ τὸ κράτος θὰ στέκεται ἀπὸ πάνω καὶ θὰ ἐπιτηρεῖ, καὶ θὰ ἐπεμβαίνει μονάχα ὅταν αὐτὸ τὸ ἴδιο κινδυνεύει ἀπὸ τοὺς σπαραγμοὺς τῶν κοινοτήτων, ἢ ὅταν ἀπὸ τοὺς μικροπολιτικοὺς σατραπίσκους καὶ ντερεμπέηδες ὁλοφάνερα ἀδικεῖται πάρα πολὺ ὁ λαὸς τοῦ τόπου.

IV. Οἱ φιλόδοξοι καὶ ἐπίδοξοι ὑποψήφιοι βουλευτὲς θὰ εἶναι λιγώτεροι καὶ ἴσως καλλίτεροι. Πολλοί, ὅπως εἶπαμε, θὰ προτιμοῦν νὰ τρώγονται μετὰ τὰ μικροπολιτικά καὶ τὶς μικροραδιοργάνειες τοῦ τόπου τους. Θὰ ξέρουν πῶς καὶ ἂν γίνουν βουλευτὲς (ποὺ πρέπει ὁ λαὸς ὅλου τοῦ κράτους νὰ τοὺς ἐκλέξει, καὶ ὄχι μόνον ἡ κοινότητα ἢ ἡ ἐπαρχία τους), δὲ θὰ μπορέσουν εὐκόλως νὰ ἐπαφεληθοῦν τὸ βουλευτηλεῖον γιὰ τὰ συμφέροντά τους τὰ τοπικά. Καὶ γι' αὐτὸ γίνονται βουλευτὲς τώρα, γιὰ νὰ καταφέρουν καλλίτερα τῆς δουλειᾶς τους στὸν τόπο τους. Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος θὰ τοὺς εἶναι δυσκολώτερο νὰ στοχαστοῦν νὰ βάλουν κάλη γιὰ βουλευτὲς, γιατί οἱ βουλευτὲς, ἐπειδὴ θὰ ἐκλέγονται ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, (ἔστω καὶ μετὰ ἕμμεση ψηφοφορία), θὰ πρέπει νὰ εἶναι κάπως γνωστοὶ σ' ὅλο τὸ Ἑλληνικόν, γιὰ κάποιον καλὸ τους ἔργο, ἢ νὰ δίνουν τοῦλάχιστο κάποιες ἐλπίδες. Καὶ θὰ φιλοτιμηθοῦν μερικοὶ καλῶς νὰ δείξουν τὴν ἀξία τους γιὰ νὰ γίνουν βουλευτὲς. Καὶ αὐτοὶ οἱ βουλευτὲς δὲ θὰ ἔχουν κανέναν ἰδιαίτερο σύνδεσμο ἢ ὑποχρέωση μετὰ καμιά κοινότητα ἢ ἐπαρχία.

V. Ὁ ποσῆτολογισμὸς τοῦ κράτους θὰ ἐλαφρωθεῖ ἀπὸ διάφορα βάρη ποὺ τώρα ἔχει, χωρὶς νὰ ἐλαττωθοῦν πάρα πολὺ οἱ φόροι ποὺ τώρα ἐπιβάλλει. Οἱ κοινότητες δὲ θὰ εἶναι σὰν τοὺς δήμους ποὺ τὰ περιμένουν ὅλα ἀπὸ τὸ κράτος, ποὺ τοὺς ἀφαίρεσε κάθε πρωτοβουλία. Ἡ κοινότητα ξέρει πάντα καὶ βρίσκει χρήματα γιὰ τὰ συμφέροντα τοῦ κοινοῦ, ποὺ ὁ καθένας τὰ βλέπει ποῖα εἶναι, γιατί τὰ ἔχει μπροστά του, καὶ τὰ βλέπει καὶ ξέρει καλὰ πῶς σχετίζονται μετὰ

ἀτομικά του συμφέροντα. Ὁ ψαμᾶς καὶ ὁ πικουτοῆς εἶναι καλὸς κριτὴς καὶ πολιτικός γιὰ τὰ πολιτικά τοῦ σπιτιοῦ του καὶ τοῦ κοινοῦ, μὰ ὄχι πάντα καλὸς γιὰ τὰ πολιτικά τοῦ κράτους, ποὺ βρίσκονται πολὺ μακρότερα ἀπ' αὐτόν. Παράκατω ἀναφέρουμε παραδείγματα. Τὸ καλλίτερο ὅμως παράδειγμα εἶναι οἱ κοινότητες ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖ πληθύνουν τὰχτικώτατα καὶ τοὺς φόρους ποὺ ἐπιβάλλει τὸ Κράτος ὅπου μνησκουν καὶ τὰ δασίματα ποὺ ἐπιβάλλουνε τὰ συμφέροντα τοῦ κοινοῦ. Πολὺ συχνὰ δίνουνε χρήματα καὶ γιὰ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ποὺ ἀντιπροσωπεύει γι' αὐτοὺς (τὸσο ἐλεεινὰ, ἀλλοίμονο) τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους. Ὁ Ρωμιὸς εἶναι φιλόδοξος καὶ γιὰ τὸ ἔθνος του, καὶ δίνει, ὁ κακόμοιρος, δίνει. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ, ἔστω ἀπ' αὐτὰ, πῶς τὸ ἔθνος μας εἶναι φτωχόν.

Νὰ σημεκοδοῦν καὶ τὰ παρακάτω, γιὰ νὰ εἴμαστε συνεννοημένοι.

Δὲν εἶναι ζήτημα νὰλλάξουν ὄνομα οἱ δήμοι καὶ νὰ ὀνομαστοῦν κοινότητες ἢ κοινά. Μετὰ τὸ ὄνομα δὲν ἀλλάζουν καὶ τὰ πράγματα. Ἐὰς μείνει τὸ ὄνομα δήμος, ἂν θέλετε, καὶ δήμαρχος καὶ συμβούλιο. Ἡ ἄς ὀνομαστεῖ τὸ κύτταρο τῆς τοπικῆς ἰδιοκυβερνήσεως, ἂν προτιμάτε : «Ναβουχοδονόσωρ»! Τὸ ζήτημα εἶναι νὰλλάξουν τὰ πράγματα. Νὰ μείνουν δηλαδή οἱ μικρότερες τοπικὲς περιφέρειες ἰδιοκυβερνηταὶ, καὶ νὰ μὴν εἶναι ἡ κοινότητα μονάχα ἢ μικρότερη ὑποδιαίρεση τοῦ διοικητικοῦ οργανισμοῦ τοῦ κράτους. Ἡ μικρότερη διοικητικὴ διαίρεση ἂς εἶναι ἡ ἐπαρχία ἢ ὁ νομὸς, ἢ καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἐπίσης δὲν εἶναι ζήτημα ἂν τὰ ὑπουργεῖα εἶναι ἑπτὰ ἢ ἑβδομήντα ἑπτὰ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπουργείων ἔχει τόση σημασία ὅση καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπελλήλων. Μπορεῖ δέκα ὑπάλληλοι νὰ κάνουν δουλειὰ ἑκατὸ ἀνθρώπων καὶ ἑκατὸ νὰ μὴν κάνουν τὴν δουλειὰ ἑνός. Σκοπὸς εἶναι νὰ ξεκαθαρίσει καὶ νὰ ξέρει τὸ κράτος τί δουλειὰ ἔχει νὰ κάνει καὶ τί δουλειὰ πρέπει ν' ἀφήσει στὶς κοινότητες νὰ κάνουν, καὶ μονάχα τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας ν' ἀλλάξει. Καὶ θὰ μπεῖ σίγουρα νέο πνεῦμα, δηλαδή καθαρό πνεῦμα σὲ κείνους ποὺ θὰ διευθύνουνε τὶς ὑπηρεσίες τοῦ κράτους, ἀμὰ ξέρουν καλὰ ποῖα εἶναι ἡ δουλειὰ τους καὶ ποῖα δὲν εἶναι ἡ δουλειὰ τους. Τώρα στὸ κεφάλι τους ὅλα εἶναι σαλάτα καὶ κουκούτι, ἀνάκατα μετὰ λέξεις, λέξεις, λέξεις.

Καὶ τοῦτο τὸ σημάδι ἂς τὸ δείξουμε, γιὰ νὰ φανεῖ ξεκά-

στερα πόσο λάθεβε ο νομοθέτης, πού άφάνισε τὰ κοινά και μᾶς κάθισε τούς δήμους, και πόσο φυσικό είναι στο Ρωμιό νά κυβερνά ὁ ἴδιος τὰ τοπικά του, ὅπως κυβερνά ὁ ἴδιος και τὸ σπίτι του. Νά τὸ σημάδι.

Κάτω στο Μωριά ξεφύτρωσαν, κοντὰ στη Σπάρτη, διάφορες μικρὲς κοινότητες σὰ μανιτάρια, ἐνάντια στο νόμο, (ἢ Βαμβακοῦ και ἄλλες), πού μὴ ἔχοντας ἐμπιστοσύνη οὔτε στο δήμαρχο, οὔτε στο κράτος πού τούς τὸν κάθισε, κυβερνοῦν οἱ ἴδιες τὰ τοπικά τους συμφέροντα μ' ἓνα συμβούλιο ἀπὸ προεστούς, και ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ δῆμο (χωρὶς μάλιστα ν' ἀνακατεῦνουν ὀλότελα τὸ δήμαρχο), και λοιπὸν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κράτος. Καὶ ποιά είναι τὰ τοπικά τους κοινὰ συμφέροντα; Ἐκεῖνα πού εἶπαμε ἔχουν δική τους περαιοσία και κοιτάζουν τὰ σχολειά, τίς ἐκκλησιές, τὰ νεκροταφεῖα, τὰ ὕδραγωγεία, τούς δραγάτες, τούς δρόμους, τὰ γεφύρια κτλ. Ἀφοῦ ὅλα στην Ἑλλάδα ζοῦν ἐν παρανομίαις, γιατί νά μὴ ζήσει και ἡ παράνομη κοινότητα;

Νά το λοιπὸν τὸ σημάδι: ἡ κοινότητα πού γεννιέται ἄθελα και ἀτόφεια, χωρὶς νά ρωτήσει κανένα νόμο, φυτρώνει, φουντώνει, καταστρατηγεῖ τὸ νόμο, και ζεῖ και βασιλεύει.

Στη Θεσσαλία, και ἀπ' ἓνα δυὸ παλιές κοινότητες τῆς Ἀχαρνανίας και τῆς Εὐβοίας, ὁ νομοθέτης, δὲν ξέρω πῶς, ὑποθέτω ὅμως ἀπὸ τὴν ἀντίσταση τῶν κατοίκων, ἄφησε τὴν κοινοτική περαιοσία νά ὑπάρχει, μὰ πολὺ στραβά ἀνακάτωσε στη διοίκησή της και τούς δημάρχους. Τὸ ὅτι ἀρχίζει νά γίνεται φῶς, τὸ λένε κάτι νομοσχέδια πού ἄρχισαν ἀπὸ τὸ 1896 και ξεπροβάλλουν δειλὰ και συμβιβαστικά πού γρζίνονται σὰ νά δείχνουν πῶς μερικοὶ νομάρχες και βουλευτές — πολὺ λίγοι — ἄρχισαν νά νοιώθουν πῶς κάτι τρέχει μὲς στο δῆμο και κάτι δὲν πάει καλά στη σχέση τοῦ κάθε χωριοῦ μὲ τὸ κράτος, και ὅτι σ' αὐτὸ φταίει ὁ ὀργανισμὸς τῶν δήμων και ὁ νόμος τοῦ 1833. Μὰ και τὰ νομοσχέδια αὐτὰ ἀνακατώνουν δήμους και κοινότητες μαζί και τὰ κάνουν μιὰ σαλάτα.

Ἐδῶ δὲ χρειάζονται συμβιβασμοί, παρὰ μονάχα χτυπήματα και τσεκουριές γερὲς στο δῆμο, και θὰ πέσει μόνος του. Ὁ λαὸς παντοῦ, σὲ κάθε τόπο, ἄς τὸ κάνει αὐτό, ἀν δὲν τὸ κάνει ὁ νομοθέτης. Καθεστῶς πού είναι ψεύτικο, δὲ στέκεται στὰ πόδια του.

Λοιπὸν λέμε πῶς τὸ προσωρινὸ αὐτὸ Ἑλλαδικὸ κράτος, γιὰ νά βολεντεῖ λιγάκι — προσωρινὰ πάντα, πρέπει νά ξα-

ναφανερωθεῖ μὲς του ἡ τοπική αὐτοδιοίκηση, κ' ἔτσι θὰ λυθοῦν τὰ χέρια του γιὰ τὰ σπουδιώτερα ἢ γενικώτερα χρέη του.

5

ΟΙ ΕΞΩΜΕΡΙΤΕΣ. Στην ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ Ἑλλαδικοῦ κράτους Ἑλλάδα ἡ τοπική αὐτοδιοίκηση ὑπάρχει. Οἱ Τοῦρκοὶ τὴν ἄφησαν νά στέκεται. Οἱ Ἑλληνες στην Αἴγυπτο, στη Ρωσία, στην Ἀμερική, τὴν ξαναδημιουργοῦν κάθε μέρα. Παντοῦ, ὅπου κι ἀν πηγαίνουν, αὐτὸ κάνουν. Και τὸ κράτος τὸ Ἑλλαδικὸ σ' αὐτὰ τὰ μέρη τὴν ἐπισημοποιεῖ. Οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες στην Αἴγυπτο ἐπικυρώθηκαν μὲ Βασιλικά Διατάγματα τοῦ Γεωργίου τοῦ Πρώτου. Και δὲν ἀνοίγουν τὰ στραβά τους νά δοῦν, οἱ τυρλοὶ νομοθέτες τοῦ Ἑλλαδικοῦ κράτους.

Ἀφίνουμε τίς ἄλλες κοινότητες. Μόνο γιὰ τὴν Τουρκία, (ἢ τὴν ἀλύτρωτη Ἑλλάδα), θὰ ποῦμε λίγα λόγια. Οἱ μεγάλες κοινότητες αὐτοῦ, πρέπει νά καταφέρουν νά συνδεθοῦν κάπως περισσότερο μὲ τίς μικρότερες. Ὁ μόνος σχεδὸν σύνδεσμος τῶν κοινοτήτων ἀναμεταξύ τους τώρα είναι ὁ δεσπότης και ἡ «θεόσωστος» ἐπαρχία του, δηλαδή τὸ λιβάδι του. Λοιπὸν ἢ ὁ δεσπότης είναι ἀνάγκη νά φωτιστεῖ και νά γίνει ἄνθρωπος, πρῶτα δύσκολο, ἢ οἱ μεγάλες κοινότητες πρέπει νά κοιτάζουν λιγάκι γύρω τους, νά ἰδοῦν τί κάνουν οἱ μικρότερες κοινότητες, και νά φιλοδοξήσουν νά τίς περιλάβουν μὲς στην περιοχὴ τους ἢ στὸν ὀργανισμό τους. Ἐτσι θὰ τίς βοηθήσουν νά ζοῦν καλλίτερα, και καλλίτερα θὰ τίς βοηθήσουν νά ζοῦν καλλίτερα, και καλλίτερα θὰ τίς βοηθήσουν νά ζοῦν καλλίτερα. Ἐτσι θὰ ἔρθουν και οἱ μικρότερες κοινότητες πόρους ἀρκετοῦς γιὰ τὰ σχολειά τους, ἀν ὄχι και γιὰ ἄλλες ἀνάγκες τους, πού και τώρα τίς κοιτάζουν μοναχές τους, και οἱ μεγάλες θὰ προκόψουν καλλίτερα. Ἐτσι θὰ ὀργανωθοῦν και πιὸ βολετὰ οἱ κοινότητες γιὰ νά ὑπερασπίζονται ἀπὸ κάθε ἐπίθεση, εἴτε νόμιμη, εἴτε παράνομη, τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, ἢ τῶν ἄλλων ἐθνῶν πού κατοικοῦν μὲς στην Τουρκία και πού κοιτάζουν πῶς νά μᾶς πάρουν τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὸ στόμα και νά μᾶς ξεπατώσουν ἀδιάντροπα. Ἐτσι θὰ προετοιμαστοῦν οἱ Ἑλληνες τῆς Τουρκίας και γιὰ νά μπορέσουν νά σηκωθοῦν στο πόδι ἐνάντια στο Τούρκικο κράτος, ὅταν ἔρθει ὁ καιρὸς και ἡ περίσταση (και μεις ὅλοι πρέπει νά τὸν φέρουμε τὸν καιρὸ και τὴν περίσταση, γιατί βέβαια δὲ θὰ ἔρθει ἔξω

οὐρανοῦ), καὶ ἀποφρασσεται τὸ πρῶμα ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Ἔτσι καὶ οἱ ἐξωμεριτες θὰ βοηθήσουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἔνωση τῆς φυλῆς. Ἔτσι θὰ σιχαθεῖ, μ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα, καὶ ὁ χαρακτήρας τους, ὅσο παίρνει.

Περισσότερα ἐδῶ γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα δὲν ταιριάζει νὰ πούμε.

6

ΦΥΣΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Μὰ τώρα εἶναι κάτι ἄλλο γιὰ ὅλο τὸ ἔθνος νὰ πούμε· πρέπει τέλος πάντων ν' ἀλλάξει καὶ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου λιγάκι, ἴσως ὄχι νὰλλάξει καθαυτὸ, μὰ νὰ ξεσκλαβωθεί ἀπὸ μιὰ βαρεῖα σκλαβιά πρὸς τὸ πλακῶνει αἰῶνες τώρα καὶ τὸ κάνει νὰ μαρμαρῶσει καὶ μαραίνεται — ἢ ἐπίσημη γλώσσα. Τὸ μυαλὸ τοῦ Ρωμοῦ πρέπει νὰ ξεκαθαριστεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴ σκουριά.

Βέβαια τὰ ἔργα ποὺ ἔγραψαν Ὅμηρος, Πίνδαρος, Αἰσχύλος, Δημοκρίτος, Θεουκιδίδης, Πλάτωνας, Μέναντρος, Λουκιανός, εἶναι ἔξοχα. Κανεὶς δὲν ἀντιλέγει. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦταν οἱ πρῶτοι ἀληθινοὶ ἄνθρωποι ποὺ καὶ τοὺς Θεοὺς τοὺς κατέβασαν στὴ γῆ γιὰ νὰ τοὺς δοῦν καλλίτερα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στὴν τέχνη ἔπλασαν, πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, τὸν τέλειο ἀνθρώπο. Κοιτάξτε τὰ ἀγάλματά τους καὶ τοὺς ἡρώες τους. Εἶναι καὶ οἱ πρῶτοι ποὺ ἄρχισαν νὰ παρατηροῦν σωστά καὶ νὰ μαρτυροῦν ἴλικὸ γιὰ τίς τωρινές ἐπιστῆμες. Ὑστερ' ἀπ' αὐτοὺς οἱ λαοὶ δὲν κάνουν ἄλλο, παρὰ νὰ συμπληρώνουν τίς ἐπιστῆμες ποὺ ἄρχισαν νὰ τίς καταλαβαίνουν ἐκεῖνοι, καὶ νὰ ἐπαναλαβαίνουν τὴν τέχνη τους, πλάθοντας κι αὐτοί, ὅσο γίνεται πρὸς τέλεια, τὸν τύπο «ἀνθρώπος». Ὡς αὐτοῦ πάει καλά.

Μὰ τί ἔκαναν οἱ ἄλλοι λαοὶ γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴν ἐπιστῆμη καὶ νὰ δημιουργοῦν τέχνη; Μεταχειρίστηκαν ἔνα ὄργανο. Δὲν εἶπαν πῶς ἐπειδὴ οἱ πρῶτοι ἀληθινοὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ πρῶτοι τέλειοι τεχνίτες μεταχειρίζονταν ὄργανο τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα (ἢ τὸ ἐλληνικὸ μάγμαρο) γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη κι αὐτοὶ νὰ μεταχειριστοῦν τὸ ἴδιο ὄργανο γιὰ νὰ φτάσουν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ὅχι. Εἶπαν οἱ λαοί, ὁ καθένας χωριστὰ καὶ μὲ τὸ νοῦ του, θὰ συμπληρώσουμε ἀτέλειωτα τὴν ἐπιστῆμη καὶ θὰ πλάθουμε τέχνη μὲ ὅ,τι ὄργανο ἔχουμε μεις. Ἐμεῖς ἔχουμε ὄργανο μιὰ γλώσσα, τὴ δική μας γλώσσα. Κουτσὴ στραβή, αὐτὴν ἔχουμε, αὐ-

τὴν καὶ θὰ μεταχειριστοῦμε. Τὴν τελειότητα στὴν τέχνη, καὶ τὴ σωστὴ παρατήρηση στὶς ἐπιστῆμες, τὰ ἔδωσε στοὺς Ἕλληνες ἐκείνους ὄχι ἡ γλώσσα τους, ἀφοῦ ἡ γλώσσα εἶναι ὄργανο μονάχα καὶ τίποτε ἄλλο, τοὺς τὰ ἔδωσε τὸ πνεῦμα, ὁ νοῦς τους, τὸ μυαλό. Μὲ μυαλό καὶ μεις, καὶ μὲ μιὰ γλώσσα ποὺ τὴν ξέρομε καλὰ, μὲ τὴ γλώσσα ποὺ τὴν ξέρομε ἴσα ἴσα καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπειδὴ εἶναι δική μας, μ' αὐτὴ τὴ γλώσσα θὰ σπουδάσουμε ἐπιστῆμες καὶ θὰ πλάθουμε τέχνες. Τὸ εἶπαν καὶ τὸ ἔκαναν.

Στὴν ἀρχὴ εἶχαν κι αὐτοὶ κάποιες ἀμφιβολίες, γιατί δὲν τὰ εἶχαν καλὰ καλὰ ξεκαθαρισμένα τὰ πρῶματα στὸ μυαλό τους, καὶ προσπαθοῦσαν, μὲ μιὰ γλώσσα πεθαμένη, — τὴ λατινικὴ, (ποὺ μέσον αὐτῆς ἐγνώρισαν καὶ θαύμασαν τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα), — νὰ κάνουν τὴ δουλειά τους. Μὰ γρήγορα εἶδαν πῶς τίποτα δὲ βγαίνει μὲ τὸ σύστημα αὐτό. Καὶ εἶπαν. Εἶναι ἄσκοπο καὶ περιττὸ νὰ ξεθάψουμε πεθαμένες λαλιές γιὰ νὰ κάνουμε μ' αὐτὲς ζωντανὰ ἔργα. Ἡ δική μας ἢ γλώσσα σιγὰ σιγὰ πρέπει νὰ γίνει καὶ θὰ γίνει ἄξια γιὰ νὰ ἐκφράσει ὅ,τι ἔχουμε στὸ νοῦ μας. Μόνο μὲ τὴ γλώσσα ποὺ ἀντιπροσωπεύει σωστότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη τὰ νοήματά μας, μ' αὐτὴν καὶ ὄχι μὲ ἄλλη θὰ ἐκφράσουμε καλλίτερα ἐκεῖνο ποὺ θέλουμε. Μόνον αὐτὴ εἶναι ὁλόκληρη ταιριασμένη μὲ τὴ δική μας σκέψη, δηλαδὴ μὲ τὰ τωρινὰ ζωντανὰ πρῶματα.

Καὶ ἔτσι ὁ καθένας μεταχειρίστηκε τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦσε. Μ' αὐτὴν ἔγραψε, μ' αὐτὴν δίδαξε στὸ σχολεῖο, μ' αὐτὴν μίλησε στὴ Βουλὴ κτλ. κτλ. Καὶ πέρασαν αἰῶνες. Καὶ δούλεψαν καὶ δουλεύουν, καὶ ἔπλασαν καὶ πλάθουν, καὶ ἀφίνευν τὴ γλώσσα τους καὶ πρέχει, καὶ ζοῦν καὶ βασίλευουν.

Καὶ στοὺς αἰῶνες αὐτοὺς ποὺ πέρασαν, τί ἔκανε τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸ;

Θαυταμένο ἀπὸ τὴν αἴγλη τῶν ἔργων τῶν προγόνων του ποὺ ἀναφέραμε, δὲν πρόφτασε νὰ ἐξετάσει καὶ νὰ ξεκαθαρίσει τὰ πρῶματα, δὲν κατάφερε νὰ καλοστοχαστεῖ καὶ εἶπε: «Ἡ γλώσσα τῶν προγόνων, αὐτὴ ἦταν ἔξοχη, ἀφοῦ σ' αὐτὴν ἐγράφησαν τὰ ἔξοχα τὰ ἔργα, ποὺ ὁ κόσμος ἀντιλαλεῖ ἐξαιτίας τους καὶ ποὺ καὶ μᾶς ἀκόμη ὅσες περιχύνουν μὲ τέτοια φεγγυβολή!» Εἶπε καὶ θαύμασε! Καὶ ἦταν μονάχα σὰ νὰ ἔλεγε: «Τὸ μάρμαρο τῶν προγόνων (δηλαδὴ τὸ μάγμαρο τῆς Πεντέλης καὶ τῆς Πάρου), αὐτὸ ἦταν ἔξοχο, ἀφοῦ μ' αὐτὸ ἔγιναν τὰ

ἔξοχα τὰ ἔργα, οἱ ναοί, τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀνάγλυφα». Καί εἶπε καὶ τὴ συνέχεια : «Φυρὶ φυρὶ θὰ γράψω ἐκείνη τὴ γλώσσα, ἔτσι θὰ γίνω καὶ γὼ κάτι καὶ θάκουστεί καὶ τὸ δικό μου τῶνομα στὸν κόσμο, σὰν ἐκείνων». Γιατί, ἀφοῦ ξέπασε ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός, τὸ ἔθνος εἶχε πάντα τὴ φιλοδοξία ν' ἀκουστῆ πάλι στὸν κόσμο, καὶ δὲ συλλογίστηκε πὼς ἐκείνοι ποὺ ἔπλασαν τὰ ἔξοχα τὰ ἔργα μὴ φιλοδοξία εἶχαν μονάχα, τὸ πῶς νὰ πλάσουν, καὶ ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὸ θόρυβο καὶ γιὰ τὰ λόγια τοῦ κόσμου. Νὰ ἀμέσως μὴ διαφορὰ μεταξὺ ἐκείνων καὶ μᾶς.

Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς τόσο στὴν Ἀνατολή, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἑλληνικοῦ μυαλοῦ καὶ τῆς καλαισθησίας του, ξεχάνοντας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ σπάνοντας τὰ ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων θεῶν, ἀπὸ ἀντιπάθεια ἔπλασε βέβαια κάτι : τὴ Βυζαντινὴ Ἑκκλησία. Καὶ ὁ λαὸς, ὁ ἀτίμητος, ὁ πλούσιος πάντα λαὸς, χαμπάρι μὴν ἔχοντας ἀπὸ τίς ἀρχαῖες τελειότητες καὶ μὴν ξέροντας κἀν τοὺς ἀρχαίους ἄλλοῶς παρὰ ἀπὸ τὴν παράδοση (ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος, οἱ Νεράιδες, ὁ Χάρος, ἡ θρησκεία τῶν ἀποθαμένων), δὲν ἐμποδίστηκε νὰ δημιουργήσει, καὶ ἔπλασε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴ ζωὴ κάτι τέλειο : τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια. Καὶ οἱ σοφολογιώτατοι γραμματισμένοι τοῦ ἔθνους, καὶ οἱ πανεργάτατοι καὶ πανσοσιολογιώτατοι ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας κολλημένοι στὸ γράμμα καὶ ὄχι στὸ πνεῦμα, αἰῶνες τώρα παρασύρουν τὸ ἔθνος στὴν πὸ τρανὴ, στὴν πὸ κουτὴ παλαβωμάρα, στὴ μεγαλύτερη τρέλλα ποὺ μπορούσε ποτε τὸ ἔθνος νὰ κάνει : νὰ ἀποκηρύξει δηλαδή τὸ ζωντανὸ ἑαυτό του καὶ νὰ προσκολληθεῖ σὰ στρεῖδι στὴ γλώσσα τῶν ἀποθαμένων του.

Πολλοὶ τώρα θὰ ποῦν πὼς σύγκριση τοῦ Ἑλληνικοῦ μὲ τὰλλα ἔθνη σὲ τοῦτο τὸ ζήτημα δὲ χωρεῖ, γιατί γιὰ κείνα ἢ λατινικὴ ἢ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἦταν ξένες, ἐνῶ γιὰ μᾶς εἶναι προγονικὴ. Ἐχουν ὅμως ἄδικο ὅσοι τὸ λέν καὶ τὸ ξαναλέν αὐτό. Πρῶτα πρῶτα οἱ Ἴταλοὶ εἶχαν προμάμμη τους τὴ λατινικὴ καὶ τὴν ἄφησαν. Ἐπειτα κάθε γλώσσα ποὺ πέθανε, εἶτε ξένη εἶτε προγονικὴ, εἶναι... πεθαμένη. Αὐτὸ δὲν τὸ κατάλαβαν οἱ Ἕλληνες καὶ πολέμησαν αἰῶνες ὡς καὶ τὸ μυαλό τους νὰ σαβανώσουν καὶ νὰ ἀπομοιμώσουν, γιὰ νὰ ἀπολιθωθοῦν εἰς ἀρχαίους Ἕλληνας. Καὶ καταλαβαίνω ἢ τρέλλα αὐτὴ νὰ βαστάει διακώσια, τριακόσια, ἄς εἶναι καὶ πεντακόσια χρόνια. Μὰ διὸ χιλιάδες χρόνια ; Τὴ εἶδος μάγια ἔστησαν στοὺς παθολογι-

κοὺς στὸ μυαλό ἀπαγόνους τοὺς οἱ φυσιολογικοὶ μεγάλοι Ἕλληνες ποὺ ζοῦσαν τὸν 5ον καὶ 4ον αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὸ Χριστό ; Δὲν τὸ νοιώθω. Καὶ τί λογῆς μεθύσι ἀρχαιοπρέπειας ἦταν αὐτὸ, ποὺ δὲν κουράστηκε νὰ ὀργιάζει διὸ χιλιάδες χρόνια ; Ἴσως ὁ Βάγκος θὰ τὸ ξέρει.

Θὰ ποῦν ὅμως ἄλλοι πὼς, ἀπὸ κάμποσο καιρὸ καὶ δῶθε, γινήκαμε πὸ λογικοὶ, γιατί θελήσαμε νὰ ταιριάσουμε τὴν πεθαμένη γλώσσα μὲ τὴ ζωντανή. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ συμβιβασμοῦ θὰ σᾶς τὸ περιγράψουμε σὲ λίγο.

Μᾶ δὲ νομίζετε, ἀγαπητοὶ μου Ἕλληνες, πὼς ἔφτασε πὰ ἢ ὥρα νὰ γιατρευτοῦμε ἀπ' ὅλα αὐτά ; Καὶ ἢ παθολογικὴ κατάσταση καὶ ἢ τρέλλα ἔχουν τὰ ὄριά τους. Ἀρετὰ δὲ ὀργιάσαμε στὸ φανταχτερὸ μεθύσι τῆς ἀρχαιομανίας. Δὲν κουραστήκαμε πιά ;

Ἡ τρέλλα, ἢ ἀρρώστεια, ἢ τὸ σαράκι ποὺ μᾶς τρώγει, εἶναι βαθύτερα παρ' ὅ,τι τὸ θεωροῦμε. Μᾶς γύρισε τὸ μυαλό στραβά σὲ κάθε εἶδος στοχασμοῦ, καὶ τοῦ στραβάωσε κάθε δρόμο. Καὶ προπάντων τὸ σχολεῖο ποὺ, ἀφημένο στὴν ἀδειανὴ σοφία καὶ διάκριση τῶν γραμματισμένων, μορφώνει τάχα τὸν Ἕλληνα, ἐνῶ τὸν ἀποστραβώνει καὶ τὸν παραμορφώνει ἀλήθεια, τὸ σχολεῖο μᾶς εἶναι τὸ χειροτέρο καὶ τὸ φροντικώτερο καὶ τὸ χειρότερο σημάδι τῆς κατάντιας τοῦ μυαλοῦ μᾶς, τὸ σχολεῖο ποὺ φροντίζει νὰ τὴ φορτώσει καὶ στὰ παιδιά μᾶς, γιὰ νὰ μὴν τύχει καὶ χασεῖ, μόνο νὰ ζήσει ἢ στραβωμάρα αὐτὴ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα !

Καὶ γιατί ;

1). Σκοπὸ ἔβαλε τὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὸ δημοτικὸ στὸ Πανεπιστήμιο, νὰ μάθει τοῦ παιδιοῦ μὴ γλώσσα καὶ μάλιστα νεκρὴ, γιὰ νὰ τὴν κάνει μὲ τὸν καιρὸ δική του γλώσσα. Ἐνῶ κάθε γλώσσα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτα ἄλλο, παρὰ ὄργανο καὶ ὄχι σκοπὸς τῆς διδασκαλίας. Ἡ γλώσσα στὸ σχολεῖο πρέπει νὰ εἶναι μέσο γιὰ νὰ μάθουμε ἄλλα πράματα.

2). Ἐξὸν ἀπὸ τὸν τρομερὸ καὶ ἄσκοπο κόπο ποὺ ἐπιβάλλει στὸ παιδί, νὰ μάθει δηλαδή μὴ γλώσσα ποὺ δὲν εἶναι δική του, καὶ νὰ τὴ βάλει στὴ θέση τῆς δικῆς του, παραφορτώνει κίβλας καὶ παραγεμίζει τὸ μυαλό τοῦ παιδιοῦ μ' ἔνα ἄρημαθὸ ἄταχτες, περιττὲς καὶ ἀσύνταχτες γνώσεις, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ κάνει τὸ παιδί ἄξιο γιὰ τί νομίζετε ; Γιὰ νὰ ἀναβεῖ σὲ ἀνώτερα σχολεῖα. Καὶ ποῖα ἢ ἀνάγκη νὰ πᾶν σὲ ἀνώτερα σχολεῖα ὅλα τὰ Ἑλληνόπουλα, ὁ ζευγολάτης, ὁ ἐργάτης, ὁ ναυτικός, ὁ χωριάτης ; Ἡ γλώσσα δὲν τοὺς ἄ-

φησε να τὸ στοχαστοῦν. Ἐνας πολὺ σπουδαῖος λόγος γὰρ νὰ πᾶν σὲ ἀνώτερα σχολεῖα ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εἶναι γὰρ νὰ μπορέσουν νὰ ξεμάθουν τὴ γλῶσσαν τους ὀλίγετα καὶ νὰ ἀπομάθουν τὴν ἀττικὴν διάλεκτον! Ἄν ἦταν δυνατὸ, θὰ ἀνάγκαζαν οἱ δασκάλου τὸν Ἕλληνα νὰ μὴ πάψει ποτὲ νὰ πηγαίνει στὸ σχολεῖον ὡς πού νὰ γίνῃ ἀρχαῖος λίθος ἢ μούμι. Καὶ οἱ γνῶσες αὐτὲς ὅλες, πού ἀποθηκεύει ὁ Ῥωμιὸς ἀνάγκη στὸ μυαλὸ του, μαζεύοντάς τες ἀπὸ τὰ σχολεῖα του, εἶναι μιὰ μεγάλη φουσκαλίδα, πού ἀφοῦ σκάσει ἀφίνει τὸ μυαλὸ του ἄδειο. Καὶ ἂν, κατὰ περίστασιν, δὲ σκάσει, ἐξκολουθεῖ τὰ φουσκώνει, καὶ ἀποβλακώνει ἢ ἀποστραθώνει τὸν ἀνθρώπον. Εἶναι ἄραγε ἀνάγκη νὰ ποῦμε, ὅτι σκοπὸς κάθε σχολεῖου εἶναι νὰ δίνει τοῦ παιδιοῦ λίγες μὰ στερεῆς γνῶσες, ἀνάλογες μὲ τὶς ἀνάγκες του, δηλαδή μὲ τὴ ζωὴ πού θὰ κάνει τὸ καθένα ἅμα μεγαλώσει; Καὶ νὰ τοῦ ξυπνάει ἀκόμη μέσα του ὅ,τι ἰκανότητες τυχαίνει νὰ ἔχει;

3). Καὶ εἶναι βέβαια, ἀκόμη καὶ τώρα, τελικὸς σκοπὸς τῆς παιδείας, τὸ νὰ μάθει ὁ Ῥωμιὸς τὴν ἀττικὴν γλῶσσαν, γὰρ νὰ γίνῃ στὸ τέλος ἀρχαῖος Ἕλληνας, μὰ τώρα πού ἔβαλαν νερό στὸ κρασί τους οἱ δασκάλου, προσπαθοῦν νὰ φτάσουν στὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ἀπὸ ἄλλο δρόμον. Εἶδαν πὼς ἀπὸτομα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἢ μεταμόρφωσις, ἀφότου πέθανε μάλιστα καὶ ὁ Ὀβίδιος, καὶ στοχάστηκαν νὰ τὴν καταφέρουν σιγὰ καὶ ἀγάλη ἀγάλη, μὲ τέχνη καὶ διπλωματία δασκαλοπαπιδιστικὴ. Ἀνάμεσα στὴ ζωντανὴ καὶ στὴν πεθαιμένη ἔβαλαν μιὰν ἄλλη γλῶσσαν, ἕνα ἀνακάτωμα ἀπὸ ζωντανὰ καὶ πεθαιμένα κομματάκια. Καὶ ἀνάγκασαν τὸ παιδί νὰ μάθει πρῶτα αὐτὴν, καὶ ἀπ' αὐτὴ σιγὰ σιγὰ ὕστερα, ὀλοένα προσδέτοντας, μὲ τὴν ἴδια τέχνη καὶ διπλωματία, πεθαιμένα στοιχεῖα καὶ ἀφαιρώντας ζωντανὰ, ἢ φτάσει στὴ νεκρικὴ τελειότητα. Ἡ μέση αὐτὴ γλῶσσαν, πού ἔγινε καὶ ἡ ἐπίσημη γλῶσσαν τοῦ κράτους, — φυσικὴ γλῶσσαν ἐνὸς τραγελαφικοῦ κράτους, — λέγεται «καθαρεύουσα» καὶ θὰ ἦταν καλλίτερα νὰ λεγόταν «βρώμα».

Ἐπειδὴ τώρα τὸ παιδί ἔξοι καὶ τρίτη ἑλληνικὴ γλῶσσαν, τὴ γλῶσσαν τῆς μάνας του (αὐτὸ εἰδεχθὲς ἐκεῖνον καὶ βαρβαρικὸν ἰδίωμα), πού ὁ δάσκαλος πολεμᾷε καλὰ καὶ σώνει νὰ τοῦ τὴν ξεριζώσει, καὶ πού μοιάζει βέβαια ἐξωτερικῶς ὀρθογραφικῶς καὶ φηλογγολογικῶς μὲ τὴ γλῶσσαν τὴν ἀττικὴν, πού γυρεύει στὸ τέλος νὰ τοῦ τὴν μιῆξει στὸ μυαλόν, — μπερδεύει ὅλες αὐτὲς τὶς γλῶσσες μέσα στὸ μυαλόν του τὸ παιδί, καὶ σὰ θγεί ἀπὸ τὸ σχολεῖον τὶς μεταχειρίζεται καὶ ὀ.

λες μαζί καὶ καμιά. Τὸ τί σαλάτα γίνεται στὴν ὀμιλία, στὸ γράφημον καὶ λοιπὸν καὶ στὸ μυαλόν τοῦ νέου Ῥωμιου, εἶναι ἀφάνταστο. Δηλαδή δὲν τὸ φανταζόμασταν ἐμεῖς πού τὸ βλέπουμε κάθε μέρα καὶ τὸ ἔχομε γὰρ πολὺ φυσικόν, καὶ μάλιστα γὰρ τὸ μόνον σωστό. Ἐτσι ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ἀμήν. Ἐπειτα ἕνας πού κάνει τόσο κόπον, ὅλα τὰ νεῖατα του, γὰρ νὰ μάθει κάτ', ἀφοῦ τὸ κουτσομάθει καὶ νομῖσει πᾶς πὼς τὸ καλοξέρει, εἶναι περὶ φανος φυσικὰ γὰρ αὐτὸ καὶ δὲ θὰ θελήσει ποτὲ νὰ παραδεχτεῖ (ἔξὸν ἂν εἶναι ἔξυπνος) ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ κόποι πού ἔκανε πᾶν χαμένο: καὶ αὐτὰ πού ἔμαθε ὄχι δὲν εἶναι τέλεια, παρὰ εἶναι χειρότερα καὶ ἀπὸ τὴ νοῦλα. Γι' αὐτὸ βλέπουμε τὶς «Ἀρσκειάδες» καὶ τὶς «Ζαπιδες», καθὼς τὶς λένε, νὰ περπατοῦν τόσο περὶ φανος στὸ δρόμον, καὶ νὰ ἔχουν τόσες ἀπαιτήσεις γὰρ γαμπροὺς ἀνάξιους τῆς καθαρεύουσας, πού αὐτὲς πᾶς τὴν ἔχουν ξεσκολισμένη. Γι' αὐτὸ βλέπουμε καὶ τοὺς νέους ὕψηλῆς τοῦ πανεπιστημίου νὰ κορορεύονται τόσο καὶ νὰ περνοῦν γὰρ τέλειοι γαμπροὶ, πού μόνον ἢ προῖκα τοὺς λείπει.

Ἡ γλῶσσαν αὐτὴ ὡς τόσο, ἢ νεοελληνικὴν, πού καταντᾷ νὰ μᾶς ἀφήνει στὸ μυαλόν μας τὸν σχολεῖον (χωρὶς νὰ ἔχει μάλιστα σκοπὸν αὐτὴν νὰ μᾶς μάθει), καὶ μᾶς τὴ συμπληρώνει ἢ σπουδαῖα ἐφημερίδα καὶ ὁ σπουδαιότερος ῥητορας, λέγεται Βαβυλωνία! Γλῶσσαν χωρὶς χροῶμα, ἢ χαμαλέοντας, γλῶσσαν χωρὶς σύνταξιν δικὴ τῆς ἢ φραγκατικὴ φρασεολογία, γλῶσσαν δίχως γραμματικὴ ὀρισμένη ἢ ἀστοιχείωτη, γλῶσσαν δίχως ζωὴ ἢ τεχνητὴ, δίχως πνεῦμα ἢ ἀνόητη, καὶ χωρὶς νόημα ἢ βλαβερὴ. — ὄχι γλῶσσαν παρὰ ὀρησιν κάθε γλῶσσας, γιὰτι οὔτε τὴν ἀττικὴν μαθαίνομε, οὔτε τὴ γλῶσσαν τῆς μάνας μας μᾶς ἀφίνομε, πού μᾶς τὴν βραμίζομε ἀδιάντροπα, οὔτε καὶ τὴ φραγκικὴν, — αὐτὴ τὴ γλῶσσαν πού δὲν εἶναι γλῶσσαν, αὐτὴν ἀφίνομε σὸν κατακάθιν στὸ μυαλόν μας τὰ σχολεῖα τοῦ Γένους. Μὰ τὸ χειρότερον ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἢ γλῶσσαν καθαυτὸν.

Τὸ χειρότερον εἶναι ἢ σαλάτα τοῦ μυαλοῦ, ὅπου μαζεύονται καὶ παλεύουν ἀναμεταξύ τους οἱ λέξεις, καὶ ἐπομένως τὰ νοήματα, καὶ βρίσκεται ἢ λέξις συνήθως νὰ μὴν ἀντιπροσωπεύει κατένα νόημα, τόσα πολλὰ νοήματα ἀλλάζει κάθε στιγμὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ἐλεύθερον θέλησιν τοῦ κάθε γραμματισμένου. Καὶ ἀποτέλεσμα ὁ κροταλισμὸς, δηλαδή τὸ νὰ μασσᾷ κανεὶς λόγια γὰρ νὰ ἀκούει ὁ ἴδιος ἢ ἄλλοι τὸν κρότον τῶν συλλαβῶν, καὶ τίποτε ἄλλο. Ἡ λεγόμενη καθαρεύουσα, ὁ σοφὸς αὐτὸς συμβιβασμὸς τῆς

ἀπτεκνῆς με τῇ ζωντανῇ γλώσσᾳ. ὁ τραγέλαφος, εἶναι ἡ καλύτερη γλώσσα γιὰ νὰ μιᾷ κανεὶς μέρες ἢ νὰ γράφει τόμους, χωρὶς νὰ λέγει ἀπολύτως τίποτα. Λοιπὸν ἡ γλώσσα αὐτὴ φέρνει καὶ τὴ χιλιομετρίτιδα, δηλαδὴ τὸ νὰ μιᾷ κανεὶς καὶ νὰ γράφει χιλιόμετρα. Καὶ τὸ μυαλὸ τοῦ Ρωμοῦ συνήθισε ἔτσι, ἀπὸ τὸ περίφημο σκολειὸ καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους τῶν ρητόρων καὶ τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων, στὴν εὐκόλῃ σκέψῃ, δηλαδὴ στὴν ἄρνηση τῆς σκέψης, καὶ τεμπελιάζει καὶ δὲ στοχαζέται τίποτα ἀληθινά, ἀφοῦ φτάνει νὰ βάξει κανεὶς λέξεις τῆ μιᾷ κοντὰ στὴν ἄλλῃ χωρὶς λόγο, σειρὰ καὶ ἀφορμῇ, καὶ νὰ γεμίζει τὸν ἀέρα με ἠχούς ἢ τὸ χαρτὶ με μυγχεσμάτα, γιὰ νὰ λέγεται γραμματισμένος, σοφὸς ἢ ἐπιστήμονας, γιὰ νὰ θρεῖ νύφη με προίκα, ἢ γιὰ νὰ γίνῃι ρήτορας στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. (Αὐτὸς δὲ δὲν εἶναι τάχα καὶ ὁ σκοτὸς τοῦ σκολειοῦ, νὰ μᾶς μαθαίνει νὰ γράφουμε, νὰ διαβάζουμε, καὶ νὰ ρητορεύουμε σὲ μιᾷ γλώσσᾳ πού, ἐπειδὴ δὲν καταφέρει νὰ γίνῃι ἀρχαία, ἔχει τουλάχιστο τὴ ὑποκρισία νὰ ντύνεται ὅσο μπορεῖ περισσότερο με τίτλους τῆς ἀρχαίας καὶ νὰ τυλίγεται ὅσο μπορεῖ καλλίτερα μῆσα σ' αὐτοὺς, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ἡ γδύμνια τοῦ μυαλοῦ μας;).

Ὁ στοχασμὸς καταργεῖται, δὲ χρειάζεται. Ἡ λογικὴ ἀναποδογυρίζεται, εἶναι περιττὴ. Ὁ συλλογισμὸς εἶναι σειρὰ φράσεις πού περπατοῦν κοντὰ καὶ καταπόδι, σὰν κανένα καρβάνι καμῆλες στὴν ἔρημο, ἢ μιᾷ κατόπι ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ τίς σέρνει, πῶς φαντάζεστε; Ἐνας γάϊδαρος! Ἡ ἔρημο εἶναι τὸ μυαλὸ μας. Ὁ γάϊδαρος ἡ λογικὴ μας. Καὶ τὸ σύνολον ὑποκρισία καὶ ψευτιά καὶ ἀδειοσύνη καὶ ἀδιαντροπιά καὶ κολοκάθια με τὴ ρήγανη!

Ἐτσι κατάντησε τὸ μυαλὸ τοῦ Ρωμοῦ, ψεύτικο ἢ κούφταλο. Ἐξαιροῦνται βέβαια οἱ... ἐξαιρέσεις, πού ἢ δὲν πῆρασαν ἀπὸ ἑλληνικὸ σκολειό, ἢ δὲ διαβάζουν ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, ἢ ξέμαθαν ὅ,τι ἔμαθαν, ἢ τὰ πέταξαν ὅλα ἀπὸ πάνω τους καὶ ξανάκαναν μόνοι τους, οἱ στοχαστικοί, τὴν ἀνατροπὴ τοῦ μυαλοῦ τους. Καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς βλέπουμε τοὺς καλλίτερους τωρινούς Ἑλληνας, τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴ μελλούμενη τύχη τοῦ ἔθνους. Μόνο πρέπει νὰ ἀνασκομηπωθοῦν αὐτοί, νὰ παραβλέψουν τίς ψιλοκοπιές πού τοὺς χωροῖσιν, νὰ τινάξουν τὴν τεμπελιά ἀπὸ πάνω τους, νὰ ἐνωθοῦν, νὰ θεωρήσουν κοινωνικὸ ζήτημα σοβαρὸ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας πού θὰ μεταχειρίζεται στὸ ἐξῆς τὸ ἔθνος στὰ σκολειὰ του καὶ παντοῦ, νὰ προσπαθήσουν

με κάθε τρόπο νὰ ἀφανίσουν τὴ σχεδὸν τραγικὴ ἐπιρροὴ τῶν γραμματισμένων, καὶ νὰ ξαναδώσουν στὸν Ἕλληνα τὴν καθαρὴ συνείδηση πὼς ὁ ἐαυτὸς του εἶναι πάλι καλύτερος ἀπὸ κάθε πεθαμένο πρόγονο, ὅσο μεγάλος καὶ νὰ εἶναι, ἀφοῦ τὸ λέει μάλιστα καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής: «κάλλιο σκύλος ζωντανός, πρὸ νεκροῦ λιοντάρου»!

Θὰ πῶν βέβαια καὶ θὰ ξαναποῦν μερικοί, πὼς δὲν εἶναι καιρὸς τώρα γιὰ τέτοια ζητήματα, τώρα πού ἔχουμε τόσα ἄλλα «σπουδαιότερα» νὰ κοιτάξουμε, καὶ θὰ ἀναφέρουν τὸ Μακεδονικὸ, τὸ Κρητικὸ, τὸ στρατιωτικὸ, τὸ πολιτικὸ ζήτημα κτλ. Καὶ θὰ τοὺς ρωτήσουμε αὐτοὺς ἂν τὸ ἔχουν γιὰ μικρὸ καὶ ἀσήμαντο τὸ ζήτημα νὰ καθαριστοῦν τὰ ἀκάθαρτα, χάρις στὴν καθαρεύουσα, μυαλὰ τοῦ ἔθνους, καὶ ἂν δὲν εἶναι σπύδατο, νὰ στοχαζόμεστε καλὰ. Ἄλλως τε τὸ εἶπαμε καὶ παραπάνω, τὸ εἶπε καὶ κάποιος ἀρχαῖος: «καὶ τοῦτο δεῖ πειεῖν, κάκεινο μὴ ἀφιέναι».

Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀρρώστεια, αὕτῃ ἡ σκλαβιά τοῦ μυαλοῦ μας, πού δὲν τὴ νοιάζουμε πιά, τόσο τὴ συνήθισαμε. Ἄν νομίζετε πὼς πρέπει νὰ τὴ φυλάξουμε καὶ αὕτῃ σὰ μιᾷ παράδοσιν παλιὰ τοῦ ἔθνους, μ' ὅσα καὶ ἂν μᾶς φέρνει κακά, νὰ τὴ φυλάξουμε. Μὰ προσέχετε, ἡ παράδοσις αὕτῃ δὲν εἶναι τοῦ ἔθνους παράδοσις, εἶναι μονάχα τῶν γραμματισμένων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἄν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία θέλει νὰ τὴν κρατήσῃ, ἂς τὴν κρατήσῃ. Καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία κρατεῖ τὴ λατινικὴ. Μὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, πού εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ τέχνη, αὐτὰ εἶναι τοῦ ἔθνους ἡ παράδοσις. Καὶ κοιτάξτε σὲ τί γλώσσα εἶναι γραμμένα. Με τὴν παράδοσις τῶν γραμματισμένων θὰ καταντήσῃ τὸ μῦθλό μας τέτοιο, πού θὰ δουλεύει λιγώτερο καὶ ἀπὸ τώρα, πρὸ δὲν καταγίνεται πιά παρὰ σὲ μικροκατεργαριές, γιὰ νὰ πορεύεται ὁ μικρὸν ἄνθρωπος τὸ ψυκί του, ἢ γιὰ νὰ φαντάζει καὶ νὰ χορορεύεται. Καμιά φορά οἱ πρόληψες εἶναι χρήσιμες γιὰ τὴ συντήρησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ αὕτῃ ἡ παράδοσις εἶναι μιᾷ πρόληψις, σπουδαία μάλιστα, ἀφοῦ ἔχει καταντήσῃι θρησκεία. Μὰ σὲ τούτῃ τὴν περίστασιν καὶ ὕστερα ἀπὸ τόσους κόπους πού βασίλευσε καὶ ὀργίασε, εἶναι τέλος πάντων καιρὸς νὰ χαντακωθεῖ, ἄλλοιῶς θὰ χαντακωθοῦμε ἡμεῖς πού τὴν ἔχουμε στήσει, κατὰ διαταγὴ τῶν γραμματισμένων, σὰν εἶδωλο μῆσα στὸ μυαλὸ μας, πού κάτω κάτω δὲ μᾶς φταίει καὶ τίποτε τὸ κακόμοιρο.

Εἶναι παράδοξο ἀλήθεια ὁ ἔξυπνος ἑλληνικὸς λαὸς νὰ κταντὰ θεληματικὰ κοιτῶς ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ γράμμα,

πρός τὰ γραμμικά καὶ πρὸς τὸ γραμμικισμένον. Καὶ θὰ ἦταν συγκινητικὴ ἢ πεισματάρικη θυσία πρὸς τούτους αἰῶνες τώρα ἐξαιρουμένη καὶ προσφέρει στοὺς ἀρχαίους καὶ θανατοῦσους προγόνους καὶ στὰ περασμένα μεγαλεῖα μιὰ δολιχοχρῆσιν τοῦ ἔθνους, πρὸς τὸ λαὸ ἀπὸ τῆς μύτης, — ἂν δὲν ἦταν κρῖμα ἕνας τέτοιος λαὸς νὰ χάνεται σὲ τέτοιες ἀσκοπεῖς θυσίαι, τὴν ὥρην πρὸς οἱ θυσίαι ὅλες ἔπρεπε νὰ γίνονταν γὰρ νὰ ζήσῃ τὴν ὥρην, θυσίαι ἄλλες, θυσίαι στὴ ζωὴ καὶ στὴ νίκη.

7

Παράλληλο μὲ τὸ ξεσκελίσματα τῶν χαρακτῆρων πρὸς τὸν πόλεμον, ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν πολιτικὴν ἑνωσιν τῆς φυλῆς, σ' ἕνα κράτος ἑλληνικὸν μέγαλον, ἀντρωιώνοντας καὶ ἐξευγενίζοντας τοὺς, εἶναι τὸ ξεσκελίσματα τοῦ μυαλοῦ, πρὸς τὸ ξεφύττωμα ἀπὸ τὴν ἀττικὴν καὶ ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν, καὶ τὸ ἐλεύθερον μεταχείρισμα τῆς ζωντανῆς γλώσσας παντοῦ καὶ πάντα. Ὅσο γιὰ τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν, αὕτη χρησιμεύει γιὰ νὰ συντηρηθῇ τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους σὲ κάποια διοικητικὴ ἰσορροπία μὲ τὸ πολιτικὸν τοὺς περιβάλλον.

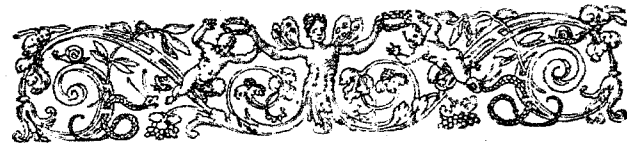
Ἠρωτεύουμε λοιπὸν στὸ ἔθνος ὁλόκληρον, καθαρὰ καὶ ξᾶστερον, τὸ ἀκόλουθο πρόγραμμα :

α') Ἀγὼνα ὀργανωτικόν, πολεμικόν, καὶ ἐπαναστατικόν, γιὰ νὰ ἐνωθῇ ἡ φυλὴ σ' ἕνα κράτος ἑλληνικόν, ἄλλο ἀπὸ τὸ τωρινὸ μικρὸν καὶ πρόσκαιρον κράτος, πρὸς εἶναι χάρβαλον.

β') Νὰ ὑποστηρίξῃ παντοῦ, σ' ὅλους τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, προπάντων ὅμως μέσα στὸ Ἑλλαδικὸν κράτος, ὅπου καταπατεῖται, τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν.

γ') Νὰ μιᾶ καὶ νὰ γράφῃ τὴν γλώσσαν τῆς μῆνας του, καὶ μόνον αὐτὴν νὰ ἔχει ἔθνικὴν τὴν γλώσσαν, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ καὶ τοὺς δασκάλους μ' αὐτὴν νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ γράμματα.

Ὁ ἔθνος μαργωμένον, πρὸς εἶναι ἡ περηφάνεια σου ; Μὴν ἔχεις πεποιθῆσαι σὲ κανένα, μήτε στοὺς Μεγάλους ξένους τῆς γῆς, μήτε στοὺς Μεγάλους προγόνους σου, παρὰ μόνον στὸν ἑαυτό σου. Ἀπὸ κανένα μὴν περιμένεις τίποτε, παρὰ μόνον ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου.

ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Δημοσιεύθηκε στὸν ἀριθ. 295 τοῦ «Νουμά» (11 τοῦ Μᾶν 1908). Γράφηκε σὲ ἀπάντησιν τοῦ ἀρθροῦ τοῦ Γ. Σκληροῦ «ΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΑΔΕΣ ΣΤΟΥΣ ΝΑΤΣΙΟΝΑΛΙΣΤΕΣ» πρὸς δημοσίευσιν στοὺς ἀριθ. 291, 292 καὶ 293 τοῦ «Νουμά» (Ἀπριλίου τοῦ 1908). Εἶταν τὸ πρῶτον ἀρθρον τοῦ Σκληροῦ αὐτό. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ φυλλάδιόν του τὸ «Κοινωνικὸν μᾶς ζήτημα», πρὸς ἀναμνηστικὴν συζήτησιν στὸ «Νουμά». Ὅπως λέει στὴν ἀρχὴν τοῦ ἀρθρου τοῦ Σ., ἀπὸ «σοβαροῦς βιωτικῶν περιστάσεων» ἐμποδίστηκε νὰ κατέβῃ νωρίτερα μὲ συστηματικὴν πολεμικὴν μὲ τοὺς κριτικούς του γιὰ τὸ «Κοινωνικὸν μᾶς ζήτημα», καὶ κατεβαίνει στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ πεῖ βιαστικὰ μερικά λόγια «ἀπὸ φόβον μήπως ἡ μαζικώτερη σιωπὴ μου παρεξηγηθῇ καὶ ἀδῆσαι τὸ θάρρος μερικῶν κριτικῶν μου νὰ διαστρέφουν, νὰ στρεβλώσων τὶς ἰδέας μου ὅπως τοὺς κατέβῃ». Ὁ Σκληρὸς κρινοντας, στὸ ἀρθρον τοῦ αὐτοῦ, τὸ ἀρθρον τοῦ Ἰδα : «ΤΟ ΕΘΝΟΣ, ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ Ο ΕΝΑΣ» τὸν χαρακτηρίζει ὡς «ὑποκειμενικὸν ἰδεολόγον καὶ οὐτοπιστὴν» πρὸς «βίωσιν τῆς ἀντικειμενικότητος», ἀλλὰ μιὰ ἐσωτερικὴν ἐπιθυμίαν. Κατὰ τὸ Σ. ὁ Ἰδᾶς «παίρνει μόνον τὰ ἐπίσημα σημεῖα τῆς ζωῆς χωρὶς νὰ σπουδάζῃ τὴν γένεσίν τοὺς καὶ παραβλέπει πρὸ πάντων τὰ παρασημῆνια, αὐτὰ πρὸς μὴν νὰ ἐξηγήσων τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς». Ἐποῖ, κατὰ τὸ Σ. «ὀρισμένη ἐποχὴ τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος ἐδημιούργησε τὸ Κράτος καὶ κατόπι μὲ τὴν φορὰ τῆς ἐξελίξεως οἱ ἀστοὶ ἔρρηξαν στὴ μέσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδας γιὰ νὰ φέρων ἀντιπερισσοῦ πρῶτον στοὺς φεουδάλους καὶ κατόπι στοὺς προλετάριους, σκεπάζοντας συνάμα μ' αὐτοὺς τὰ οἰκονομικὰ τοὺς συμφέροντα». Στὸ παράπονον τοῦ Ἰδα : «δὲ μᾶς ξαίρεις ἐμᾶς τοὺς Τουρκομερίτες καὶ γιὰ τοῦτο μᾶς ξάχασες στὸ βιβλίον σου», ὁ Σ. ἀπαντᾷ : «Σὺς ξαίρω καὶ σὺς παραξάω κ. Ἰδα, καὶ ἴσως νᾶμαι περισσότερον τουρκομερίτης ἀπὸ σὺς. Ἐκεῖ γεννήθηκα καὶ δεκαοχτὸν χρονᾶκια ἔζησα στὰ βάρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου ὄχι μόνον τὴν τυραννίαν τοῦ τουρκικοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος, ἀλλὰ καὶ τὴν φαυλότητα τοῦ ἑλληνομαϊκικοῦ φεουδαλικοῦ θεοκρατικοῦ καθεστώτος. Ἐκεῖ εἶδα σὲ τί ἀπαίσιον σκοτάδι πλέει ὁ λαὸς μᾶς, δουλοπρεπὴς σὺν εἰλωτας ὄχι μόνον στὸν τουρκο, ἀλλὰ καὶ στὸ δικὸν του τὸν καλόγερον, τὸ καθαρὸν αὐτὸ ἀπομεινῆρον τοῦ ἀπαίσιου φεου-

δαλικού Βυζάντιου. Έκει ένωσα κατάβαθα πώς ο κλήρος μας με τα περιώνυμα φεουδαλικά του προνόμια, στα όποια στηρίζουν όλα τους τα μεγάλα σχέδια οι μεγαλοπράγμονες τουρκικεργίτες πολιτικοί μας, είναι ο καλύτερος και φυσικότερος σύμμαχος του φεουδάλου σουλτάνου, μοιραζόμενος μαζί του άθροισμα τα πλιάτσικα του δυστυχισμένου λαού, που τον βαστάν και οι δυό τους σε κτηνώδη κατάσταση. Άλλι στο Έθνος που στηρίζει τις έλπίδες του σε φεουδαλικό κλήρο και καθεστώς! *Όταν με καιρό κηρυχτεί ή αστική επανάσταση στην Τσερκιά, ή μόνη που θα πάρει το μέρος του φεουδάλου σουλτάνου θάναι ή φυσική του σύμμαχος Μεγάλη του Χριστού Έκκλησία.* Στο τέλος του συσταίνει να γίνει λιγάκι «ψιλόλογος έπιστήμονας» γιατί έτσι θα τον πολεμήσει άποτελεσματικότερα, αφού «θα τον καταλάβει καλύτερα». — Στο άρθρο του αυτό, κάτω από την ύπογραφή του ο Ίδας πρόσθεσε «*Άνθρωποίδης πύθικος*» και στη σημείωσή του δικαιολογείται έτσι: «Τό παρατσούκλι αυτό δικαιολογείται από τον τρόπο που με χαρακτηρίζει, με καλωσύνη, ο κ. Σκληρός δηλαδή *Κοινός άνθρωπος* που δεν έχασε ακόμη το φυσικό του έγωισμό και τη φυσική του θηριώδη κατάσταση». Ένώ «*ένυγνης πολιτισμένος άνθρωπος* είναι κείνος που θέλει συνειδητά να ύποροφηήσει το έξανθρωπιστικό έργο της εξέλιξης!» Και ποιός τη γνωρίζει την κ. Έξέλιξη; Δεν ξαίρω. Έγώ όμως δεν τη γνωρίζω».

ΤΟ τελευταίο άρθρο του κ. Σκληροῦ, που επιγράφεται «Οι σοσιαλιστάδες στους νασιοναλιστες», με αναγκάζει να μπώ πάλι λιγάκι στα μελάνια, πρώτα που δεν τό κάνω συχνά. Ούτε τα γραψίματα, ούτε τα λόγια τα πολλά, ούτε τα «ξελαρυγγίσματα» μ' άρέσουν, όπως φαίνεται να πιστεύει ο κ. Σκληρός. Μά αυτό είναι άλλο ζήτημα.

Θέλω να πώ, — επειδή με προκαλούν, — μερικά λόγια για τό «σύστημά» μου, όπως έπτε για τό δικό του ο κ. Σκληρός.

Η κοινωνιολογία (sociologie) είναι έπιστήμη.

Ο κοινωνισμός (socialisme) είναι πόθος.

Η κοινωνιολογία είναι μελέτη όσο γίνεται πιο αντικειμενική. (Ο άνθρωπος, δηλαδή τό όργανο που μελετά, δεν μπορεί ποτέ να είναι όλοτελα αντικειμενικός).

Ο κοινωνισμός είναι κάτι τι όλως διόλου ύποκειμενικό, επάνω κάτω εκείνο που λέει ο κ. Σκληρός «ύποκειμενική κοινωνιολογία», είναι δηλαδή ή κοινωνιολογία, όπως τη νοιώθει ο σοσιαλιστής.

Την κοινωνιολογία τη μελετά ο έπιστήμονας, δηλαδή μια τάξη ανθρώπων.

Τόν κοινωνισμό τόν αίσθάνεται ο προλετάριος, δηλαδή άλλη τάξη ανθρώπων.

Επειδή ο κοινωνισμός είναι κοινωνικό φαινόμενο, το μελετά κι αυτό ο κοινωνιολόγος. Είναι λοιπόν και ο κοινωνισμός ένα από τα άπειρα ζητήματα που ξεδιπλώνει και μελετά ή κοινωνιολογία.

Άν τύχει από μεγάλη ψυχοπονία και συμπάθεια να σθάνεται ο κοινωνιολόγος σαν τους προλετάριους, μπορεί να γίνει κοινωνιστής, θεωρητικός όμως. Δεν ξέρω αν μπορεί να συμβεί και τό αντίθετο, δηλαδή ένας σοσιαλιστής να είναι και κοινωνιολόγος, γιατί τότε θα πρέπει να έχει άφηση την «ύποκειμενική κοινωνιολογία», που τοῦ άρέσει, και να έχει γίνει έπιστήμονας, πράμα που δε συμβιβάζεται πάλι πάλι με συμπαθείες και αντιπαθείες.

Ο κοινωνισμός ή σοσιαλισμός είναι ή λαϊκή εκφορη μερικῶν κοινωνικῶν θεωριῶν. Γεννήθηκε από τις ανάγκες και τα αισθήματα των εργατικῶν, που γυρεύουν να καλύτερέψουν την τύχη τους, να δουλεύουν δηλαδή λιγώτερο, να κερδίζουν περισσότερο, και να γλεντούν και να ξεκοιράζονται όσο μπορούν περισσότερο — γιατί είναι αλήθεια κατακουρασμένοι άνθρωποι. Άλλά γιατί τό ιδανικό των εργατῶν να γίνει όλων των ανθρώπων ιδανικό, αυτό δεν τό νοιώθω.

Ο σοσιαλισμός γίνηκε έπειτα θεωρία στα κεφάλια των θεωρητικῶν, μελετήθηκε από τους κοινωνιολόγους που τον έβαλαν στη θέση του (τον ταξινόμησαν), κατάντησε ούτοπία (δηλαδή μεταφυσικό φαινόμενο σε μερικά άλλα κεφάλια, που τονέ γενίκεψαν ύπερβολικά), και άγματωμένος σαν τόν άστκό με τα θεωρητικά έπιχειρήματα, κατέβηκε σαν ούρανοκατέβητος πάλι σε μια τάξη του λαού, στην εργατική τάξη, και την ξεσήκωσε. Γιατί είναι συμπαθητική θεωρία, κολακεύει την ελπίδα της εϋτυχίας (=ήσυχίας).

Άλλοιώς όμως μιλεί ένας έπιστήμονας σ' άλλους έπιστήμονες, και άλλοιώς ένας πολιτικός (έστω και κοινωνιολόγος) στο λαό. Στους έπιστήμονες ο κοινωνιολόγος θα πει πώς ο σοσιαλισμός είναι φαινόμενο που παρουσιάζεται στις κοινωνίες άμα κουραστεί ή εργατική τάξη από τό να μήσκει σκληρωμένη στα ιδανικά και στις ανάγκες άλλης τάξης. Στο λαό θα πει ο πολιτικός, με έπιστημονικοφανή ίσως έπιχειρήματα, ότι ο σοσιαλισμός είναι τό τέλειο, «τό άκρον άωτον της προόδου και εξέλιξης», le dernier cri και έπομένως ή εϋτυχία. Είναι βέβαια κατ' ανάγκη ο πολιτικός στα λόγια του αποκλειστικός, και μόνο με την αποκλειστικότητα ξεσηκώνονται και σαλεύουν οι κοινωνικές τά-

ξες. Ὁ αποκλεισμός όμως δὲν εἶναι ἐπιστήμη, καὶ ἄρα ὁ σοσιαλισμός πού θέλει νὰ ἀποκλείσει τίς ἀνάγκες καὶ τὰ ἱδανικά κάθε ἄλλης τάξης, δὲν εἶναι ἐπιστημονικό ἐπιχειρήμα. Ἄλλὰ αἰσθημα, (ὑποκειμενική κοινωνιολογία).

Μὲ κατηγορεῖ ὁ κ. Σκληρός πὼς ἔχω «ἀφηρημένες ψυχώσεις». ἴσως, μὰ δὲν εἶναι λιγώτερο εὐγενικὲς ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἐπίσης «ἀφηρημένη ψύχωση» πού ξέρω, τὸ θεωρητικό σοσιαλισμό. Γιατί, καθὼς εἶπα, καὶ ὁ σοσιαλισμός ἀπὸ αἰσθημα μεταμορφώνεται καὶ γίνεται θεωρία, ἱδανικό, ψύχωση, καὶ οὐτοπία, ὅπως κάθε ἄλλο ἀνθρώπινο αἰσθημα, ὅσο καὶ ἂν προέρχεται ἀπὸ συγκεκριμένους λόγους.

Καὶ μὲ κατηγορεῖ ὁ κ. Σκληρός, καὶ λέει πὼς κάθομαι στήν ἡσυχία μου, καὶ γιὰ τίς «ἀφηρημένες μου ψυχώσεις» στέλνω τοὺς «συγκεκριμένους ἀνθρώπους στὸ μακελιό, κόβοντας καὶ ράβοντας μὲ ἐλαφρὴ συνείδηση τὴν τύχη καὶ τὴν εὐτυχία τους». Δὲ μὲ συγκινεῖ πολὺ αὐτός ὁ χαρακτηρισμός μου. Ὅπως ἐγὼ στέλνω στὸ μακελιό συγκεκριμένους ἀνθρώπους γιὰ τὰ ἱδανικά μου, ἔτσι καὶ ὁ κ. Σκληρός στέλνει στὸ μακελιό — ὁ κακοῦργος! — ἄλλους συγκεκριμένους ἀνθρώπους γιὰ τὰ δικὰ του ἱδανικά, πού τὰ νομίζει πὸ σύμφωνα μὲ τὴν συγκεκριμένη εὐτυχία τῶν συγκεκριμένων ἀνθρώπων. Γιατί, ὅταν ἀγατίζουν οἱ προλετάριοι στὸν Ἑλληνισμό καὶ τοὺς σηκώσουν στὸ πόδι τὰ σοσιαλιστικά αἰσθηματα, ἔνστικτα ἢ ἱδανικά, θὰ κάμουν καὶ ἀπεργίες καὶ σηκωμούς, καὶ μπορεῖ καὶ νὰ σκοτωθοῦν πολλοί, μελώνοντας μὲ τὸ πιασδρομικό κράτος. Ὅσο γιὰ τὴν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων δὲ φροντίζω, γιατί, οὔτε τὴ δική μου εὐτυχία δὲ γυρεύω. Τὸ ἂν κάθομαι στήν ἡσυχία μου ἢ ὄχι, ἐκεῖνοι πού μὲ γνωρίζουν μποροῦν νὰ κρίνουν.

Ὁ σοσιαλισμός λοιπὸν εἶναι τὸ ἱδανικό, ἡ ψύχωση, ἡ λαχτήρα τοῦ ἐργάτη σὲ μερικὲς ἐποχὲς τῆς ζωῆς τῶν κοινωνιῶν. Ὁ κ. Σκληρός γυρεύει τὴν πάλῃ ἀνάμεσα στίς τάξεις, αὐτὸ θεωρεῖ ἱδανικό, καὶ ὄχι τὸ σοσιαλισμό. Ἐπειδὴ όμως πιστεύει πὼς ἡ πάλῃ αὐτὴ θὰ πάει μπροστὰ μὲ τὸ νὰ ὑποστηρίζονται τὰ ἱδανικά τοῦ ἐργάτη, δηλαδή ὁ σοσιαλισμός, — ξεγελιέται καὶ γενικεύει καὶ λέει τὸν ἑαυτὸ του σοσιαλιστή, καὶ βγάζει τὸ σοσιαλισμὸ κοινωνιολογία καὶ πανάκεια τῶν νέων κοινωνιῶν.

Ἐκεῖνος όμως, πού καταλαβαίνει τὰ κοινωνικά ζητήματα, καὶ νοιώθει πὼς μικρὰ καὶ μεγάλα ἀρχίζουσι ἀπὸ οικονομικούς λόγους, δὲ σημαίνει πὼς εἶναι καὶ σοσιαλιστής....

Τοῦ κ. Σκληροῦ τὸ ἱδανικό δὲν εἶναι ὁ σοσιαλισμός, παρά, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, «ἐκπολιτιστικά ἰδεώδη τοῦ συμπίπτουν μὲ τὴ συγκεκριμένη εὐτυχία τῶν συγκεκριμένων ἀνθρώπων.»

***

Ἀφοῦ ἔθεσα ἔτσι τὰ ζητήματα, τώρα ἂς ἀνλύσω τὸν ἑαυτὸ μου, καὶ ἂς κοιτάξω πὼς σχετίζομαι μὲ ὅλα αὐτὰ ἐγὼ, τὸ Ἑλληνικό ἄτομο τοῦ 1908.

Μὲ συμβουλεύει ὁ κ. Σκληρός νὰ γίνω σκληρός, καὶ σκληρότητα, κατὰ τὴ γνώμη του, εἶναι «νὰ ἀναλύει κανεὶς ἀμελλικτα τὰ ἔνστικτά του, τσαλαπατώντας τίς πρόληψές του, συντριβώντας τίς ἀφηρημένες ψυχώσεις του». Πού νὰ ξέροι, πὼς ἀπὸ μικρὸς ἄλλο τίποτε δὲν κάνω παρὰ νὰ ἀναλύω μὲ λύσσα καὶ εὐσυνειδησία τὸν ἑαυτὸ μου καὶ νὰ σημειώνω τίς ἀνάγκες σὰ συνταγὲς χημικοῦ πού ἀναλύει τὰ σώματα*.

Λοιπὸν δὲν εἶμαι «πατριώτης». Ἄλλὰ γεννήθηκα Ἑλληνας καὶ Ἑλληνας θὰ μείνω, θέλοντας καὶ μὴ, ὡς πού νὰ πεθάνω. Ἀναγνωρίζω τὴ σκλαβιά μου καὶ δὲ νομίζω πὼς ὑπάρχει ἐλεύθερη θέληση, γιατί ἂν ὑπάρχει θὰ μποροῦσα νὰ γίνω κοσμοπολίτης.

Ὁ κ. Σκληρός, πού ξεπέρασε τάχα τὸν ἔθνισμό, ἂν τὸν ξεπέρασε, γιατί βάλθηκε καὶ καλά νὰ συλλογίζεται τὴν Ἑλληνική κοινωνία καὶ δὲ στοχάζεται κοσμοπολιτικά; Γιατί τοῦ ἔρχεται τόσο φυσικά νὰ μιλά γιὰ τὴν κοινωνία μας; Δὲ μλεῖ βέβαια στοὺς Ἑλληνες μὲ «πατριωτικά ξελασουργίσματα», ὅπως οἱ οὐτοπιστὲς πατριώτες, ἀλλὰ μὲ «σοσιαλιστικὲς θεωρίες», ὅπως οἱ θεωρητικοὶ σοσιαλιστὲς. Τὸ ἔδιο κάνει: μλεῖι στοὺς Ἑλληνες, ἑλληνικά.

Ἄλλὰ, τέλος πάντων, ὑπόθεσε πὼς εἶμαι ἐγὼ, ἢ Ὁ Α ἢ Ὁ Β, «πατριώτης». Καὶ μεῖς τότε εἶμαστε μιὰν ἀνάγκη, ὅπως εἶναι ὁ κ. Σκληρός. Τὸ νὰ ὑπάρχω καὶ ἐγὼ, εἶναι ἀρκετὴ δικαιολογία τῆς ὑπαρξῆς μου. Ἄν ὑπάρχουν σοσιαλισ-

(*) Ἐχω γράψει μάλιστα πολὺ νέος ἕνα μυθιστόρημα, πού δὲν τὸ δημοσίεψα, καὶ πού εἶναι μιὰ ψυχολογικὴ ἀνάλυση τοῦ ἑαυτοῦ μου σ' ὅλα τὰ στάδια πού πέρασα ἀπὸ τότε πού μικρὸς ἀρχίζω νὰ νιώθω τὸν ἑρωτά μου. Ἐκεῖ μέσα θὰ ἔβλεπε ὁ κ. Σκληρός, ὅλες τίς τρεχοῦμενες οὐτοπίες, σοσιαλιστικὲς, κοσμοπολιτικὲς, ἀνθρωπιστικὲς, χρησιμοθεωρικὲς, πατριωτικὲς καὶ πόθους καὶ λαχτάρεις καὶ σκεπτικισμό πολὺ.

στές, υπάρχω όμως και εγώ. Έχουμε ίσα δικαιώματα να ζήσουμε, και όποιος νικήσει.

Επειδή ψυχολόγησα πολύ τον εαυτό μου, είδα πώς έχει τάσεις θεωρητικές, και επειδή το θεωρητικό άνθρωπο τον βλέπω μισόν άνθρωπο, γι' αυτό ανάγκασα τον εαυτό μου να ανακατωθεί με τους ανθρώπους για να γίνει και μη θεωρητικός. Θα είναι και το φυσικό μου τέτοιο: να είμαι δηλαδή μισός θεωρητικός και μισός μη θεωρητικός. Είμαι σά δυό άνθρωποι: ένας που ζει και ένας άλλος που κοιτάζει απ' όξω τη ζωή μου. Και έτσι νοιώθω καλλίτερα και τον εαυτό μου και τους άλλους.

Όταν όμως ανακατώθηκα με τους ανθρώπους, κατάντησα πολιτικός τους. Φαίνεται είμαι φυσικά «άρχικός», όπως έλεγαν οι αρχαίοι. Άλλα δεν έγινα δούλος της πολιτικής. Την ονομάζω και αυτήν, όπως και τον έρωτα και την επιστήμη, — βάραθρο, γιατί τις περισσότερες φορές χάνεται ο άνθρωπος μέσα της.

Πριν ανακατωθώ με τους ανθρώπους, επειδή μ' άρεσε, σπούδαζα την κοινωνιολογία στα βιβλία. Τώρα τη σπουδάζω στην κοινωνία μέσα. Και επειδή γύρω μου έτυχε να έχω μιὰ κοινωνία, την Ελληνική, μ' αυτήν καταγινομαι.

Άλλα έζησα και σ' άλλους τόπους και σ' άλλους χρόνους, και παράβαλα, σύγκρινα, και είδα τη νέκρα της παρινης κοινωνίας, της Ελληνικής. Δε μ' άρεσε ή νέκρα της, και γύρευα πώς μπορούσε κανείς να ζωντανέψει την κοινωνία μου.

Πρώτα πρώτα ένοιωσα πώς κοινωνία Ελληνική δεν είναι ή κοινωνία που ζει μέσα στα σύνορα του Ελλαδικού κράτους, παρά όλοι οι Έλληνες που βρίσκονται στον κόσμο, όσοι δεν έγιναν ακόμη ούτε ξένοι, ούτε κοσμοπολίτες, γιατί κάτι τους συνδέει: όλους αυτούς αναμεταξύ τους.

Και είδα την Ελληνική αυτή κοινωνία — λιμνοθάλασσα άσκοιμισμένη.

Κατάλαβα πώς πρέπει να κουνηθούν μεγάλες μάξες της κοινωνίας αυτής. Και διάλεξα τον πιο σύντομο δρόμο για να φτάσω σ' αυτό το αποτέλεσμα. Πήγα και ηύρα τους Έλληνες που κατοπερνούσαν περισσότερο, τους Μακεδονίτες, τους Ήπειρώτες, τους Θράκες, και έβαλα ν' αστραφει μπροστά στα μάτια τους μιάν έλπίδα, ή έλπίδα να γλυτώσουνε από την κατοπέρηση. Αίτια της κατοπέρησης όλοφάνερη — ο Τούρκος. Άμα τον ξεφορτωθούμε αυτόν, άμέσως θα κλοπεράσουν. Δηλαδή τί κάνω; Κολα-

κείω: α') Τόν πόθο του γλυτωμού από το βάρος του Τούρκου, και β') την έλπίδα καλλίτερης τύχης. Μέσο για να φτάσουμε στο ξεσήκωμα των δούλων — ή άλληλοδοθήτεια. Και άρχισα να διοργανώνω τους ανθρώπους με κοινή ενέργεια.

Είχα και ένα παράδειγμα ζωντανό μπροστά μου. Οι Βούλγαροι στα 1903 πώς έκαμαν και σήκωσαν τόσα χωριά στη Μακεδονία, και δικά τους και μη δικά τους, κατεπάνω στον Τούρκο; Είπαν στους χωριανούς πώς άμα διώξουν τους Τούρκους μπέηδες, τα τσιφλίκια θα γίνουνε δικά τους (των χωριανών δηλαδή). Και μάλιστα τους τα ξεμοίρασαν από πριν στους χωριανούς, και τους έδειξαν του καθενός το κομμάτι που θα πάρει.

Αυτό ηύρα κατάλληλο μέσο και γρήγορο για να κουνηθει ένα μέρος τουλάχιστο της Ελληνικής κοινωνίας. Τώρα βρίσκονται άλλοι που προτείνουν να ξεσηκώσουν τις εργατικές τάξεις του Ελλαδικού κράτους κατεπάνω στο κεφάλαιο. Δεν το αποκλείω και αυτό ως καλό μέσο, μα μου φαίνεται πώς για τώρα πιο γρήγορα μπορεί να πιάσει το άλλο. Γιατί; Γιατί ή βιομηχανία δεν είναι άρκετη στο Έλλαδικό βασίλειο για να βγάλει πολλούς προλετάριους, και ίσως οι εργατές στην Ελλάδα, συγκριτικά με άλλες κοινωνίες, ζουν καλά. Πιο μακριά είναι ο εργάτης στην Ελλάδα από το σοσιαλισμό, παρά ο δούλος Ρωμίας από ένα σηκωμό κατεπάνω στον Τούρκο. Δε φοβούμι τις νέες ιδέες, ούτε το αίτημα του σοσιαλισμού, όπως υποθέτει ο κ. Σκληρός. Νομίζω όμως πώς ακόμα δεν ήρθε φυσικά ή ώρα του.

Δηλαδή τί κάνω; Αφίνω την Ελλαδική κοινωνία να σκουληιάζει για την ώρα, αφού δεν έχει άρκετη βιομηχανία για να γεννήσει προλετάριους, και παίρνω το λαό του δούλου Ελληνισμού, και προσπαθώ να τον σηκώσω κατεπάνω στους «τυράννους», όποιοι και άν είναι.

Τους Δεσποτάδες του Φαναρισού, άν δεν μπορέσω να τους φέρω στα νερά μου, θα τους χτυπήσω κι αυτούς, γιατί είναι πάντα έτοιμοι να συμμαχήσουν με τον Τούρκο. Το ίδιο θα γίνει και με τους κοτζαμπασήδες.

Τώρα κάνω κ' ένα άλλο. Πατριώτης, είπα, δεν είμαι. Ός τόσο τον πατριωτισμό, όπου υπάρχει γύρω μου, θα τον εκμεταλλευτώ συνειδητά (το έκαμε και ο Μπίμαρκ), και μ' αυτό θα προκαλέσω άγώνες, γιατί πιστεύω πώς οι άγώνες έξυγιάνουν τους ανθρώπους και ξυπνούν

τους κοιμισμένους. Τὸ νὰ ταράξω τὰ νεῦρα τῶν πατριωτῶν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας (σὲ κάθε κοινωνία ὑπάρχουν οὐτοπιστὲς πατριῶτες), τοὺς ξεσηκώνω, καὶ φωνάζουν καὶ αὐτοί. Ἄν δὲν κάνουν ἄλλο τίποτε οἱ φωνεῖς τους, ὅμως καταστρέφουν ὁλότελα τὴν πίστη τοῦ Ἑλληνα στὸ ἔλλεινὸ Ἑλλαδικὸ κράτος. Ὅλα αὐτὰ ἐτοιμάζουν τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση.

Μὲ τὸν κ. Σκληρὸ δὲν εἶμαι σύμφωνος ὅτι τὸ ἔθνος δὲν εἶναι ἀνθρώπινὸ, παρὰ εἶναι σκιά ἔθνους. Συμφωνῶ ὅμως ὅτι τὸ κράτος εἶναι ἔλλεινὸ.

Τὸ κίνημα τῶν ὀργανωμένων ραγιαδῶν θὰ ξεσπάσει σίγουρα ἔπειτα καὶ στὴν Ἑλλαδικὴ κοινωνία, χτυπώντας καὶ κει κατακέφαλα κάθε παλιανθρωπάκο καὶ τυραννισκο, ποὺ θὰ θελήσει, ἅμα ἐλευθερωθοῦν καὶ αὐτοὶ νὰ τοὺς ἐκμεταλλευτεῖ.

Ἄλλὰ κάνω καὶ ἓνα ἄλλο ἀκόμη. Ἐπειδὴ πιστεύω, ὅπως ὁ κ. Σκληρὸς, ὅτι «μόνο μιὰ μεγάλη οἰκονομικὴ ἐξέλιξη θὰ ζωντανέψει τὸ δυστυχισμένο τόπος», κοιτάζω νὰ βρῶ τρόπο νὰ κουνήσω τὰ κεφάλαια πρὸς τὴ διεύθυνση τῶν ἐπιχειρήσεων, γιὰ νὰ φροντῶσιν ἢ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο. Αὐτὸ θὰ ἀγαθίσει καὶ τοὺς προλετάριους, καὶ τότε, θὰ εἶναι πιά καιρὸς νὰ σηκωθοῦν καὶ αὐτοὶ γιὰ νὰ γυρέψουν τύχη καλλίτερη.

Θὰ πῆ ὁ κ. Σκληρὸς, πὼς ἓνα ἄτομο καὶ δυὸ δὲ θὰ σπρώξουν τὸ κεφάλαιο νὰ κουνηθεῖ. Ὁ ἴδιος ὅμως στὸ ἄρθρο του, σὲ μιὰν ἐρώτησιν δική του : «Καὶ ποῖος θὰ τοὺς ἀναγκάσει αὐτούς (ἐννοῶ τοὺς πολιτικούς καὶ τὴν κυβερνητικὰ τάξιν) νὰ φέρωσιν τὸ χουζούρι τους ;» — ἀπαντᾷ : «Οἱ ἄλλες τάξεις, ὁ λαός». Ἄλλὰ λίγο παρακάτω προσθέτει : «Τότε μόνο μπορεῖ τὸ ἄτομο νὰ παίζει σπουδαῖο ρόλο, ὅταν στηριχθεῖ σὲ καμιὰ κοινωνικὴ ομάδα, ὑποστηρίζοντας κυρίως τὰ συμφέροντά της. Ἔτσι ἔκαμαν καὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοί», καὶ ἀναφέρει μὲ τὸνομά τους τὸν Μπίσμαρκ καὶ τὸν Καβούρ.

Δὲν εἶπα ποτὲ, οὔτε σκέφτηκα τὸ ἐναντίο, γιατί δὲν μπορῶ νὰ φανταστῶ κανένα ἄτομο, καὶ προπάντων ἄτομο πολιτικό, ξεκόρφωτο ἀπὸ τὴν κοινωνία ὅπου μεγάλωσε καὶ ζεῖ καὶ πολιτεύεται. Ὅχι μόνο ὁ Καβούρ καὶ ὁ Μπίσμαρκ, παρὰ καὶ ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Καῖσαρ ἀκούμπησαν στὴς κοινωνικὰς τάξεις γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦνε.

Ἄλλὰ, ἐνῶ ὁ κ. Σκληρὸς θὰ στηριχθεῖ στοὺς προλετάριους, ποὺ ἀκόμα δὲν ὑπάρχουν ἢ δὲν εἶναι σωστοὶ προλε-

τάριοι, ἐγὼ, ἄλλο ἄτομο, θὰ στηριχθῶ στὴν τάξιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ ἐμπόρων, καὶ θὰ ὑποστηρίξω τὰ συμφέροντά της, θὰ προσπαθῶ νὰ τοὺς συνασπίσω, νὰ τοὺς δείξω τὴ δύναμιν τῆς ἀλληλοβοήθειας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης.

Καὶ φέρνω ἓνα μικροῦςτοικο παραδειγμα : ἐδῶ τοῦ εἶναι γνωρίζω ἓναν τοῦ πασκίζει νὰ φτιάσει μιὰ cooperative de crédit ἀπὸ Ἑλληνες κεφαλαιοῦχος καὶ ἐμπόρους. Αὐτὸς θὰ βοηθήσει τὴν Ἑλληνικὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία.

Αὐτὴ ἡ ὑποστήριξις τῆς βιομηχανίας θὰ φέρει φυσικὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τάξης τῶν ἐργατῶν (προλετάριων). Καὶ τότε θὰ εἶναι εὐχρηστοσημένος ὁ κ. Σκληρὸς.

Ὅταν ἐγραψα στὸ ἄλλο μου ἄρθρο πὼς καὶ οἰκονομικούς ἀγῶνες ἔκαμε ἡ Ἰταλία πρὸς τὴν ἑνωσὴν τῆς, ἴσα ἴσα τὸν Καβούρ εἶχα στὸ νοῦ μου.

Λοιπόν, ἀπὸ μιὰ μεριά θὰ στηριχθῶ στοὺς δούλους καὶ θὰ τοὺς βοηθήσω γιὰ νὰ γυρέψουν καὶ νὰ ἐπιτύχουν καλλίτερη τύχη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, θὰ προσπαθῶ νὰ ἐνοθεύω κεφάλαια σ' ὅλο τὸν Ἑλληνισμό, γιὰ νὰ ἀρχίσουν μεγάλας ἐπιχειρήσεις ἐμπορικὰς, ναυτιλιακὰς, βιομηχανικὰς.

Αὐτὸ εἶναι μὲ λίγα λόγια τὸ πολιτικὸ - κοινωνικὸ πρόγραμμά ἐνός σύγχρονου Ρωμοῦ. Δὲν ἀναφέρνω καὶ μερικὰς ἄλλες προσπάθειάς μου (καὶ αὐτὰς κοινωνικὰς), ὅπως εἶναι ἡ προπαγάντα γιὰ τὴ διάδοσιν τῆς δημοτικῆς, καὶ γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ συστήματος στὴν ἐκπαίδευσιν.

***

Θέλω νὰ παρατηρήσω ἐδῶ καὶ τὸ ἐξῆς : ὁ σοσιαλισμὸς πηγάζει πλάγι στὸν κοσμοπολιτισμὸ. Καὶ τὸν κοσμοπολιτισμὸ δὲν προβλέπω, ἔρχεται. Μὰ δὲν τονε φοβοῦμαι οὔτε αὐτόν, οὔτε τὸν σέβομαι ὑπερβολικά, οὔτε ξιπάζομαι μπροστά του. Θὰ ἔρθει καὶ ἴσως περάσει πάλι, ὅπως τόσες ἄλλες. Καὶ τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τόσο μικρὸ πρᾶμα στὸν κόσμο τὸν ἀπέραντο !

Θὰ ἦμουν ἀνόητος νὰ ἀρνηθῶ τὸν κοσμοπολιτισμὸ ἢ τὸν σοσιαλισμὸ, ἢ νὰ βολθῶ νὰ τὰ πολεμήσω. Ἄλλὰ ἐπειδὴ ἔτυχεν νὰ γεννηθῶ Ἑλληνας, καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἑλληνες τὴν πατρίνην στίγμιν δὲ βρίσκονται ἀκόμα στὸ στάδιον τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ἐπειδὴ περιτριγυρίζονται ἀπὸ ἔθνη μὲ σύννομα ποὺ θέλουν νὰ μᾶς φάγουν, νὰ μᾶς ἐξαφανίσουν ἢ μαρσοῦν, καὶ ἐπειδὴ ἐμένα δὲ μοῦ καλοῦσθαι νὰ φαγωθῶ ἀπὸ Βουλγάρους ἢ Ρώσους (εἶμαι, βλέπετε, καὶ ἐγὼ μιὰ ἰ-

νάγκη, αφού ύπάρχω), — για τούτο θέλω πρώτα να ξεχασφελιστεί ή ελληνική μου ύπόσταση (μάς τὸ απαιτοῦν, βλέπετε, μάς τὸ ἐπιβάλλουν τὰ τριγυρινὰ μισοάγρια ἔθνη), ἔπειτα ν' ἀναπτύξω τὶς οἰκονομικὲς μου δυνάμεις, καὶ ὕστερα ἄς διαλυθεῖ, ἄς κοσμοπολιτιστεῖ, ἄς σοσιαλιστεῖ, ἄς κάμει ὅ,τι θέλει τὸ ἔθνος μας.

Ἄν ἦμιον Ἰταλὸς καὶ ζοῦσα πρὶν ἀπὸ τὰ 1868' θὰ ἔλεγα τὸ ἴδιο. Ἄν ἦμιον Ἰταλὸς σημερινὸς θὰ πάσκιζα ἴσως νὰ γενικέσω τὸ σοσιαλισμὸ στὸ ἔθνος μου, καὶ τὸν κοσμοπολιτισμὸ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ κ. Σκληρὸς, χωρὶς νὰ τὸ πολυπαρζδέχεται, εἶναι Ἕλληνας ὡς στὸ κόκκαλο, καὶ γι' αὐτὸ συλλογίζεται πρώτα πρώτα πῶς νὰ διορθώσει τὴν Ἑλληνικὴ κοινωνία. Ἀδιάφορο ἂν ἡ διάγνωσή του δὲν ἦταν ἐντελῶς σωστή. Κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν ἔπρεπε νὰ μιλήσει μόνο γιὰ τὴν Ἑλλαδικὴ κοινωνία, ἔπειτα δὲν ἔπρεπε νὰ βιαστεῖ νὰ γυρέψει προλετάρους ἐκεῖ πού δὲν ὑπάρχουν, ὕστερα δὲν ἦταν σωστό, νομίζω, νὰ γενικέψει τὸ σοσιαλισμὸ καὶ νὰ τὸν κάμει ἀπόλυτη οἰκονομολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ θεωρίαν. Καὶ ἔπρεπε νὰ ξεχωρίσει πῶ καθαρὰ τὴν κοινωνιολογία ἀπὸ τὸν κοινωνισμὸ.

Προσθέτω ὅτι ἐγὼ τουλάχιστο δὲν πιστεύω νὰ διορθωνετα καμιά κοινωνία. Οἱ κοινωνίες ζοῦν ζωντανὰ ἢ κοιμίσμένα. Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία δὲ θέλει διόρθωμα, παρὰ ξύπνημα, ἂν ξυπνιέται, γιατί εἶναι σὰ μαραιμένη. Γιὰ νὰ ἀλλάξεις μιὰ κοινωνία πρέπει νὰ ἀλλάξεις τὰ χαρακτήρα τῶν ἀτόμων της. Μὰ πῶς γίνεται αὐτό, αφού τὸ χαρακτήρα της, μάς τὸν ἔφταισαν οἱ αἰῶνες; Καὶ πάλι οἱ αἰῶνες, μετὰ τὴ βοήθεια τῶν πρώτων τῆς φυλῆς, θὰ τὸν ἀλλάξουν.

Ὁ Ἕλληνας εἶναι συντηρητικὸς καὶ δὲν τὸν ἔβλαψε πού πού ἔμεινε τέτοιος. Αὐτὴ ἡ συντηρητικότησα τοῦ ἔσωσε τὸν ἔθνισμὸ του. Μὰ ἴσως αὐτὸ δὲν πολυσημαίνει, ἀδιάφορο, εἶναι γεγονός. Ὅπως τὸ γλωσσικὸ ζήτημα πού οἱ Ἰταλοὶ τὸ ἔλυσαν ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα, οἱ Ἕλληνες ἔμειναν τόσο πίσω πού στὸν 20όν αἰῶνα νὰ μὴν τὸ ἔχουνε λύσει ἀκόμα, ἔτσι καὶ στ' ἄλλα ζητήματα ἔμειναν πίσω. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ πει πῶς εἶναι κατώτεροι ἀπὸ ἄλλους λαούς.

Ὁ κ. Σκληρὸς λέει πῶς εἶναι σκεπτικιστὴς — ὅπως ὅλοι οἱ... σοσιαλιστὲς. Μὰ ἴσως ἐγὼ εἶμαι πῶ σκεπτικιστὴς ἀκόμα, καὶ τὸ σοσιαλισμὸ πού τὸν παραδέχεται αὐτὸς γιὰ τελειωτικὴ σχεδὸν ἐξέλιξη, ἐγὼ ἀμφιβάλλω καὶ διστάζω νὰ

τὸν παραδεχτῶ γιὰ σχετικὴ προκοπή. Ὅλα εἶναι σχετικὰ. Ἔτσι καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμη. Δὲν τὴν περιφρονῶ, ὅπως νομίζει ὁ κ. Σκληρὸς, ἀλλὰ ὑποψιάζομαι τὴ σημερινὴ ἐπιστημονικὴ διάθεση τῶν πολλῶν πού χαντακώνει κάθε ἐνέργειαν ἄλλη, καὶ στενεύει πολλὰ ἀνθρώπων μυαλά.

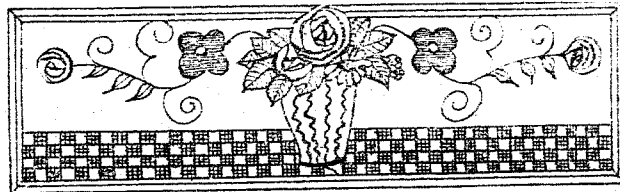
Ὅτι τὴν ὥρα ὁ σοσιαλισμὸς δίνει καὶ παίρνει σὲ μερικὸς τόπους, τὸ βλέπω καὶ δὲν εἶμαι τυφλός. Καὶ συνταράζει τὶς μάξες τὶς λαϊκὲς. Μὰ ὅ,τι κυριαρχεῖ τὴν ὥρα σὲ μερικὸς ὅπως τῆς Εὐρώπης, δὲν εἶναι καὶ τέλειο, οὔτε τελειωτικὸ. Ἴσως ὁ κ. Σκληρὸς, περιτριγυρισμένος, ὅπως εἶναι αὐτὴ τὴ στιγμή, ἀπὸ θεωρίες, αἰσθήματα, ψύχωσες καὶ ἰδανικὰ κοινωνικῶν κύκλων τῆς Γερμανίας, ἐπηροεάστηκε ὑπερβολικὰ ἀπὸ μερικὸς κύκλους καὶ λησιμόνησε ἄλλους κύκλους, καὶ λησιμόνησε ὀλίτελα πῶς κάθε ἔθνος ἔχει τὰ φυσικὰ του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ παραβλέψει ἕνας ἐπιστήμονας.

Παντοῦ ἴσως βρίσκονται σοσιαλιστὲς, ἀλλοιῶς ὅμως αἰσθάνονται καὶ ἀλλοιῶς πολιτεύονται στὴ Γαλλία, διαφορετικὰ στὴ Γερμανία, καὶ ἀλλοιῶτα στὴν Ἀγγλία ἢ στὴ Ρωσσία ἢ ὅπου ἄλλοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὰ διάφορα ἔθνη εἶναι διαφορετικὰ. Ἐχουνε βέβαια κάτι τι κοινὸ οἱ σοσιαλιστὲς σ' ὅλα τὰ ἔθνη — τὸν πόθο νὰ καλλιτερέψουν τὴν τύχη τους, δηλαδὴ νὰ ξεκουράζονται ὅσο μποροῦν περισσότερο, — ἀλλὰ δὲν παρατηρεῖ τίχα πῶς ἔχουν καὶ διαφορὲς, καὶ ὅτι οἱ διαφορὲς αὐτὲς βγαίνουν ἀπὸ τὴ διαφορὰ τῶν χαρακτήρων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κάθε ἔθνους; Εἶναι δυνατό τὸ συγκαιρινὸ αἰσθημα τῶν λαῶν γιὰ τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικὰ. Μὰ εἶναι ἐπίσης δυνατό καὶ τὸ αἰσθημα, ὅχι τοῦ πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ τῆς διαφορᾶς πού ὑπάρχει ἀναμεταξὺ Γάλλους, Ἀγγλοῦς, Γερμανοῦς κτλ. Ἡ διαφορὰ φτάνει ὡς στὸν πόλεμο ἀναμεταξὺ τῶν ἔθνη — γιὰ τὴν ἐπιβράτηση. Ἡ κληρονομικότησα εἶναι τρισημίση δύναμη. Ἄν μετὸν καιρὸ οὐσιαστικῶς αἱ διαφορὲς, — ἂν οἱ συγκοινωνίες γίνουν τόσο γρήγορες καὶ τέλειες, πού νὰ μπορεῖ ὁ ἀνθρώπος σήμερα νὰ γεννιέται στὸ Τουμποκοῦ, καὶ αὔριο νὰ βρίσκεται στὸ βόρειο πόλο, μεθαύριο στὴ Νέα Ὑόρκη, καὶ τὴν ἄλλη μέρα στὴν Τεχεράνη, — ἂν οἱ ἐπιγαμίες μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῶν τριῶν ἔθνων γίνουν πυκνότερες, — ἂν καταργήσουμε τὰ κλίματα, γινόμενοι νομάδες, ὅπως μπορεῖ ἴσως μιὰ μέρα νὰ συμβεῖ, — τότε βέβαια, ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες, θὰ καταστήσουμε κοσμοπολίτες, τότε βέβαια καὶ ἡ

κληρονομικότητα θά ἀρχίσει νά γίνεται κοινή σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δὲ θά ὑπάρχουν χωριστὲς κληρονομικότητες, καὶ χωριστὰ ἐπομένως ἔθνη, ἀλλὰ μιὰ κληρονομικότητα καὶ ἓνα ἔθνος — ἡ ἀ ν θ ρ ω π ό τ η .

Ὅμως πάντα θά ὑπάρχουν μάζες ἀνθρώπινες, πού θά ξεχωρίζονται μὲ σύνορα ἀναμεταξύ τους, καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς κάθε μάζας θά τοὺς συνδέουν κάποια συμφέροντα κοινά. Δὲ θά εἶναι ἔθνη, μὰ θά εἶναι μάζες. Μονάχα οἱ λέξεις ἀλλάζουν!

Καὶ ἡ Ἀνάγκη, ἡ Μοῖρα ἢ παντοτεινὴ, θά ὁρίζει αἰώνια καὶ θά κυβερνᾷ τοὺς ἀνθρώπους.

ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΜΑ

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ, μὲ τὴν ὑπογραφή «Βροῦτος» τυπώθηκε στὸν ἀριθμὸ 497 τοῦ «Νουμά» (29 τοῦ Δεκεμβρίου 1912). Ἐκάμε δυνατὴ ἐντύπωση. Ὅλοι τὸ νιώσανε πού εἶναι τοῦ Δραγοῦμη. Ἐνας μάλιστα, ὁ μακαρίτης δικηγόρος Σπύρος Συνοδινός, ἦθε ὕστερ' ἀπὸ λίγες μέρες στὸ γραφεῖό μου, καὶ ἀγόρασε καμιὰ τριανταριά φύλλα, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ «Δικηγορικοῦ Συλλόγου», λέγοντάς μου κομπαισιὰ:

— Κ' ἐγὼ εἶμαι φαυλοκράτης σὰν τὸ Δραγοῦμη!
Ἄμα τοῦ τὸ εἶπα αὐτό, στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν ἓνα δειλινό, μοῦ ἀποκρίθηκε γελώντας:

— Αὐτὰ εἶναι πού σὲ κάνουνε νὰ συλλογίζεσαι νὰ πῆς λύτερα στὸν τόπο τοῦτο τῆ γνώμη σου!

Στὸ ἄρθρο του αὐτοῦ ἀπάντησα μὲ δικό μου ἄρθρο, μὲ τίτλο «Τιμὴ καὶ ὄχι ἀνάθεμα» καὶ μὲ ὑπογραφή «Γράκιος Γραικός» στὸν ἀριθμὸ 499. Τὸ ἄρθρο μου αὐτὸ τὸ τέλειονα ἔτσι: Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν ἀπελπίζομαι πιά γιὰ τίποτε. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ πού εἶδα, πού ἀκόμα δά θαρρῶ πως τὰ ὄνειρεύομαι, καρτερῶ νὰ ἰδῶ κ' ἄλλα μεγαλιέικρα. Γιατί ἴσαμε τὰ προχθὲς ἤμουν ὁ πῶ ἀπαισιόδοξος ἴσως Ρωμηός. Σὲ τίποτα δὲν πίστευα, ὅλα τὰ κοροϊδεύα καὶ τὰ πῶ ἱερά ἀκόμα. Ἄκουγα Μεγάλῃ Ἰδέα καὶ μέσα μου Μεγάλῃ Μωρία τὴν ἔλεγα. Τοὺς Πατριώτας τοὺς μετέφραζα σὲ Πατριδοκάπηλους. Μοῦ μιλοῦσανε γιὰ πόλεμο καὶ στὰ χεῖλια μου ἀνέβαινε μιὰ λέξη σιερεότυπη: Ὑποχώρηση. Μοῦλεγε κανεῖς πως μπο ρεῖ καμιὰ μέρα νὰ φτάσουμε ἴσαμε τὴν Ἐλασσόνα καὶ ἐγὼ ἔσχυβα στὸ χάρτη νὰ ἰδῶ καταστῶ πέρφει ὁ Καρπομαλιάς. Ἐβλεπα πού φέρνανε τὰ καινούρια κανόνια καὶ μουρμούριζα γιατί ἀντὶ κανόνια νὰ μὴ φέρνουν ἀτμόσφαιρα καὶ θεριστικὲς μηχανές. Καὶ σὰν πρωτοῦρθε ὁ «Ἀβέρωφ» στὸ Φάληρο τονὲ χαιρέτησα γιὰ περὶ τὴ πολυτέλεια καὶ τὸν ἤθελα νάνε καλύτερα ἓνα πελώριο ὑπερωκεάνειο. Σὰς μιλάω εἰλικρινᾶ πιστεῦτε με. Σήμερα ἄλλαξε ἡ μεταλιτέ μου, σήμερα ὅλα τὰ πιστεύω. Ἡ πατρίδα μας θά γίνει μεγάλῃ δύναμη μιὰ μέρα, θά θαλασσοκρατᾷε στὴν Ἀνατολή, θά θαυματουργήσῃ ἡ πατρίδα μας. Θά μποῦμε καὶ στὴν Πόλι, παιδιά. Πιστεῦτε το. Ἐγὼ ὅλα τὰ πιστεύω πιά, μιὰ καὶ πῶ πῶ στὸν ἑαυτό μου. Καὶ αὐτὸ τὸ χρω-

στάω στο Βενιζέλο. Τοῦ χρωστάω λοιπόν Τιμὴ καὶ ὄχι Ἄνάθεμα».

Τὸ ἄρθρο μου αὐτό, τὸ κάπως προφητικό, ποὺ δὲ ξιμοὺ τὸ ὑπαγόρευσε οὔτε πολιτικὸς νοῦς, οὔτε διπλωματικὴ γνώση καὶ πείρα, μὰ ἀπλούστατα μιὰ πίστη σὲ ὅ,τι γινότανε τότε, τὸ ἐπιδοκίμασε ὁ Ἰδας καὶ μὲ συνεχάρηκε γι' αὐτό.

— Καλὴ ἡ ἀπάντησή σου, μοῦ εἶπε, ἂν καὶ σὲ μερικὰ ξακαλουθῶ γὰρ τὶς γνώμες μου καὶ τὶς ἐπιφυλάξεις μου!..

Συχαρητήρια πήρε κι ὁ μακαρίτης Στέφανος Γρανίτσας ποὺ βρισκότανε τότε στὰ Γιάννενα καὶ ποῦ, καθὼς μοῦ-λεγε ἀργότερα, τὸν συνεχάρηκε ὁ κ. Βενιζέλος, θαρρών-τας πὼς τὸ ἄρθρο εἶναι δικό του, γιὰ τὴν ἀπάντησή του στὸ «Τιμὴ καὶ Ἄνάθεμα» τοῦ Δραγούμη.

Δ ΟΕΑ καὶ τιμὴ στὸν Ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ στὸ ναυτι-κό γιὰ τὶς νίκες καὶ τὶς ἐπιτυχίες τους! Ἐεπλύθηκε ἡ ἀτιμία τοῦ 1897!

Ἄνάθεμα καὶ καταφρόνια στὴν παιδιὰτικὴ ἀπρονοησία, στὴν κοντόφθαλμὴ διπλωματία, στὴν ὑποχωρητικὴ ὀλιγά-ρεια τῶν ἀνιστόρητων Ἑλλαδικῶν πολιτικῶν!

Δυὸ πολιτικὰ προγράμματα εἶχαν μπρὸς τους γιὰ νὰ δια-λέξουν, προγράμματα βασισμένα τὸ καθένα σὲ κάποια δια-νοητικότητα, διαφορητικὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ἡ μιὰ πολιτικὴ, Ἑλλαδική, κρατικὴ. Ἡ ἄλλη, Πανελ-λήνιαν, ἐθνικὴ.

Ἡ πρώτη ἀνταποκρίνεται στὴν ἔννοια καὶ στὴν ἰδανικὴ ἀντίληψη τοῦ Κράτους. Ἡ ἄλλη στὴν ἔννοια καὶ στὰ ἰδα-νικά τοῦ Ἔθνους.

Ἡ μιὰ, παίρνοντας ἀρχὴ καὶ ἀφετηρία τὸν πυρήνα τῆς μικρῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἄλλη, τὴν ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κά-θε ὄργανισμός, πολιτικὸς, κοινωνικὸς ἢ ψυχικὸς, ὅπως θέ-λει πὲς τον, γίνεται κέντρο, ποὺ γύρω του μορφώνονται ἰ-δέες καὶ συγκεντρώνεται, ὅ,τι μπορεῖ τὸ κέντρο νὰ τραβή-ξει περισσότερο.

Ἡ μιὰ ἐπίστευε καὶ φώναζε, νὰ μεγαλώσει ὅπως ὅπως ἡ Ἑλλάδα. Ἡ ἄλλη ἔλεγε νὰ ζήσει καὶ νὰ προκόψει τὸ Ἑλ-ληνικὸ Ἔθνος καὶ νὰ συγκυριαρχήσει μὲ τὸν Τούρκο στὴν Ἀνατολή, παίρνοντας ἀγάλη ἀγάλη τὴ θέσιν τοῦ Τούρκου, γιὰ νὰ γίνει ξανά τὸ θάμα τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατο-ρίας.

Ἡ μιὰ θέλει τὴν Ἑλλάδα Βέλγιο νομοκυρεμένο μὲ 5 ἐ-κατομμύρια, ἡ ἄλλη θέλει τὰ 10 ἑκατομμύρια Ρωμοὶ νὰ κυριαρχοῦν στὴν Ἀνατολή καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ Ἑλλαδικὸ

βασίλειο ὅσο δὲν κάνει καὶ αὐτὸ τὴν πολιτικὴ ποὺ χρειάζε-ται γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ μόνο.

Ἄσσοι ὑποστηρίζουν τὴν πολιτικὴ τοῦ Κράτους, ὀνομά-ζουν τὸν ἑαυτὸ τους θετικιστὴ καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς λέν ὄνειροπόλους καὶ ἰδεολόγους. Αὐτοὶ ὅμως οἱ ἄλλοι ἀποκρι-νονται πὼς καὶ οἱ ἰδέες εἶναι πραγματικότητὰ καὶ πὼς κά-ποιος πλατύτερος θετικισμὸς πρέπει νὰ φῆς περιλαβάνει καὶ αὐτὲς καὶ νὰ τὶς λογαριάζει, ἀφοῦ εἶναι δύναμις ἀλογάρια-ση οἱ ἰδέες, καὶ ἀφοῦ ἰδέες χρησιμεύουν πάντα γιὰ βάση κάθε θετικισμοῦ, ὅπως καὶ κάθε φιλοσοφίας, ὅπως καὶ κά-θε πολιτικὸ προγράμματος.

Ἄσσοι ὑποστηρίζουν τὴν πολιτικὴ τοῦ Ἔθνους, ὀνομά-ζουν τοὺς ἄλλους ἀφιλοσόφητους καὶ ἀνιστόρητους καὶ τρο-μαχτικὰ ρηχούς.

Ποῦ εἶναι ἡ ἀλήθεια; Δὲν τὸ ξέρω. Ἴσως νὰ βρῶνε-ται καὶ στὶς δυὸ πολιτικὲς καὶ στὰ δυὸ προγράμματα καὶ στὶς δυὸ ἰδεολογίες. Μὰ ἂς μὴ μᾶς στενοχωρεῖ πολὺ τὸ βρέ-σιμο τῆς ἀλήθειας. Δικὴ μας δουλειὰ δὲν εἶναι, εἶναι δου-λειὰ κάποιου θεοῦ, τὸ δὲν ὑπάρχει. Καὶ ἂς θυμούμαστε τὸν Πιλάτο, ποὺ ρωτοῦσε: «Καὶ τί ἐστὶ ἀλήθεια;»

Ἄς πάρουμε μονάχα τὰ γεγονότα. Οἱ πολιτικὲς, οἱ δύο, πάλευαν ἀναμεταξύ τους, ποιά νὰ νικήσει τὴν ἄλλη. Στὰ κεφάλια τῶν σύγχρονων πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδας νίκησε καὶ κυριάρχησε στὰ 1912 ἡ πολιτικὴ τοῦ Κράτους, ἡ Ἑλ-λαδική. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἐξετάσουμε λοιπόν, εἶναι ἂν ἡ πολι-τικὴ τοῦ Κράτους, αὐτὴ ποὺ ἐπικράτησε σὲ τούτη τὴν πε-ρίσταση, τὴν ἔκριναν καλὰ ἢ ἄσχημα οἱ πολιτικοὶ τῆς Ἑλ-λάδας.

***

Καὶ εἶπε ὁ Πρωθυπουργὸς τοῦ Κράτους: «Θὰ πάρω τὴ συνεννόηση τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμῶν ποὺ τώρα τριὰ χρόνια μέσα στὴν Τουρκία κάνει θάματα μὲ τὸ ἄλλο πρό-γραμμα, τὸ ἰδεολογικὸ, καὶ θὰ τὴ μεταχειριστώ ὅπως ξέρω ἐγώ, γιὰ τὸ δικό μου τὸ πραγματολογικὸ πρόγραμμα. Μα-ζὺ μὲ τὸ Βούλγαρο θὰ χτυπήσω τὴν Τουρκία καὶ θὰ μοι-ραστώ, μαζὺ μὲ τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Βουλγαρίας, τὰ χώ-ματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς μεριᾶς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρα-τορίας. Ἔτσι θὰ μεγαλώσω τὸ Κράτος κάμποσα τετραγω-νικά χιλιόμετρα, ἂς εἶναι καὶ λίγα, ἔτσι θὰ ξεφύγω καὶ τὸ Κρητικὸ ζήτημα, ποὺ μὲ στενοχωρεῖ πολὺ αὐτὴ τὴν ὥρα, καὶ μπορεῖ νὰ μὲ ρίξει ἀπὸ τὴν ἔξουσία».

Τὸ ἴδιο — χωρὶς τὸ Κοιτικὸ ζήτημα — εἶπε καὶ ὁ Βούλγαρος πρωθυπουργὸς ἢ ὁ Βασιλεὺς : «Θωρῶ μεγάλη ἔξαρση στὸ λαὸ μου. Χρόνια τώρα τοὺς γελῶ καὶ τοὺς λέω πῶς μὲ τὸ σήμερον καὶ μὲ τὸ αὔριο θὰ φάω τὴν Τουρκία καὶ θὰ κάνω τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἀδριανούπολη Βουλγαρία. Ἄν δὲ μὲ βοηθήσουν οἱ ἄλλοι, Ἕλληνες, Σέρβοι καὶ Μανροβουνιώτες, θὰ ξανακάνω τὶς συνηθισμένες μου μιλόφρες, πού μπορεῖ ὅμως καμιά μάζη μέρα νὰ μοῦ βγοῦν καὶ σὲ κακό, τέλος πάντων. Ἄν ὅμως, καθὼς φαίνονται πρόθυμοι, μὲ βοηθήσουν, τότε θὰ τὸν κάνω τὸν πόλεμον, πού τοὺς τάζω τόσα χρόνια τώρα».

Καὶ εἶπε ὁ ἕνας στὸν ἄλλον : «Ἐλα νὰ συμμαχήσουμε καὶ νὰ πετάξουμε τὴν Τουρκία ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἡ ὥρα εἶναι κατάλληλη τώρα πού οἱ Τούρκοι ἔχουν στημένο πόλεμον μὲ τὴν Ἰταλία. Δὲ θὰ βρεθεῖ καλλίτερη περίστασις». (Σὰ νὰ ἔλειπαν οἱ περίστασις στὰ ἔθνη πού δὲ ζοῦν ὅσον καιρὸ μονάχα οἱ πρωθυπουργοὶ καὶ οἱ βασιλεῖς, σὰ νὰ μὴν ἦταν βέβαιον, — ὅπως καὶ ἐγίνε, — πῶς οἱ Τούρκοι θὰ ἔκλειναν μονοστιγμῆς εἰρήνην μὲ τοὺς Ἰταλοὺς μόνις θὰ βρίσκονταν στὴν ἀνάγκη νὰ ἀντικρούσουν ἄλλους ἐχθρούς).

Μὰ κανένας τοὺς δὲν εἶπ : «Ἐλα νὰ μοιραστοῦμε πρῶτα τὰ χῶματα καὶ τοὺς πληθυσμοὺς πού ἀνήκουν δικαιοδικαί, σύμφωνα μὲ τὸ δόγμα τῶν ἐθνικότητων, στὸν καθένα μας, καὶ ἅμα συμφωνήσουμε, κάνουμε τὸν πόλεμον».

Θὰ σοῦ πουν πῶς δὲν εἶχαν καιρὸ νὰ χάνουν σὲ τέτοιες ψιλοδουλειές. Θὰ σοῦ πυνε κίολα πῶς δὲ θὰ συμφωνοῦσαν ποτέ τους. Θὰ σοῦ πυν ἴσως καὶ πῶς δὲ θὰ γίνονταν ὁ πόλεμος καθόλου ἂν προσπαθοῦσαν νὰ συνεννοηθοῦν γὰρ τὴ μοιρασιά ἀπὸ πρῶτῆτερα.

Ἔ, μὰ τότε γιατί τὸν ἔκαναν; Ἄς μὴ γίνονταν ποτὲ πόλεμος. Μήπως δὲν ἔμενε πάντα τὸ ἄλλο πολιτικὸ πρόγραμμα γὰρ νὰ τὸ ἀκολουθήσουν; Μήπως ἦταν τάχα μπρὸς βῆθῃ καὶ πίσω ρέμα;

Κάποιος θὰ εἶχε συμφέρον γὰρ νὰ γίνει ὁ πόλεμος. Ποιὸς τάχα νὰ εἶχε ἀπὸ τοὺς δυὸ τὸ μεγαλύτερον συμφέρον; Καὶ τί λογῆς συμφέροντα ἦταν στὴ μέση;

Μπορεῖ νὰ γούν καὶ τὸ ἄλλο, πῶς οἱ Βούλγαροι μὲ τοὺς Σέρβους θὰ ἔκαναν τὸν πόλεμον καὶ δίχως ἐμᾶς. Μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀλήθεια, γιατί μόνο σὺν εἶπαμε ἐμεῖς πῶς δεχόμεστε νὰ πολεμήσουμε μαζί τους, μονάχα τότε ἀποφασισαν στ' ἀλήθεια νὰ πολεμήσουν. Εἶδεμῆ θὰ τὸν ξέφευγαν τὸν πόλεμον, ὅπως καὶ τόσες ἄλλες φορὲς ὡς τώρα.

Ἀγκαλιὰ μπορεῖ νὰ σὲ δεβαιώσουν — ἂν δοῦν πῶς δὲ σὲ πείθουν τὰ ἄλλα τοὺς ἐπιχειρήματα — πῶς δὲν πιστευαν νὰ νικηθοῦν ἔτσι οἱ Τούρκοι, τόσο γρήγορα καὶ τόσο τελειωτικά, πῶς αὐτοὶ ἔστησαν πόλεμον τῆς Τουρκίας γὰρ νὰ μεταρρυθμίσει τὸ Κράτος τῆς μόνο καὶ νὰ καλυτερέψει ἢ τύχη τῶν ὁμογενῶν τους, καὶ ἂν ἤξεραν ἀπὸ πρὶν πῶς θὰ ξεπατωθοῦν οἱ Τούρκοι τόσο γρήγορα, βέβαια θὰ εἶχαν συμφωνήσει μεταξὺ τους γὰρ τὴ μοιρασιά. Μὰ γι' αὐτὸ ὅμως ἴσια ἴσια ὑπάρχουν πολιτικοὶ καὶ γι' αὐτὸ πολιτικοὶ καὶ ὄχι μαζωματῆδες ἢ κομπογιαννίτες διευθύνουν τὰ κράτη καὶ τὰ ἔθνη, γὰρ νὰ προβλέπουν. Καὶ πρόβλεψη θὰ πεί, νὰ βάζεις κάτω ὅλες τὶς πιθανότητες, νὰ παίρνεις μιὰ καλοστημένη ζυγαριά, νὰ τὶς ζυγίζεις ὅλες, καὶ ἔπειτα νὰ κάνεις ὅ,τι εἶναι νὰ κάνεις. Μὰ καὶ ὅταν λέν πῶς δὲν ἐπρόβλεπαν τέτοιο κατράκλισμα τῆς Τουρκίας, δὲ μιλοῦν εἰληζοιναί.

Τὸ πρόβλεπαν, σὺν πολιτικοὶ πού εἶναι, καὶ ἂν δὲν εἶχαν ὄρεξη νὰ καλοξετάσουν τὰ ζητήματα οἱ δικοὶ μας, ἦταν γνωστὸ ὅμως πῶς οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι γι' αὐτὸ μονάχα θὰ πολεμοῦσαν, γὰρ νὰ ξεπατώσουν ἦγον τὴν Τουρκία καὶ νὰ μοιραστοῦν τὴ λεία. Λίγο τοὺς ἔνοιαιε αὐτοὺς γὰρ μεταρρυθμίσεις καὶ τέτοια. Καὶ ἀφοῦ τέτοιας λογῆς ἦταν ἡ πρόθεσις τῶν ἄλλων, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ταυριάζαμε καὶ μεῖς τὴν πολιτικὴν μας ἀνάλογα.

Ὡς τόσο καλά. Ἐγίνε ὅ,τι ἔγινε. Διώχτηκε, ξεπαστροῦτηκε ὁ Τούρκος ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ἔξω ἀπὸ μιὰν ἀσημαντὴ λουρίδα γῆς στὴ Θράκη. Τώρα ἔρχεται ἡ μοιρασιά στὴ μέση, τὸ φάσμα τὸ ἀδώρητο, τὸ τρομερό. Εἶπαμε πῶς ὁ πόλεμος ἔγινε γὰρ νὰ πάρουμε Ὀθωμανικὰ χῶματα, νὰ τὰ μοιραστοῦμε, νὰ τὰ κάνουμε δικὰ μας. Μὰ τὰ χῶματα αὐτὰ δὲν ἔχουν ὄραγε κατοίκους ἀπάνω; Εἶναι ἀκατοίκητα, ἢ τὰ κατοικοῦσαν μονάχα Τουρκαλάδες; Πῶς θὰ γίνει τώρα, πού στὴ Θράκη ἔχουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν περιοχὴ τῆς, 400,000 Ἕλληνες; Πῶς θὰ γίνει πού στὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν, τῆς Δράμας, τῆς Καβάλας, καὶ στὸ Μοναστήρι (πού θὰ γίνον Βουλγάρικα), ἔχουμε ἄλλες 300,000 Ἕλληνες; Τί θὰ γίνον οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, πού ἀπὸ τώρα κίολα ἄρχισαν οἱ Βούλγαροι, μὲ τρόπο ἀκατονόμαστο (ὅποιος ἔδεν τὰ ξέρει, ἄς πᾶει νὰ τὰ μάθει), νὰ τοὺς βασανίζουν γὰρ νὰ χάσουν τὰ ἑλληνικὰ τοὺς χῶματα, τὰ χῶματα πού κατάκτησε μὲ τὴ βοήθειά μας ὁ Βουλγάρικος στρατός; Οἱ ἄνθρωποι εἶναι σὰ σημαῖες, καὶ ὅταν ἄλλοι

άνθρωποι πετοῦν τις σημαῖες κάτω καὶ τις σαλαπακτοῦν, οἱ
άνθρωποι τοῦτοι εἶναι βάρβαροι καὶ τύραννοι.

Γι' αὐτὸ κάναμε τὸν πόλεμο ; Δὲν ξέρω, μὰ σ' ἓν γραμ-
μα πὸν ἔλαβα ἀπὸ κείνα τὰ μέρη, διαβάζω τοῦτο : «Ἐσεῖς,
μὲ τὸ νὰ ἔχετε φτάσει στὴ Θεσσαλονίκη, ἤσυχάσατε καὶ ξε-
κουράξετε τώρα ἀπάνω στὶς δάρνες σας. Ἐγὼ, μὲ τοὺς
Βουλγάρους πὸν παίρνουν εἰς Σαράντα Ἐκκλησιῆς, τὴν
Ἀδριανούπολη, τὴ Βίζα, τὸ Σκοπὸ, τὸ Διδυμότειχο, τὴν
Αἴνο, τὸ Σουφλί, τὴ Γιουμουλτζίνα, τὴν Εἰάνθη, τὸ Δεδεα-
γάτς, ὅλη τὴν Θράκη τὴν Ἑλληνικὴ καὶ βρισκονται ἀπ' ὀ-
ξω ἀπὸ τὴν Πόλη, καὶ ἀκόμα τὴ Δράμα, τὴνΚαβάλα, τὸ
Μελένικο, τὸ Νευροκόπι, τὶς Σέρρες, τὴ Στρούμνιτσα, τὸ
Γεύγελι, καὶ εἶναι μαζί μας στὴ Θεσσαλονίκη, καὶ ἴσως πά-
ρουν καὶ τὸ Μοναστήρι καὶ τὴ Φλώρινα, μὲ τοὺς Βουλγά-
ρους, πὸν ἢ μιὰ γενιὰ εἶναι χωριάτες καὶ ἢ ἄλλη, τὰ παιδιά
τῶν χωριάτων, μὲ ὅλα τὰ καλὰ καὶ ὅλα τὰ κακὰ τοῦ χωριά-
τη, πὸν κατέβασαν ἑκατὸ χιλιάδες ταύρους καὶ βώδια στὶς
Ρωμιέτικες πολιτείες καὶ στὰ χωριά, καὶ χωριάτικα βάλθη-
καν ἀπὸ τώρα νὰ ξεκάνουν τοὺς Ρωμιούς, μὲ θρισιές, ἀρ-
παγές, ληστείες, ξύλο, ἀγγαρεῖες, βούρδουλα, ἀτίμωσες,
καὶ ἀπαγορεύουν τὴ γλώσσα μας καὶ ἀρπάζουν ἢ κλείνουν
ἀπὸ τώρα τὰ σχολεῖα καὶ τὶς ἐκκλησιῆς μας, ἐγὼ, ἔρχονται
ὄρες πὸν ντρέπομαι γιὰ λογαριασμό μας καὶ μοῦ φαίνεται
πὸς ἔτσι πὸν τὰ κάναμε, δὲν κάναμε παρὰ τὸν προαγωγὸ
στοὺς Βουλγάρους μέσα στὰ σπῖτια μας. Μᾶς ρωτήσατε ἂν
τοὺς θέλουμε ; Μὰ δὲ σκοτίζεσθε σεῖς γιὰ μᾶς, γι' αὐτὸ δὲ
σᾶς θέλουμε τὰ οὔτε καὶ σᾶς. Θέλουμε τὴν ἐλευθερίαν μας
καὶ τὴν αὐτονομίαν μας, γιὰτὶ σεῖς μᾶς καθίσατε ἕναν και-
νούριο βάρβαρο ἀπάνω στὸ κεφάλι μας».

Μὰ ἴσως δὲν πρέπει νὰ εἴμαστε τόσο αἰσθηματικοί. «Ζῶ-
μεν ἐν ἐποχῇ μεγάλου καὶ ἐπιστημονικοῦ θετικισμοῦ» καὶ
(προσθέτω ἐγὼ) μεγάλης ἐπιπολαιότητος.

Ἐγὼ ἐξετάζω ἂν μπορούσαμε νὰ τὰ πάρουμε αὐτὰ τὰ
μέρη μὲ τὸ στρατό μας καὶ τὸ στόλο μας, ἀφοῦ ἀποφασίσα-
με νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν πολιτικὴ τὴν Ἑλλασδική, καὶ λέω
πὸς τὰ περισσότερα μπορούσαμε. Καὶ ἐξετάζω ἀκόμα ἂν
μπορούσαμε νὰ ἐπιμείνουμε νὰ μᾶς δώσουν τώρα οἱ Βουλ-
γάροι ἀνταλλάγματα, ἀφοῦ πρόφτασαν αὐτοὶ καὶ τὰ πῆραν.

Ἦτανε γνωστό, σ' ὅσους μελετοῦν καὶ στοχάζονται (καὶ
ὁ πολιτικὸς ἔχει, θαρρῶ, χρέος νὰ μελετᾷ καὶ νὰ στοχάζε-
ται), πὸς οἱ Βουλγάροι θὰ προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν κατο-
χὴ στὰ μέρη πὸν τοὺς παρχώρησε ἡ Ρωσσία μὲ τὴ συνθή-

κη τοῦ Ἁγίου Στέφανου στὰ 1878, καὶ κάτι περισσότε-
ρο. Λοιπὸν ἢ συνθήκη αὐτὴ δίνει στοὺς Βουλγάρους τὸ με-
γαλύτερο κομμάτι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Μὰ ἂν
ἦταν νὰ μᾶς ἀφήσουν οἱ Βουλγάροι ἐκεῖνα τὰ μέρη μονάχα
πὸν ἀπόμειναν γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἔξω ἀπὸ τὴ γραμμὴ τοῦ
Ἁγίου Στέφανου, δὲν εἶχαμε ἀνάγκη νὰ κάνομε μαζί μὲ
τοὺς Βουλγάρους τὸν πόλεμο. Ἄς τὸν ἔκαναν μοναχοὶ τους,
γιατὶ καὶ ἔτσι νὰ τὸν ἔκαναν καὶ νὰ νικοῦσαν, πάλι θὰ μᾶς
ἄφηναν αὐτὰ τὰ ἴδια μέρη, καὶ θὰ τοὺς λέγαμε καὶ σπολλά-
τη. Ὁ πόλεμος ἦταν περιττὸ ξόδιασμα χρημάτων καὶ ἄν-
θρώπων, ἂν σκοπὸς του ἦτανε νὰ εὐκολύνει τοὺς Βουλγά-
ρους νὰ κάνουν τὴ Μεγάλη Βουλγαρία τοῦ Ἁγίου Στε-
φανου.

Ἦταν ἀναπόφευγο λοιπὸν, ὑποθέτω, ἐμεῖς — ἀφοῦ δὲν
εἶχαμε ὀρίσει ἀπὸ πρῆν τὰ πράματα μὲ τοὺς καλοὺς μας
σημιάχους — νὰ κοιτάξουμε νὰ πάρουμε προωτήτερα ὅσα
μπορούσαμε περισσότερα ἀπὸ τὰ μέρη πὸν ἦταν βέβαια πὸς
θὰ βιάζονταν νὰ τὰ καταχτήσουν οἱ Βουλγάροι. Ὁ Διά-
δοχος μὲ τὸ στρατό του ἔκαμε ὅ,τι μπόρεσε, καὶ ἔφτασε στὰ
Βοδενά, στὴ Γουμέντσα, στὴ Θεσσαλονίκη, πῆρε τὴ Χαλ-
κιδική, τὸ Λαγκαδά, τὴ Νιγρίτα, τὶς Ἐλευθερές, καὶ ἔστει-
λε εὐχωνάκια στὸ Γεύγελι καὶ ἱππικὸ στὶς Σέρρες. Ἐπειτα
ἀνέβηκε καὶ ἔπιασε τὸ Ὄστροβο καὶ τὴ Φλώρινα, καὶ ὁ
στρατὸς του πρόβηκε τέλος καὶ ὡς στὴν Κορυτσά. Τὰ μέρη
αὐτὰ, ἐχτὸς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, καὶ τὴ Χαλκιδική, τὰ δί-
νει ὅλα ἢ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στέφανου στοὺς Βουλγά-
ρους. Λοιπὸν ὁ Διάδοχος ἔκανε καλὰ τὸ μέρος του, τὸ πο-
λὺ μπορούσε νὰ εἶχε προφτάσει ἴσως νὰ πάρει καὶ τὸ Μο-
ναστήρι.

Μὰ ἢ Κυβέρνηση, πὸν τὰ σχέδιά της τὰ ἀλλάξε κατὰ
τοὺς ἀνέμους πὸν φυσοῦσαν, ἀντὶ νὰ στέλνει ἀποβατικά σώ-
ματα νὰ πιάνει νησιά, τὴν ὥρα καὶ ὁ λόγος δὲν ἦταν γιὰ
τὰ νησιά παρὰ γιὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία (Μακεδονία,
Θράκη, Ἡπειρο), θὰ ἔκανε ὅ,τι ἔπρεπε, ἂν ἐκείνους πὸν
ἔστειλε στὴ Χίο καὶ στὴ Μυτιλήνη, τοὺς ἔστειλε στὴν Κα-
βάλα (καὶ ἀπὸ κεῖ Δράμα, Σέρρες, Εἰάνθη), καὶ στὸ Δεδε-
αγάτς, ὅπου δὲ θὰ ἔβρισκαν μεγάλη ἀντίσταση, γιὰτὶ ὁ
Τουρκὸς ἦταν ἀπασχολημένος ἄλλου. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ἦ-
ταν νὰ τὰ κρατήσει ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη ἢ Ἑλλάδα, πάλι θὰ
εἶχαμε στὸ χέρι κάτι νὰ ἀνταλλάξουμε ἂν τὰ εἶχαμε πάρει.
Τώρα πὰ δὲν ἔχουμε τίποτα νὰ ἀνταλλάξουμε μὲ τοὺς
Βουλγάρους, παρὰ μόνο ἐπιχειρήματα, σὰν τὸ ἀκόλουθο :

«πὼς ὁ στόλος μας βοήθησε τοὺς συμμάχους». Ἐνῶ ἄλλοιῶς, ἀντὶ γιὰ ἐπιχειρήματα, θὰ εἶχαμε τοποὺς νὰ ἀνταλλάξουμε, καὶ τὸ ἐπιχειρημα τῆς κατοχῆς τόπων εἶναι κάπως πῶ οὐ νὰτὸ ἀπὸ ὅλα τὰ λόγια καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ λογικώτερα ἐπιχειρήματα τῆς θετικιστικῆς λογικῆς.

Μὰ ἦταν ἀ ν ά γ γ η νὰ πάρουμε τὰ νησιά, γιὰτὶ ἀν μᾶς κατηγορήσει κανένας ἀργότερα πὼς δὲν κερδίσαμε καὶ μεγάλα πράγματα ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴν συμμαχία μας μὲ τοὺς Βουλγάρους, θὰ ἔχοιμε νὰ παρατάξουμε καμιά εἰκοσαριά ἐνόμητα νησιῶν πρὸ πῆραμε καὶ μπορούμε νὰ κάνουμε ἔτσι εὐδοχίαν στὸν κοσμάκη. Θὰ τοῦ ποῦμε : «Μὰ πὼς δὲν κερδίσαμε πολλά, ἀφοῦ πῆραμε τὴν Τένεδο, τὴν Ἴμβρο, τὴν Θάσο, τὴν Σαμοθράκη, τὴν Λήμνο, τὸν Ἄη - Στράτη, τὰ Ψαρά, τὴν Χίο, τὴν Μυτιλήνη, τὰ Μοσχονήσια, τὴν Ἰκαρία, τὴν Κορσιές κτλ. κτλ.».

Καὶ οἱ θετικιστὲς ἔχουν τὴς οὐτοπίες τους. Τώρα πού διαπραγματευόμαστε τὸ ζήτημα τῆς μοιρασῆς καὶ τὸ ζήτημα τῆς εἰρήνης, δὲν κοιτάζουμε τί εἶναι νὰ πάρουμε περισσότερο, ἀφοῦ εἴμαστε θετικιστὲς, παρὰ γνωρίζουμε νὰ σιγουρεύουμε προπάντων τὴν ὁμοσπονδία τῆς Βαλκανικῆς. Κοντεύουμε νὰ ξεχάσουμε τὴν μοίρασιὰ γιὰ χάρι τῆς μελλούμενης πιθανῆς ὁμοσπονδίας. Πάμε νὰ πιάσουμε τὴν σκιά καὶ ἀφήσουμε τὸ κρέας.

Μὰ, ὡς εἶναι, δὲν μπορεί, θὰ μᾶς ἀπομείνουν καὶ κάμποσα μέρη. Δὲν ταιριάζει νὰ παραπονοῦμαστε ὁλοένα.

Καὶ ὅταν οἱ καλοσυνεῖδητες ἢ ὄχι ἐφημερίδες καὶ οἱ καλόπιστοι ἢ κακόπιστοι ἀντιπολιτευόμενοι στὴ Βουλὴ σηκώθουν καὶ ἀρχίσουν νὰ τὸν χτυποῦν ἀλύπητα, θὰ ἀνεβῆ στὸ βῆμα ἢ θὰ βγῆ σ' ἓνα μπαλκόνι ὁ πρωθυπουργὸς — ὁ πρῶτος πολίτης τοῦ κράτους — καὶ θὰ μιλήσει στοὺς «ἄνδρες Ἀθηναῖοις» ἔτσι : «Μήπως παραλάβα τὴν Ἑλλάδα μεγάλη καὶ σᾶς τὴν παραδίνω μικρή; Μήπως εἶχε πολλοὺς κατοίκους, πολλὰ πλούτη, πολλοὺς τόπους, καὶ γὰρ σᾶς τὰ λιγότερα ὅλα αὐτά; Ἡ Ἑλλάδα, κύριοι, ἀπὸ 64,000 τετραγωνικά χιλιόμετρα πού ἦταν, εἶναι τώρα 84,000, καὶ ἀπὸ 2.700.000 κατοίκους πού εἶχε, ἔχει τώρα 4,000,000. Ποῦ εἶναι ἡ ζημία, καὶ πού ἡ προδοσία; Δὲν ἐπρόθεσα στὴν Ἑλλάδα, πού εἶναι ὁ ὀμφαλὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰ Γιάννενα, τὴν Βέροια, τὰ Ψαρά, τὴν Χίο, τὴν Νιάουσα, τοὺς Ἅγιους Σοφράντα; κτλ κτλ. (ἄλλα σαράντα ἐνέματα).

Καὶ ἀλήθεια προδοσία δὲν ὑπάρχει. Μὰ ἡ ἐλαφρομυαλιά, ἡ ἀσύγχριτη, εἶναι κατὰ ἀξιοθάματα. Ὡς τόσο οἱ «ἄνδρες

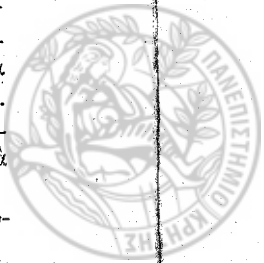
Ἀθηναῖοι» — ὁ ὀμφαλὸς τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς Ρωμοσύνης — καὶ οἱ κύριοι συμπολιτευόμενοι βουλευτὲς θὰ χειροκροτήσουν, καὶ στὰ προχθικά τῆς Βουλῆς καὶ στὴς συμπολιτευόμενες ἐφημερίδες θὰ βλέπει, ὃ ἀνγνώστ. σφαιρωμένα «παρατεταμένα χειροκροτήματα» καὶ «οὐρανομήκει» ζητωκραυγὰς. Καὶ ἔτσι, πάει λέοντας.

Ποῖος ἀπὸ τοὺς Ἑλλαδίτες δὲν ἔχει Ἑλλαδικὴ ἀντίληψη; Ποῖος ἔχει νὰ στενοχωρεθῆ γιὰ κείνο πρὸς μπουρῶσε νὰ εἶχε γίνει καὶ δὲν ἔγινε, ἢ γιὰ κείνο πρὸς δὲν τὰ κατὰφεραν καλά, ἢ γιὰ τοὺς ἀναριθμητοὺς Ἑλληνας πού θὰ πρέπει ἢ νὰ γίνων Βούλγαροι ἢ νὰ φύγουν ἀπὸ τοὺς τόπους πού εἶναι πατριδα τους, πατριδα ἄλλο τόσο Ἑλληνική, ὅσο Ἑλληνικός εἶναι; καὶ ὁ Μαθητὴς ἢ ἡ Ρούμελη; Καὶ ποῖος ἄλλος, πρὸς κακόβουλοι ἐχθροὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ κόμματός, γιὰ προσωπιζοὺς λόγους, μπορούν νὰ ξεστομίσουν κἂν τὴν ἀμφιβολία τους : «Μὰ τὴν ὥρα πού ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ 64,000 χιλιόμετρα γίνεται 84,000, τί γίνεται ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Σερβία;». Ἄν ἡ Βουλγαρία γίνεται τῶσα καὶ μὲ τὴ βοήθειά μας, μεγάλη Β ο υ λ γ α ρ ί α, διπλὴ δηλαδὴ παρ' ὅτι ἦταν, καὶ μὲ λιμάνια στὸ Αἰγαῖο, καὶ βάθους στὸ κεφάλι μας γιὰ τὰ μελλομένα χρόνια τοῦ Ἑθνικοῦ μετὰ-δεσ χιλίες μύριες φορὲς χειρότερος ἀπὸ τὸν μετὰ τῶν Τούρκων, κατεβάζοντας τοὺς Σλαβοὺς ἐμεῖς καὶ δυναμιώνοντάς τους, τί μᾶς μέλει ἐμᾶς τοὺς Ἑλλαδίτες; Δὲν πᾶει νὰ γίνει ὅτι θέλει καὶ Βουλγαρία καὶ Σερβία, ἀφοῦ εἴμεν εἴμαστε εὐχαριστημένοι μὲ τὸ κράτος μας καὶ μᾶς παῖνθῶνε κώλας οἱ Εὐρωπαῖοι γιὰ τὸν πρωθυπουργὸ μας; Καὶ ἀν υάλιστα μᾶς λάγει καὶ ἡ Θ ε σ σ α λ ο ν ί κ η — πρῶτα ὄχι ἀδύνατο οὔτε καὶ πολὺ σπουδαῖο, γιὰτὶ θὰ πάρουμε μόνη τὴν πολιτεία καὶ λίγα χιλιόμετρα γῆρα, καὶ σὲ δέκα χρόνια μέσα τὰ Σερβικά καὶ Βουλγάρικα λιμάνια στὴν Ἀδριατικὴ καὶ στὴν Ἀσπρὴ θάλασσα θὰ ρουφήξουν ὅλο τὸ τωρινὸ ἐμπόριο τῆς Θεσσαλονίκης, — ἔ, τότε ποῖος μᾶς πᾶνει;

Τὸ ὄνομα «Θεσσαλονίκη» εἶναι μάγια φροτωμένο, ἀντιλαλεῖ σὰν κανόνι, καὶ λάμπει στὰ μάτια τοῦ λαοῦ σὰν τὸ ἄστρο τῆς αἰγῆς, καὶ μόνο αὐτὴ νὰ κάνουμε δική μας, ὁ Βενιζέλος δὲν πέφτει ἀπὸ τὴν Πρωθυπουργία, — πρῶτα ἀδιάφορο.

Ποῖος θὰ κοτῆσει τότε νὰ βγάλει τσιμουδιά;

Ὡς τόσο τὰ 314 τῆς Μακεδονίας, ὅλη ἡ Θράκη, ἐχθὸς ἀπὸ τὴν Πόλη, θὰ εἶναι Βουλγαρία, καὶ ὁ Ἀρβανίτης θὰ ἀρπάξει σὺν δυνάμει τοῦ κράτος τὴν μισὴ Ἡπείρου.

β'

γονοπληξία) — <i>Ἀλυσίδες</i> (πολιτική συν- αλλαγή) — <i>Στὴν Ὀξώπορτα</i> (κοινωνική ἀλληλεγγύη).....	Λρ.	6.—
9. ΑΔΟΛΦΟΣ ρομαντικὸ διήγημα τοῦ Γάλ- λου συγγραφέως <i>Βενιαμίν Κωνστάν</i> Μετάφρ. Κ. Οὐράνη.....	»	3.50
10. ΚΑΝΑΡΙΝΑΚΙ , Ἡ ζωὴ τῶν Εὐελπίδων γραμμὴν ἀπὸ ἑνα συνάδελφό τους.....	»	3.—
11. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ τοῦ μεγάλου Ρώσου συγ- γραφέως <i>Τσέχωφ</i> . Μετάφρασις Ἀθ. Μίγα.....	»	3.50
12. ΝΟΣΤΑΛΓΙΕΣ . Νέος καλλιτεχνικὸς τό- μος ποιημάτων τοῦ ποιητῆ Κώστα Οὐράνη.....	»	5.—

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ:

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΜΗΤΣΑΚΗ (τακτοποιημένα καὶ
φροντισμένα ἀπὸ τὸ Δ. Π. Ταγκόπουλο). Τόμ.
Α'. «Ἀθηναϊκαὶ σελίδες».

ΤΡΙΑΝΤΑΥΟ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ τοῦ Δημοσθ. Βουτυρά.

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ καὶ ἄλλα διηγήματα τοῦ Κώστα Παρορίτη.

ΔΙΑΔΕΧΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ τοῦ Γρ. Ξενοπούλου.

ΕΚΔΕΧΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ τοῦ Ἀργύρη Ἑφταλιώτη (τακτο-
ποιημένες καὶ φροντισμένες ἀπὸ τὸ Δ. Π.
Ταγκόπουλο).

ΥΜΝΟΙ. Ποιήματα Ρήγα Γκόλφη.

ΟΙ ΑΔΑΝΙΑΡΗΔΕΣ τοῦ Δημοσθ. Βουτυρά.

ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΓΚΕΛΑ. Ἔκδοσις Β'. (με νέα ἀνέκ-
δοτα στίτσα).

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ τοῦ Κάλβου, με κριτικὴ μελέτη τοῦ Ἀρ.
Καμπάνη.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ τοῦ Κ. Καρθαίου.

